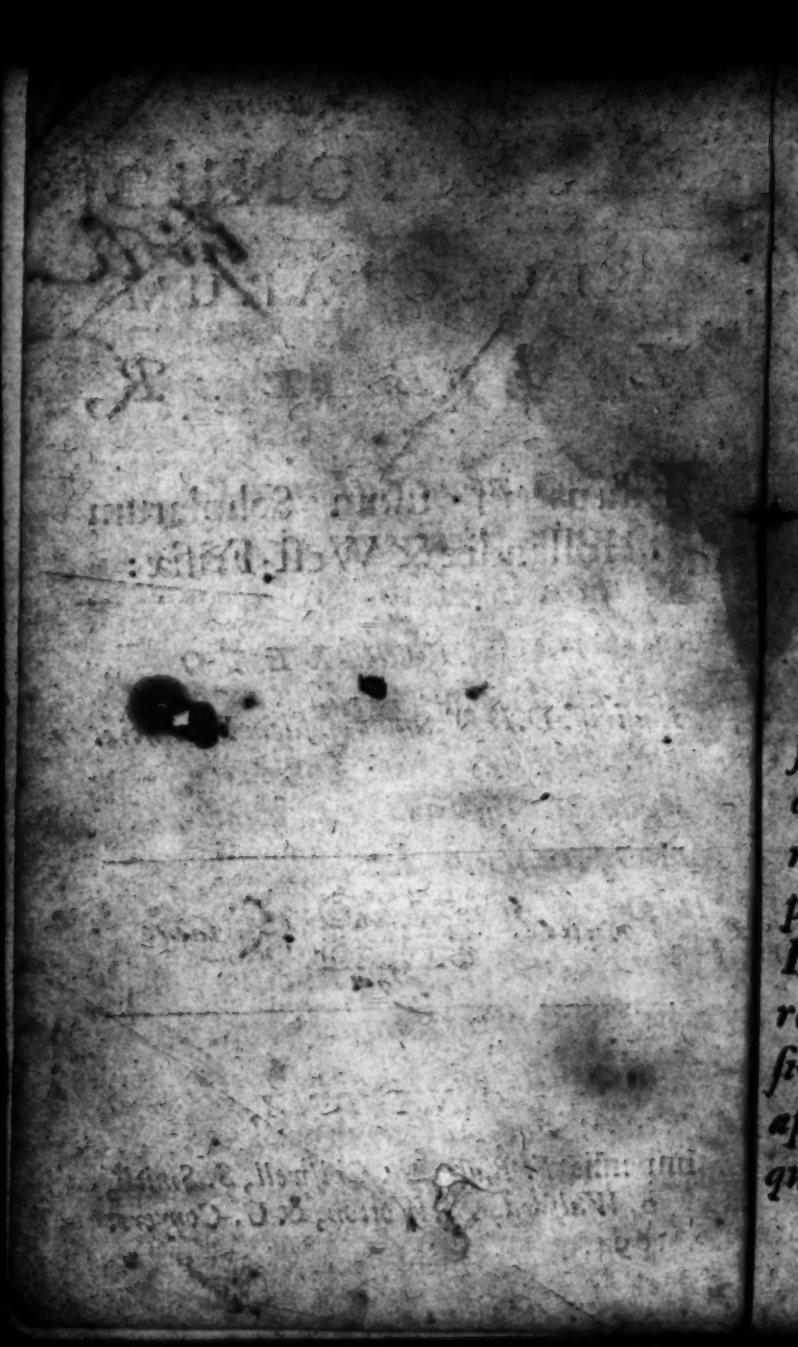

AD

LECTOREM.

IN hac nova rationum Ciceronis selectione, quæ Mandata illustriss. D. D. Ordinum facta est, idem præstitimus, Benevole Lector, quod in Epistolis; nempe, ut, perlustratis diligenter omnibus, eas excerperemus, quarum lectio juventuti plurimum esset profutura, sive ob Formularum elegantiam, sive ob rerum sententiarumque momenta, sive denique ob oratorii artificii applicationem. Quum vero eos, qui in epistolis supradictis initiati

ſunt, in eloquentiæ patris Orationibus plane perpetoque eſſe hoſpites, inconveniens ſit: ideo harum uſus ut cum illarum conjungeretur in ditionis hujus ſcholis, merito fuit conſultum.

ORA-

ORATIO I.

Quæ est pro

Aulo Licinio Archia Poeta.

Argumentum

Syllanus & Carbo legem tulerunt, ut ii Cives Romani haberentur, qui adscripti essent fœderatis civitatibus, & domicilium in Italia tum, cum lex ferebatur, habuissent, ac intra 60 dies apud Prætorem professi essent. Hac lege adductus Gracchus quidam, Archiam Poetam in judicio accusavit, quod in urbe se pro Cive gereret, cum non esset Civis. Negavit enim Archiam adscriptum esse fœderatis civitatibus, & tempore legis latæ a Syllano & Carbone in Italia domicilium habuisse, ac apud Prætorem professum esse. Cicero cum unice diligeret Poetam, hac Oratione ipsum in magna frequentia & concursu hominum literatorum, defendit. Ac primum comprobat Archiam legitimum civem esse, cum Heracleæ & aliis civitatibus adscriptus sit, & tum, cum lex ferebatur, domicilium in Italia habuerit, ac denique apud Prætorem professus sit. Deinde, cum causa per se tenuis sit, digreditur in locum communem de studiis literarum, ac in laudationem Archiæ: quibus persuadet judicibus, Archiam, etiamsi non esset civis, cum sit, tamen propter eruditionem & meritа erga populum Romanum, in urbem adsciscendum esse. Et quia in publico judicio novum & ineptum videbatur

batur laudare studia literarum, ac personam, excusat se Cicero *in exordio, quòd novum dicendi genus in forum adferat, alienum à consuetudine judiciorum. Genus orationis judiciale est: Status verò conjecturalis, an* Archias *sit civis. Hoc confirmat à testibus, & objecta dissolvit.*

SIquid est in me ingenii, judices, quod sentio quàm sit exiguum; aut siqua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si huiusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis & disciplina profecta, a qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse: earum rerum omnium vél imprimis hic A. Licinius fructum à me repetere prope suo jure debet: Nam quoad longissime potest mens mea respicere spacium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi principem & ad suscipiendam & ad ingrediendam rationem horum studiorum extitisse. Quod si hæc vox hujus hortatu præceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit: à quo id accepimus quo cæteris opitulari & alios servare possemus, huic profectò ipsi, quantum est situm in nobis, & opem & salutem ferre debemus. Ac nè quis a nobis hoc ità dici fortè miretur, quod alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio aut disciplina: nè nos quidem huic cuncti studio penitùs unquam dedidti fuimus. *Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum; & quasi cognatione quadam inter se continentur.* Sed nè cui vestrum mirum esse videatur, me in quæstione legitima, & in-

judi-

judicio publico, cùm res agatur apud prætorem populi Romani lectissimum virum, & apud severissimos judices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo à consuetudine judiciorum, verùm etiam à forensi sermone abhorreat: quæso à vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam, ut me pro summo poeta, atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique Prætore exercente judicium, patiamini de studiis humanitatis ac literarum paulò loqui liberiùs: & in ejusmodi persona, quæ propter otium ac studium minimè in judiciis periculisque tractata est, uti propè novo quodam & inusitato genere dicendi. Quod si mihi à vobis tribui concedique sentiam, perficiam profectò, ut hunc A. Licinium non modò non segreganda, cùm sit civis, à numero civium; verùm etiam, si non esset, putetis adsciscendum fuisse. Nam, ut primùm ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit. Primùm Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili & celebri quondam urbe, & copiosâ, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloriâ contigit. Post in cæteris Asiæ partibus, cunctâque Græciâ, sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii, expectatio hominis, expectationem, ipsius adventus, admiratióque, superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium, ac disciplinarum; studiáque hæc & in Latio vehementiùs tum colebantur, quàm nunc iisdem in oppidis; & hic Romæ propter tranquillitatem

quillitatem reipubl. non negligebantur. Itaque hunc, & Terentini, & Rhegini, & Neapolitani civitate cæteriſque præmiis donarunt; & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hoſpitio dignum exiſtimârunt. Hac tantâ celebritate famæ, cùm eſſet jam absentibus notus, Romam venit, Mario conſule & Catulo. Nactus eſt primùm conſules eos, quorum alterres ad ſcribendum maximas, alter cùm res geſtas, tum etiam ſtudium atque aures adhibere poſſet. Statim Luculli, cùm prætextatus etiam tum Archias eſſet, cum domum ſuam receperunt. Sed enim hoc non ſolùm ingenii, ac literarum, verùm etiam naturæ, atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adoleſcentiæ prima fuerit, eadem eſſet familiariſſima ſenectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico & ejus Pio filio: audiebatur à M. Æmilio; vivebat cum Q. Catulo, & patre, & filio: à L. Craſſo colebatur: Lucullos verò, & Druſum & Octavios, & Catonem, & totam Hortenſiorum domum devinctam conſuetudine cùm teneret, afficiebatur ſummo honore, quòd cum non ſolùm colebant, qui aliquid percipere aut audire ſtudebant, verùm etiam, ſiqui forte ſimulabant. Interim ſatis longo intervallo, cùm eſſet cum L. Lucullo in Ciliciam profectus, & cùm ex ea Provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cùm eſſet civitas æquiſſimo jure, ac fœdere, aſcribi ſe in eam civitatem voluit: idque cùm ipſe per ſe dignus putaretur; tum auctoritate & gratiâ Luculli ab Heraclienſibus impetravit. Data eſt civitas Syllani lege & Carbonis, *Si qui fœderatis civitatibus adſcripti fuiſſent, ſi tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent; & ſi ſexaginta diebus apud Prætorem eſſent profeſſi.* Cùm

hic

Hic domicilium Romæ multos jam annos haberet; professus est apud Prætorem Q. Metellum familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege, dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est. Quid enim horum infirmari, Gracche, potest? Heracleæne esse eum ascriptum negabis? adest vir summa auctoritate, & religione, & fide, L. Lucullus, qui se non opinari, sed scire; non audisse, sed vidisse; non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines, qui hujus judicii causa, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt; qui hunc adscriptum Heraclienſem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heraclienſium publicas, quas Italico bello, incenſo tabulario, interiisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea quæ habemus, nihil dicere: quærere quæ habere non possumus; & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare; & cùm habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum, fidemque, ea, quæ depravari nullo modo possunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. An domicilium Romæ non habuit is, qui, tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romæ collocavit? At non est professus? immo vero iis tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegioque Prætorum, obtinent publicarum tabularum authoritatem. Nam cùm Appii tabulæ negligentiùs asservatæ dicerentur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit, leviras, post damnationem calamitas, omnem tabularum fidem refragnaret; Metellus homo sanctissimus, modestissimusque omnium, tantâ diligentia fuit, ut ad L. Lentulum Prætorem, & ad judices venerit, & unius nominis liturâ se commotum esse dixerit.

His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis. Quæ cùm ità sint, quid est, quod de ejus civitate dubitetis? præsertim cùm aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus. Etenim cùm mediocribus multis, & aut nullâ, aut humili aliquâ arte prædítis gratuitò civitatem in Græcia homines impertiebantur; Rheginos, credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic summâ ingenii prædito gloriâ noluisse? quid? cum cæteri non modò post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint; hic, qui nec utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heraclienſem esse voluit, rejicietur? Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse: superioribus, cum eodem quæstore fuisse in Asia: primis Julio & Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ità se jam tum gessisse pro cive: iis temporibus, quæ tu criminaris, nè ipsius quidem judicoi, in eum civium Rom. jure esse versatum: & testamentum sæpe fecit nostris legibus, & adiit hæreditates civium Rom. & in beneficiis ad ærarium delatus est à L. Lucullo Prætore & Consule. Quære argumenta si qua pores: nunquam enim hic neque suo, neque amicorum judicio revincetur. Quæres à nobis, Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur; quia suppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures convitio defessæ conquiescant. *An tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quovide dicamus in tanta varie-*

Secunda pars confirmatoria

varietate rerum, nisi animos nostros doctrinâ excolamus; aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrinâ eâdem relaxemus? Ego verò fateor, me his studiis esse deditum: cæteros pudeat, si qui ità se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucémque proferre. Me autem quid pudeat? qui tot annos ità vixi, judices, ut ab illis nullo me unquam tempore, aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocârit, aut denique somnus retardârit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si quantum cæteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi & corporis conceditur temporis, quantum alii tribuunt intempestivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pilæ; tantum mihi ēgomet ad hæc studia recolenda sumpsero? Atque hoc adeō mihi concedendum est magis: quod ex his studiis hæc quoque crescit oratio & facultas: quæ quantacunque in me est, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui levior videtur; illa quidem certè, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam nisi multorum præceptis multisque literis mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetedum, nisi laudem atque honestatem; in ea autem prosequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exsilii, parvi esse ducenda: nunquam me pro salute vestra in tot & tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas; quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum

lumen

lumen accederet. Quàm multas nobis imagines, non solùm ad intuendum, verùm etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas, scriptores, & Græci, & Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda repub. proponens, animum & mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quispiam: Quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditæ sunt istane doctrina, quem tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare; sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu prope divino, per seipsos, & moderatos, & graves extitisse fateor: etiam illud adjungo, sæpiùs ad laudem atque virtutem, naturam sine doctrina, quàm sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cùm ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam confirmatióque doctrinæ; tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere existere: ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem Africanum; ex hoc C. Lælium, L. Furium, modestissimos homines, & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profectò, si nihil ad percipiendam colendámque virtutem literis adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent. Quòd si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen ut opinor, hanc animi remissionem humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam cæteræ neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum. *Hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant,*

oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent; delectant domi, non impediunt foris: pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quod si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus; tamen ea mirari deberemus, etiam cùm in aliis videremus. Quis nostrûm tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui cùm esset senex mortuus; tamen propter excellentem artem, ac venustatem videbatur omnino mori non debuisse. Ergò ille corporis motu tantum amorem sibi conciliârat à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus celeritatémque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, judices (utar enim vestrâ benignitate: quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cùm literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocarum eandem rem dicere commutatis verbis atque sententiis? quæ verò accuratè cogitatéque scripsisset, ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni oratione defendendum putem? Atqui sic à summis hominibus eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia, & doctrinâ & præceptis, & arte constare; poetam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam spiritu afflari. Quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poetas, quod quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, judices, sanctum apud vos humanissimos homines hoc poetæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa & solitudines voce respon-

respondent, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poetarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant: itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt: permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergò illi alienum, quia poeta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate & legibus noster est, repudiabimus? præsertim, cùm omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad pop. Rom. gloriam laudémque celebrandam. Nam & Cimbricas res adolescens attigit, & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. *Neque enim quisquam est tam aversus à musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facilè præconium patiatur.* Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem lubentissimè audiret? Ejus, à quo sua virtus optimè prædicaretur. Itaque ille Marius item eximiè L. Plotium dilexit; cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari. Mithridaticum verò bellum magnum, atque difficile, & in multa varietate terrâ marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum & clarissimum virum, verùm etiam populi Rom. nomen illustrant. Populus enim Rom. aperuit, Lucullo imperante, Pontum & regiis quondam opibus, & ipsâ naturâ regionis vallatum: populi Rom. exercitus, eodem duce, non maximâ manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum, ejusdem consilio, ex omni impetu regio, ac toti-

us belli ore ac faucibus ereptam esse, atque conservatam: nostra semper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cùm interfectis ducibus depressa hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt trophæa, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Charus fuit Africano superiori noster Ennius. Itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus è marmore. At iis laudibus certè non solum ipsi qui laudantur; sed etiam populi Rom. nomen ornatur. In Cœlum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Rom. rebus adjungitur: omnes denique illi Maximi Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrûm laude decorantur. Ergò illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem majores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heraclienſem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus? Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quàm ex Latinis, vehementer errat: propterea quòd Græca leguntur in omnibus ferè gentibus; Latina suis finibus, exiguis sanè continentur. Quare, si res hæ quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur; cupere debemus, quò minùs manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famámque penetrare: quod cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt: tum iis certè, qui de vita, gloriæ causâ, dimicant, hoc maximum, & periculorum incitamentum est, & laborum. Quàm multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cùm in Sigæo ad Achillis tumulum adstitisset, O fortunate, inquit, adolescens, qui

qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris! & vere. Nam nisi Ilias extitisset illa; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit? nonne Theophanem Mytilenæum scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit, & nostri illi fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non esset; ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sylla cùm Hispanos & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiasset. Quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poeta de populo subjecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui, sub ea conditione nè quid postea scriberet. Qui sedulitatem mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium, & virtutem in scribendo, & copiam non expetisset? Quid à Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? qui præsertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poetis pingue quiddam sonantibus, atque peregrinum, tamen aures suas dederet. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest, sed præ nobis ferendum: *trahimur omnes laudis studio, & optimus quisque maxime gloriâ ducitur.* Ipsi illi Philosophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem nobilitatemque despiciunt, prædicari se ac nominari,

sup-

nari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir, & imperator, Attii amicissimi sui carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis Ennio comite, bellavit Fulvius, non dubitavit Martis manubias musis consecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen & musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices à musarum honore & à poetarum salute abhorrere. Atque ut id libentius faciatis, jam me vobis, judices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, veruntamen honesto, vobis confitebor. Nam quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute hujus urbis atque imperii, & pro vita civium, próque universa rep. gessimus, attigit hic versibus, atque inchoavit. Quibus auditis, quod mihi magna res & jucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorúmque desiderat, præter hanc laudis & gloriæ: quâ quidem detractâ, judices, quid est quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? certè si nihil animus præsentiret in posterum, & si quibus regionibus vitæ spacium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas, nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliisque angeretur, nec toties de vita ipsa dimicaret. Nunc insidet quædam in optimo quoque *virtus*, quæ *noctes & dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri; sed cum omni posteritate adæquandam.* An verò tam parvi animi videamur esse omnes, qui in repub. atque in his vitæ periculis laboribúsque

búsque vesamur, ut cùm usque ad extremum spacium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An cùm staruas & imagines non animorum simulacra, sed corporum, studiosè multi summi homines reliquerunt: consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nónne multò malle debemus, summis ingeniis expressam, & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, jàm tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc verò sive à meo sensu post mortem abfutura sunt, sive ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt, nunc quidem certè cogitatione quadam spéque delector. Quare conservate, judices, hominem pudore eo, quem amicorum studiis videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venustate; ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitum esse videatis; causa vero ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ità sint, petimus à vobis, judices, si qua non modò humana, verùm etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse; ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit, qui etiam his recentibus nostris vestrisque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur: quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti atque dicti: sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestrâ levatus potiùs, quàm acerbitate violatus esse videatur: Quæ de causa, pro mea consuetudine, breviter simpliciterque dixi,

dixi, judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea, judices, à vobis spero esse in bonam partem accepta: ab eo, qui judicium exercet, certò scio.

ORATIO II.

Quæ est pro

M. MARCELLO.

Aut. Luschi Argumentum.

M. Marcellus *civis Romanus, amplissimus atque clarissimus in dissentione civili fuit cum* Pompeio, *quemadmodum &* Cicero *cum multis aliis Senatoribus, civibúsque Rom. Confecto autem bello,* Cæsar *victor multos ex inimicis suis, fautoribúsque* Pompeii, *in patriam restituit, & ad pristinam dignitatem, inter quos* Ciceronem: *& postmodum deprecante senatu, populóque Rom. restituit &* Marcellum, *& ad patriam & ad pristinam dignitatem: non obstante quòd* Marcellus Cæsarem *offendisset, & quòd* Cæsar *adhuc suspicari se diceret de voluntate* Marcelli: *tamen illa sua notissima benignitate suæ privatæ voluntati, publicam antepositi voluntatem, unde hanc* Cicero *orationem agit ad* Cæsarem, *quâ ipsum de sua illa humanitate divino prope ore commendat: ostendens eum esse per suam clementiam*

mentiam in restitutione Marcelli *summam, atque immortalem gloriam consecutum. Deinde ostendit multis rationibus non debere Cæsarem de aliquo suspicari, & tamen eum rogat, ut pro salute publica vitam suam custodiat, sine qua nec possit dignitas reipub. nec restitui, nec servari.*

Diuturni silentii, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundiâ, finem hodiernus dies attulit: idémque initium, quæ vellem, quæque sentirem, meo pristino more dicendi. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam inauditámque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac penè divinam, tacitus nullo modo præterire possum. M. enim Marcello vobis P. C. reique pub. reddito non solùm illius, sed meam etiam vocem, & auctoritatem, & vobis, & reipub. conservatam ac restitutam puto. Dolebam enim, P. C. ac vehementer angebar, cùm viderem virum talem, qui in eadem causâ in qua ego, fuisset, non in eadem esse fortunâ: nec mihi, persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in vestro veteri curriculo, illo æmulo atque imitatore studiorum ac laborum meorum quasi quodam socio a me & comite distracto. Ergo & mihi & meæ pristinæ vitæ consuetudinem, C. Cæsar, interclusam aperuisti; & his omnibus, ad bene de omni repub. sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. Intellectum est enim mihi quidem in multis, & maximè in me ipso, sed paulò antè omnibus, cum M. Marcellum Senatui populoque Rom. & reipub. concessisti, commemoratis præsertim

sertim offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reipub. tuis vel doloribus vel suspitionibus anteferre. Ille quidem fructum omnibus antecellæ vitæ hodierno die maximum cepit; cum summo consensu Senatus, tum præterea judicio tuo gravissimo & maximo. Ex quo profectò intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria. Est verè fortunatus ille, cujus ex salute non minor penè ad omnes, quam ad illum ventura sit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem meritò, atque optimo jure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentiâ, aut ullo genere laudis præstantior? Nullius tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi, tanta vis, tantáque copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit: tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tuâ; nullam in his esse laudem ampliorem, quàm eam, quam hodierno die consecutus es. Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas, eum nis nec contentionum magnitudine, nec numero prælliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri: nec verò disjunctissimas terras citiùs cujusquam patribus potuisse peragrari, quàm tuis non dicam curribus, sed victoriis illustratæ sunt. Quæ quidem ego nisi ità magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mens aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia majora. Nam belli laudes solent quidam extenuare verbis, eáque detrahere

ducibus

ducibus, communicare cum militibus, nè propriæ sint imperatorum, & certè in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus, multùm juvant; maximam verò partem quasi suo jure Fortuna sibi vindicat, & quidquid est prosperè gestum, id pene omne ducit suum. At verò hujus gloriæ, C. Cæsar, quam es paulò ante adeptus, socium habes neminem: totum hoc, quantumcumque est, quod certè maximum est, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex istâ laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quinetiam illa ipsa rerum humanarum domina fortuna in istius se societatem gloriæ non offert: tibi cedit, tuam esse totam & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur. Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: sed tamen ea vicisti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci possent, habebant. Nulla est enim tanta vis, tanta copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit. Verùm animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem non modò extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem; hæc qui faciat, non ego cum cum summis viris comparo, sed simillimum deo judico. Itaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non solùm nostris, sed pene omnium gentium literis atque linguis, neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticescet. Sed tamen ejusmodi res, nescio quomodo, etiam, dum audiuntur, aut dum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum sono. At verò

cum

cum aliquid clementer, mansuetè, justè, moderatè, sapienter factum, in iracundia præsertim, quæ est inimica consilio, & in victoria, quæ naturâ insolens & superba est, aut audimus, aut legimus: quo studio incendimur, non modò in gestis rebus, sed etiam in fictis? ut eos sæpe, quos nunquam vidimus, diligamus. Te verò, quem præsentem intuemur, cujus mentem, sensusque, & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reip. fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? quâ benevolentiâ complectemur? parietes, medius fidius, C. Cæsar, ut mihi videtur, hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, & suis sedibus. Equidem, cùm C. Marcelli, viri optimi & commemorabili pietate ac virtute præditi, lachrymas modò vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit: quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimámque familiam, jam ad paucos redactam, penè ab interitu vindicasti. Hunc tu igitur diem tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius est propria Cæsaris: cæteræ, duce te, gestæ, magnæ illæ quidem, sed tamen multo magnóque comitatu. Hujus autem rei tu idem es & dux, & comes, quæ quidem tanta est, ut trophæis monumentisque tuis non ullâ unquam allatura sit finem ætas. Nihil enim est opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat & consumat vetustas. At verò hæc tua justitia & lenitas animi florescet quotidie magis, ità, ut quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam

antè

antè æquitate & misericordiâ viceras, hodierno vero die terpsum vicisti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris, cùm ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam cùm ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, à quo etiam ipsius victoriæ conditio visque devicta est. Atque hoc C. Cæsaris judicium, P. C. quàm latè pateat, attendite. Omnes enim qui ad illa arma fato sumus nescio quo, reipub. misero funestóque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, à scelere certè liberati sumus. Nam, cùm M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipub. conservavit: memet mihi, & item reip. nullo deprecante, reliquos, amplissimos viros, & sibi ipsis, & patriæ reddidit: quorum & frequentiam & dignitatem hoc ipso in consessu videtis; Non ille hostes induxit in curiam, sed judicavit, à plerisque ignoratione potius, & falso atque inani metu, quàm cupiditate, aut crudelitate civile bellum esse susceptum. Quo quidem in bello semper de pace agendum audiendumque esse putavi; semperque dolui, non modò pacem, sed orationem etiam civium pacem efflagitantium repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam secutus sum arma civilia, semperque mea consilia pacis, & togæ socia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem sum secutus privato officio, non publico: tantúmque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate sed ne ipse quidem prudens, & sciens tanquam ad interitum fuerem voluntarius. Quod quidem meum consilium minimè obscurum fuit. Nam & in hoc ordine, in

tegrâ re, multa de pace dixi, & in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. Ex quo nemo erit tam injustus rerum æstimator, qui dubitet, quæ Cæsaris voluntas de bello fuerit? cùm pacis auctores conservandos statim censuerit; cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum videretur fortasse tum, cùm esset incertus exitus, & anceps fortuna belli. qui verò victor, pacis auctores diligit, is profectò declarat se maluisse non dimicare quàm vincere. Atque hujus quidem rei M. Marcello sum testis. Nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quo ies ego eum, & quanto eum dolore vidi, cùm insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem extimescentem? quo gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. non enim jam causæ sunt inter se, sed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam præliorum exitu terminatam: gladium vaginâ vacuum in urbe non vidimus. Quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret; quoniam, ex eadem acie conservat, quos potest. Alterius verò partis, nihil amplius dicam quàm id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam. Quidam enim non modò armatis sed interdum etiam ornatis minabantur: nec, quid quisque sensisset, sed, ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiamsi pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverint, qui civile bellum tantum & tam luctuosum excitaverunt; vel placati jam, vel etiam satiati, aliquando omnem spem salutis ad clementiam victoris, & sapientiam

contuliſſe. Quare gaude tuo iſto tam excellenti bono, & fruere cùm fortunâ & gloriâ, tum etiam naturâ & moribus tuis: ex quo quidem maximus eſt fructus jucunditáſque ſapienti. cætera cùm tua recordabere, etſi perſæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere: de nobis, quos in republ. tecum ſimul ſalvos eſſe voluiſti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de ſingulari ſapientia tua cogitabis: quæ non modò ſumma bona, ſed nimirum audebo vel ſola dicere. tantus eſt enim ſplendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & conſilii dignitas, ut hæc à virtute donata, cætera à fortuna commodata eſſe videantur. Noli igitur in conſervandis bonis viris defatigari, non cupiditate præſertim aut pravitate aliquâ lapſis, ſed opinione officii, ſtultâ fortaſſe, certè non improbâ, & ſpecie quadam reipub. non enim tua ulla culpa eſt, ſi te aliqui timuerunt: contráque ſumma laus quòd plerique minimè timendum fuiſſe ſenſerunt.

Nunc verò venio ad graviſſimam querelam & atrociſſimam ſuſpicionem tuam: quæ non tibi ipſi magis, quàm cùm omnibus civibus, tum maximè nobis, qui à te conſervati ſumus, providenda eſt. quam, etſi ſpero eſſe falſam, nunquam tamen verbis extenuabo. tua enim cautio, noſtra cautio eſt: ut ſi in alteratro peccandum ſit, malim videri nimis timidus, quàm parùm prudens. Sed quiſnam eſt iſte tam demens, qui ſcilicet tibi inſidiaretur? de cuiſne? tamen ſi, qui magis ſunt tui, quàm quibus tu ſalutem inſperantibus reddidiſti? an ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non eſt credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia ſumma ſit adeptus,

adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. At, si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, nè quid inimici qui? omnes enim, qui fuerunt, aut suâ pertinaciâ vitam amiserunt, aut tuâ misericordiâ retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut qui supersuerant, amicissimi sint. Sed tamen, cùm in animis hominum tantæ latebræ sint, & tanti recessus, augeamus sanè suspicionem tuam. simul enim augebimus & diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in repub. tam nihil unquam nec de suâ, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat tuâ salute contineri suam? & ex unius tui, vitam pendere omnium? Equidem de te dies, noctésque, ut debeo, cogitans, casus duntaxat humanos, & incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimesco: doleóque, cùm respub. immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere. si vero ad humanos casus, incertósque eventus valetudinis, sceleris etiam accedat insidiarúmque consensio: quem deum, etiamsi cupiat, opitulari posse reipub. credamus? Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, ni quæ jacere sentis belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa, atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda soboles: Omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tanióque animorum ardore, & armorum, quin quassata resp. quicunque belli eventus fuisset, multa perderet & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ: multáque uterque Dux armatus faceret, quæ idem togatus fieri prohibuisset. quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda sunt: quibus præter te mederi

nemo potest. Itaque illam tuam præclarissimam & sapientissimam vocem invitus audivi; satis te diu vel *naturæ* vixisse, vel *gloriæ*: satis, si ita vis, naturæ fortasse: addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certè parum. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam. Noli nostro periculo sapiens esse. Sæpè enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebrò dicere, satis te tibi vixisse: credo; sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses: nunc, cùm omnium salutem civium, cunctámque remp. res tuæ gestæ complexæ sint, *tantum abes à perfectiore maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris.* Hic tu modum tuæ vitæ non salute reipub. sed æquitate animi definies? quid, si istud nè gloriæ quidem tuæ satis est? cujus te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Parumne igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? immo verò aliis, quamvis multis, satis; tibi uni parùm. Quidquid enim est, quamvis amplum sit, id cerrè parum est tum, cùm est aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, remp. in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quæso, nè tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriæ. Siquidem gloria, est illustris ac pervagata multorum & magnorum vel in suos cives, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars est: hic restat actus: in hoc elaborandum est, ut remp. constituas, eáque tu in primis composita, summâ tranquillitate & otio perfruare: tum te, si voles, cùm & Patriæ, quod debes, solveris, & naturam ipsam expleveris satietate

tietate vivendi, satis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum? quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit? Quanquam iste tuus animus nunquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semperque immortalitatis amore flagravit. Nec verò hæc tua vita dicenda est, quæ corpore & spiritu continetur: illa, inquam, illa vita est tua, Cæsar, quæ vigebit memoriâ seculorum omnium, quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper intuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentes oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet: nunc etiam quæ laudet, expectat. Obstupescent posteri certè imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes & legentes tuos. Sed, nisi hæc urbs stabilita tuis consiliis & institutis erit, vagabitur modò nomen tuum longè atque latè: sedem quidem stabilem & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissentio; cùm alii laudibus ad cœlum res tuas gestas efferent: alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriæ restinxeris: ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis post seculis de te judicabunt, & quidem haud scio, an incorruptiùs quàm nos. Nam & sine amore & sine cupiditate, & rursus sine odio, & sine invidia judicabunt. Id autem, etiamsi tunc ad te, ut quidem falsò putant, non pertinebit; nunc certè pertinet, te esse talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio. Diversæ voluntates

tes civium fuerunt, distractæque sententiæ. non enim consiliis solùm, & studiis, sed armis etiam, & castris dissidebamus. Erat autem obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces; multi dubitabant, quid optimum esset: multi, quid sibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta resp. est hoc misero fatalique bello: vicit is, qui non fortunâ inflammaret odium suum, sed bonitate leniret. neque omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exilio aut morte dignos judicaret. arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt. ingratus est, injustúsque civis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit, quàm qui in causa animam profudit. quæ enim pertinacia est quibusdam, eadem aliis constantia videri potest. Sed quia jam omnis fracta dissentio est armis, & extincta æquitate victoris: restat, omnes unum velint, qui modò habent aliquid usquam non solùm sapientiæ, sed etiam sanitatis: nisi te, C. Cæsar, salvo, & in ista sententia, qua cum antea, tum hodie vel maximè usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui hæc salva esse volumus, & hortamur, & obsecramus, ut vitæ, ut saluti tuæ consulas: omnésque tibi, (ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipse sentio) quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modò excubias, & custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus, & corporum pollicemur. Sed, ut unde est orsa, in eodem terminetur oratio mea, maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæsar, majores etiam habemus. Nam omnes idem sentiunt, quod ex omnium precibus & lachrymis sentire potuisti. Sed, quia non est astantibus omnibus necesse dicere,

cere, à me certè dici volunt, cui neceſſe eſt quodammodo, & quod volunt, & quod M. Marcello, à te huic ordini populoq; Rom. & reip. reddito, præcipuè id à me fieri debere intelligo. nam lætari omnes non ut de unius ſolùm, ſed ut de communi omnium ſalute, ſentio. Quod autem ſummæ benevolentiæ eſt, quæ mea erga illum omnibus ſemper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo & amantiſſimo fratri, præter eum quidem cederem nemini: eùm id ſollicitudine, cura, labore tamdiu præſtiterim, quamdiu eſt de illius ſalute dubitatum: certè hoc tempore magnis curis, moleſtiis, doloribus liberatus præſtare debeo. Itaque, C. Cæſar, ſic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus à te non conſervato ſolùm, ſed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita, quod fieri jam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus accoſſerit.

ORATIO III.

Quæ eſt pro

Q. LIGARIO.

Argumentum:

Quintus Ligarius *civis Romanus, cum* C. Conſidio *conſule profectus eſt legatus in* Africam, *ante belli civilis principium. Deinde provincia decedente* C. Conſidio, Ligarius, *præfectus provincia, manſit in* Africa: *poſtea cum bellum exarſiſſet*

arbitrer inter Cæsarem *& Pompeium.* Ligarius, *nullo negotio se implicari passus est, ut dicit* Cicero; *nam* P. Accius Varus, *qui Prætor* Africam *obtinuerat,* Uticam *venit & arripuit imperium ad clamorem multitudinis imperitæ, ad eum facto concursu: & Ligarius adventu suo quievit, sed necessitate mansit in* Africa, *quæ provincia contra* Cæsarem *tenebatur: ad quam provinciam bello ardente,* L. Tubero, *cum justo imperio sibi à senatu & sorte, ut moris erat, dato venisset, eam intrare non potuit, prohibente* Ligario, *ut asserebat ipse* Tubero, *unde ad Pompeium ivit in* Macedoniam, *& apud eum de injuria questus est, ut dicit* Cicero, *& cum eo fuit in bello civili: quo bello finito,* Cæsar *victor* Tuberoni *& multis aliis patriam restituit; sed* Ligarius *exulabat, domi manentibus duobus fratribus* Ligarii, *qui cum* Cæsare *semper fuerant; & cum* Q. Tubero *filius* L. Tuberonis Ligarium *apud* Cæsarem *accusavisset, quòd contra* Cæsarem *fuisset in* Africa, *quodque ipsum cum patre suo provinciâ prohibuisset*: Ligarium Cicero *hac insigni oratione defendit, & pro ipso gratiam* Cæsaris *nititur impetrare.*

NOvum crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse: idque C. Pansa, præstanti viro ingenio, retus fortasse eâ familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quò me vertam, nescio; paratus enim veneram, cùm tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignorantiæ tuæ ad hominis miseri salutem abuterer. Sed quoniam diligentia inimici investigatum est, quòd latebat, confitendum est, ut opinor:

opinor: præsertim cùm meus necessarius C. Pansa fecerit ut id jam integrum non esset: omissâque controversiâ omnis ratio ad misericordiam tuam conferenda est, quâ plurimi sunt conservati, cùm à te non liberationem culpæ, sed errati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maximè optandum, confitentem reum: sed tamen ità confitentem, se in ea parte fuisse, quâ te, Tubero, quâ virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque priùs de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis. Q. igitur Ligarius, cùm esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum proconsule C. Considio profectus est, qua in legatione & civibus, & sociis ità se probavit, ut decedens Considius provinciâ, satisfacere hominibus non posset, si quenquam aliam provinciæ præfeciſſet. Itaque Q. Ligarius, cum diu recusans nihil profecisset, provinciam accepit invitus: cui sic præfuit in pace, ut & civibus & sociis gratissima esset ejus integritas, & fides. Bellum subito exarsit: quod qui erant in Africa, antè audierunt geri quàm parari: quo audito, partim cupiditate inconsideratâ, partim cæco quodam timore, primò salutis post etiam studii sui, quærebant aliquem ducem. Tum Ligarius domum spectans, & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim, P. Accius Varus, qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum statim concursum est, atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium: si illud imperium esse potuit, quod ad privatum, clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu

Vari conquievit. Adhuc, C. Cæsar, Q. Ligarius omni culpâ vacat: domo est egressus non modò nullum ad bellum, sed nè ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatissima ità se gessit, ut ei pacem esse expediret. Profectio certè animum tuum non debet offendere. num igitur remansio? multo minùs. nam profectio voluntatem habuit non turpem, remansio etiam necessitatem honestam. Ergò hæc duo tempora carent crimine: unum, cùm est legatus profectus; alterum, cùm effugitatus à provincia, præpositus Africæ est. Tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit. quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticæ potiùs quàm Romæ; cùm P. Accio, quam cum concordissimis fratribus; cum alienis esse, quàm cum suis maluisset? cùm ipsa legatio plena desiderii ac solicitudinis fuisset, propter incredibilem quendam fratrum amorem, hic æquo animo esse potuit, belli dissidio distractus à fratribus? Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. L. signum alienæ à te voluntatis. cujus ego causam, animadverte, quæso, quâ fide defendam, cùm prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua seipsum confitetur fuisse; nec tuas tacitas cogitationes extimescit; ne quid tibi de alio audienti de seipso occurrat, reformidat. Vide, quàm non reformidem: vide quanta lux liberalitatis & sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur: quantum potero voce contendam, ut hoc populus Rom exaudiat. Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam

etiam ex magna parte, nullâ vi coactus, judicio meo ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cùm hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui ad me ex Ægypto literas misit, ut essem idem, qui fuissem: qui cùm ipse Imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est: à quo hoc ipso C. Pansa mihi nuncium perferente, concessos fasces laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique se salutem putavit reddere, si eam nullis spoliatam ornamentis redderet.

Vide quæso, Tubero, ut qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cùm de se eadem dicerem, ignosceret. cujus ego industriæ gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quòd ejus ingenio studiisque delector, vel quòd laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro: quis putet esse crimen, fuisse in Africa Ligarium? nempe is, qui & ipse in eadem Africa esse voluit, & prohibitum se à Ligario queritur, & certè contra ipsum Cæsarem est congressus armatus. Quid enim, Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adolescens. ad me revertar. iisdem in armis fui. quid autem aliud egimus, Tubero, nisi ut, quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, eorum

ipsorum

ipſorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac cauſa nonnihil ecquidem, Tubero, etiam tuam, ſed multò magis patris tui prudentiam deſidero: quòd homo cùm ingenio, tum etiam doctrinâ excellens, genus hoc cauſæ quod eſſet, non viderit. Nam ſi vidiſſet, quovis profectò, quàm iſtò modo à te agi maluiſſet. Arguis fatentem; non eſt ſatis: accuſas eum qui cauſam habet, aut, ut ego dico, meliorem quàm tu, aut, ut tu vis, parem. Hæc non modò mirabilia ſunt, ſed prodigiis ſimilia, quæ dicam. Non habet eam vim iſta accuſatio, ut Q. Ligarius condemnetur, ſed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi iſti ſunt mores: uſque ad ſanguinem incitare ſolent odium aut levium Græcorum, aut immanium Barbarorum. Nam quid aliud agis? ut Romæ ne ſit? ut domo careat? nè cum optimis fratribus, nè cum hoc T. Brocho avunculo ſuo, nè cum ejus filio conſobrino ſuo, ne nobiſcum vivat? nè ſit in patria? num eſt? num poteſt magis carere his omnibus, quàm caret? Italiâ prohibetur, exulat. Non tu ergò hunc patriâ privare, quâ caret, ſed vitâ, vis. At iſtud nè apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quiſquam egit iſto modo. ipſe jubebat occîdi, nullo poſtulante: præmiis etiam invitabat. Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis poſt, quem tu nunc crudelem eſſe vis, vindicata eſt. Ego verò iſtud non poſtuló, inquies. Ità mehercule exiſtimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem tuum, novi domum, nomenque veſtrum: ſtudia denique generis ac familiæ veſtræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque optimarum, nota ſunt mihi omnia. Itaque certò ſcio, Vos non petere

ſanguinem:

ſanguinem: ſed parùm attenditis. Res enim eo ſpectat, ut eâ pœnâ in qua adhuc Q. Ligarius ſit, non videamini eſſe contenti. Quæ, eſt igitur alia, præter mortem? ſi enim in exilio eſt, ſicuti eſt, quid amplius poſtulatis? an nè ignoſcatur? hoc verò multò acerbius, multóque eſt gravius. Quod nos domi petimus precibus & lachrymis, proſtrati ad pedes, non tam noſtræ cauſæ fidentes, quàm hujus humanitati: id nè impetremus, pugnabis? & in noſtrum fletum irrumpes? & nos jacentes ad pedes ſupplicum voce prohibebis? Si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus, & ut ſpero, non fruſtrà fecimus, tu derepente irrupiſſes, & clamare cœpiſſes, C. Cæſar, cave credas, cave ignoſcas, cave te fratrum pro fratris ſalute obſecrantium miſereat: nonne omnem humanitatem exuiſſes? quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari? & in tali miſeria multorum, perfugium miſericordiæ tollere? Dicam planè, C. Cæſar, quod entio: ſi in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non eſſet, quantam tu per te, per te, inquam, obtines (intelligo quid loquar) acerbiſſimo luctu redundaret iſta victoria: quam multi enim eſſent de victoribus, qui te crudelem eſſe vellent, cùm etiam de victis reperiantur quàm multi, qui, cùm à te nemini ignoſci vellent, impedirent clementiam tuam, cùm etiam ii, quibus ipſe ignoviſti, nolint te in alios eſſe miſericordem? Quòd ſi probare Cæſari poſſemus, in Africa Ligarium omnino non fuiſſe: ſi honeſto, & miſericordi mendacio, ſaluti civis calamitoſi conſulerem eſſe vellemus; tamen hominis non eſſet in tanto diſcrimine & periculo civis refellere & coarguere noſtrum mendacium: &, ſi eſſet

ſet alicujus, ejus certè non eſſet, qui in eadem cauſa & fortuna fuiſſet. Sed tamen aliud eſt, errare Cæſarem nolle, aliud nolle miſereri. tum diceres, Cave, Cæſar, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. nunc quid dicis? Cave ignoſcas. Hæc nec hominis, nec ad hominem vox eſt: quâ qui apud te, C. Cæſar, utetur, ſuam citiùs abjiciet humanitatem, quàm extorquebit tuam. Ac primus aditus, & poſtulatio Tuberonis hæc, ut opinor, fuit, velle ſe de Q. Ligarii ſcelere dicere. non dubito, quin admiratus ſis, vel quod de nullo alio quiſquam, vel quòd is, qui in eadem cauſa fuiſſet, vel quidnam novi facinoris adferret ſcelus tu illud vocas, Tubero? cur? iſto enim nomine illa adhuc cauſa caruit: alii errorem appellant, alii timorem: qui duriùs, ſpem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui graviſſimè, temeritatem: ſcelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, ſi proprium & verum nomen noſtri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidiſſe videtur, & improvidas hominum mentes occupaviſſe: ut nemo mirari debeat humana conſilia divinâ neceſſitate eſſe ſuperata. Liceat eſſe miſeros, quanquam, hoc victore, eſſe non poſſumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: ſceleris verò crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quiſquam ex te, Cæſar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, niſi à te contumeliam propulſare? quid egit tuus ille invictus exercitus, niſi ut ſuum jus tueretur, & dignitatem tuam? quid? tu, cùm pacem eſſe cupiebas, idne agebas, ut tibi cum ſceleratis, an ut cum bonis civibus

vibus conveniret? Mihi verò, Cæsar, tua in me maxima merita, tanta certe non viderentur, si me ut sceleratum à te conservatum putarem. Quomodo autem tu de rep. bene meritus esses, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Secessionem tu illam existimavisti, Cæsar, initio non bellum, non hostile odium, sed civile dissidium: utrisque cupientibus rempubl. salvam, sed partim consiliis, partim studiis à communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erit penè par, non par fortasse eorum, qui sequebantur: causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset: nunc melior certè ea judicanda est, quam etiam dii adjuverint. Cognitâ verò clementiâ tuâ! quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo nisi armatus? Sed, ut omittam communem causam, veniamus ad nostram. Utrum tandem existimas facilius fuisse, Tubero, Ligarium ex Africa exire, an vos in Africam non venire? Poteramúsne, inquies, cum senatus censuisset? Si me consulis, nullo modo. sed tamen Ligarium senatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cùm parere senatui necesse erat: vos tunc paruistis, cùm paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minimè verò, neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis. Tuberonis fors conjecta est ex S. C. cùm ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat se excusare. Hæc ego novi propter communes necessitudines, quæ mihi sunt cum L. Tuberone: domi unâ eruditi, militiæ contubernales, post affines, in omni denique vita familiares. magnum etiam vinculum, quod iisdem

3 C 444.

dem semper studiis usi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse. Sed ità quidam agebant, ità reip. sanctissimum nomen opponebant, ut, etiamsi alixer sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posset. Cessit auctoritati amplissimi viri, vel potius paruit: unà est profectus cum iis, quorum erat una causa: tardius iter fecit: Itaque in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius: nam, si crimen est prohibere illum voluisse, non minus magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluisse, quàm aliquem se imperatorem esse maluisse. Atque is tamen aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat: fasces certè habebat. Sed quoquo modo sese illud habet, hæc querela vestra, Tubero, quid valet? recepti in provinciam non sumus. Quid si essetis? Cæsarine eam traditurі fuissetis, an contra eam retenturi? Vide quid licentiæ, Cæsar, nobis tua liberalitas det vèl potius audaciæ. Si responderit Tubero, Africam, quo si natus eum fór que miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse: non dubitabo apud ipsum te, cujus id eum facere interfuit, gravissimis verbis ejus consilium reprehendere. non enim, si tibi ea res grata fuisset, esset etiam probata. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut nè offendam tuas patientissimas aures; quàm ne Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuisse videatur. Venlebatis igitur in Africam Provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maximè infestam, in qua erat rex potentissimus, inimicus huic causæ, aliena voluntas, conventus firmi atque magni. Quæro, quid facturi fuissetis?

ſetis? quanquam quid facturi fueritis, non dubitem, cùm videam quid feceritis. Prohibiti eſtis in provincia veſtra pedem ponere: & prohibiti, ut perhibetis, ſumma cum injuria. Quomodo id tuliſtis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detuliſtis? nempe ad eum, cujus auctoritatem ſecuti, in ſocietatem belli veneratis? quod ſi Cæſaris causâ in provinciam veniebatis, ad eum profecto excluſi provinciâ veniſſetis. Veniſtis ad Pompeium: Quæ eſt ergò apud Cæſarem querela, cùm eum accuſetis, à quo queramini vos prohibitos contra Cæſarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, ſi vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuiſſe Cæſari tradituros, etiamſi à Varo & quibuſdam aliis prohibiti eſſetis. Ego autem confitebor culpam eſſe Ligarii, qui vos tantæ laudis occaſione privaverit. Sed vide quæſo, C. Cæſar, conſtantiam ornatiſſimi viri L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipſe probarem, ut probo, tamen non commemorarem, niſi à te cognoviſſem in primis eam virtutem ſolere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta conſtantia? conſtantiam dico? neſcio an meliùs patientiam poſſem dicere. Quotus enim iſtud quiſque feciſſet, ut à quibus partibus in diſſentione civili non eſſet receptus, eſſetque etiam cum crudelitate ejectus, ad eas ipſas rediret? magni cujuſdam animi, atque ejus viri eſt, quem de ſuſcepta cauſa, propoſitaque ſententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum poſſet depellere. Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuiſſent, honos, nobilitas, ſplendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt: hoc certè præcipuum Tuberonis fuit, quod juſto cum imperio ex S. C. in provinciam ſuam venerat. Hinc

pro-

prohibitus non ad Cæsarem, ne iratus; non domum, ne iners; non aliquam in regionem, nè condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur: in Macedoniam, in Cn. Pompeii castra venit, in eam ipsam causam, à qua erat rejectus cum injuria. Quid? cum ista res nihil commovisset ejus animum, ad quem veneratis, languidiore, credo, studio in causa fuistis. Tantummodo in præsidiis eratis; animi verò à causa abhorrebant: an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quàm in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur? pacis equidem semper auctor fui, sed tum serò: erat enim amentis, cùm aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certè præcipuè, qui in eum locum veniisses, ubi tibi esset pereundum, nisi vicisses: quanquam, ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriæ. Hæc ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiæ vestræ, aut Cæsarem beneficii sui pœniteret. Nunc quæro, utrùm vestras injurias, an reip. persequamini? si reipub. quid de vestra in ea causa perseverantia respondebitis? si vestras; videte nè erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cùm ignoverit suis. Itaque num tibi videor, Cæsar, in causa Ligarii occupatus esse? Num de ejus facto dicere? quicquid dixi, ad unam summam referri volo, vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ. Causas, Cæsar, egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit rario bonorum tuorum: certè nunquam hoc modo, Ignoscite, judices, erravit, lapsus est, non putavit, si unquam posthac: ad parentem sic agi solet. Ad judices. Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fictum crimen. Dicte, Cæsar, de facto Ligarii judicem esse: quibus

in

in præſidiis fuerit, quærè. Taceo: nè hæc quidem colligo, quæ fortaſſe valerent etiam apud judicem: legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppreſſus, in eo non acerbus. Tum etiam fuit totus animo & ſtudio tuus. Ad judicem ſic agi ſolet: ſed ego ad parentem loquor, Erravi, temerè feci, pœnitet. Ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto, ut ignoſcas oro: ſi nemo impetravit, arroganter: ſi plurimi, tu idem fer opem, qui ſpem dediſti. An ſperandi Ligario cauſa non ſit, cùm mihi apud te ſit locus etiam pro altero deprecandi? Quamquam neque in hac oratione ſpes eſt poſita cauſæ, nec in eorum ſtudiis, qui à te pro Ligario petunt, tui neceſſarii. Vidi enim, & cognovi, quid maximè ſpectares, cùm pro alicujus ſalute multi laborarent: cauſas apud te rogantium graviores eſſe, quàm preces: neque ſpectare, quàm tuus eſſet neceſſarius is, qui te oraret; ſed quàm illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ità multa, ut mihi beatiores illi eſſe videantur interdum, qui tuâ liberalitate fruuntur, quàm tu ipſe, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen apud te cauſas, ut dixi, rogantium valere plus, quàm preces: ab iiſque te moveri, maximè, quorum juſtiſſimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conſervando, multis tu quidem gratum facies neceſſariis tuis: ſed hoc quæſo conſidera, quod ſoles: poſſum fortiſſimos viros Sabinos, tibi probatiſſimos, totúmque agrum Sabinum, florem Italiæ, robur reipubl. proponere. nôſti optimè homines. Animadverte horum omnium mœſtitiam & dolorem. hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid exiſtimes, lachrymas ſqualorémque ipſius & filii vides. Quid de fratribus dicam? noli, Cæſar, putare de unius capite nos agere.

Aut

Aut tres tibi Ligarii in civitate retinendi sunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exilium his est optatius, quàm patria, quàm domus, quàm dii penates, uno illo exulante. Si fraternè, si piè, si cum colore faciunt, moveant te horum lachrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit: te enim dicere audiebamus, Nos, omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te omnes, qui contra te non essent, tuos. Videsne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brochorum domum, hunc L. Martium, C. Cæsetium, L. Corfidium, hosce omnes equites Rom. qui adsunt veste mutatâ, non solùm notos tibi, verum etiam probatos viros qui tecum fuerunt? Atque his maximè irascebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conserva igitur tuis suos: ut quemadmodum cætera, quæ dicta sunt à te, sic hoc verissimum reperiatur. Quod si penitùs perspicere posses concordiam Ligariorum, omnes fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem, & penè conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quàm ut hi fratres diversas sententias fortunásque sequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempestate abreptus est unus: qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti. Sed ierat ad bellum: dissenserit non à te solùm, verùm etiam à fratribus: hi te orant tui. Equidem, cum tuis omnibus negotiis interessem, memoriâ teneo, qualis tum T. Ligarius quæstor urbanus fuerit erga te & dignitatem tuam.

tuam. sed parum est, me hoc meminisse: spero etiam te, qui oblivisci nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus quæstoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem recordari. Hic igitur Q. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim hæc divinabat) nisi, ut tu cum tui studiosum & bonum virum judicares, nunc à te supplex fratris salutem petit: quam hujus admonitus officio cum utrisque his dederis, tres fratres optimos, & integerrimos, non solùm sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reipublicæ condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobilissimo & clarissimo M. Marcello restituto fecisti nuper in curia, nunc quidem in foro de optimis & huic omni frequentiæ probatissimis fratribus; ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo, cujus voluntatem clarissimam semper habuisti. &, si ille dies tibi glorioſissimus, populo Romano gratissimus fuit; noli, obsecro, dubitare, C. Cæsar, similem illi gloriæ laudem quàm sæpissimè quærere. Nihil est enim tam Populare, quàm bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior misericordiâ est. Homines enim ad deos nullâ re propiùs accedunt, quàm salutem hominibus dando. nihil habet nec fortuna tua majus, quàm ut possis; nec natura tua melius, quàm ut velis conservare quamplurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certè natura breviorem. Quare, cum utilius esse, arbitrer, te ipsum, quàm me, aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam: tantùm te ipsum admonebo, si illi abienti salutem dederis, præsentibus his omnibus te daturum.

ORATIO

ORATIO IV.

Quæ est pro

REGE DEIOTARO.

Argumentum.

Deiotarus *rex amicissimus populo Roman. belli civili cum* Pompeio *fuit, & post pugnam Pharsalicam se contulit domum, atque deinde* C. Cæsarem *bella gerentem subsidiis adjuvat. Quare ab ipso* Cæsare *relictus rex fuit in regno suo aliquantulum ab eo, quia sibi* Pompeium *in amicitia prætulisset, rerum suarum parte mulctatus. Is* Deiotarus *post per Philippum medicum, servum suum (quem Romam cum legatis suis miserat) accusatus est apud* Cæsarem, *quia cum ipse* Cæsar *diversaretur in hospitio apud* Deiotarum *in castello Luceio, eum rex interficere per insidias voluerit, collocatis primum armatis in loco ubi erat regia dona daturus* Cæsari. *Deinde in balneo compositis insidiatoribus, cum* Cæsar *ire procuravisset, dicitur ab accusatore non voluntate* Deiotari, *sed suâ fortunâ esse servatus, etiam accusatus* Deiotarus *ab eodem, quod fuisset semper adversus* Cæsarem *animo impio atque alieno, quodque exercitum contra ipsum comparavisset, quodque nuncios ad Cælium quendam inimicum* Cæsaris *destinare voluisset, quodque equites non bonos* Cæsari *misisset, & in his ser-*

vum

vum quendam judicatum: quódque bello Africano audiens Domitium periisse naufragio, Cæsarem obsideri, versum Græcum dixisset dira, atque suspecta sententia, quódque præ lætitia vino obrutus in convivio saltavisset: quódque Blesamius legatus & amicus regius, regi scripsisset probra de Cæsare. Has accusationes Philippus ille servus & medicus intendit contra Deiotarum, *Dominum suum, ut dicit hic* Cicero, *corruptus & subornatus à Castore quodam, adolescente,* Deiotari *ex filia nepote, & avo suo inimicissimo. Contra quas accusationes inductas,* Cicero *coram Cæsare hanc orationem habuit.*

Cum in omnibus causis gravioribus, C. Cæsar, initio dicendi commoveri soleam vehementius, quàm videtur vel usus, vel ætas mea postulare: tum in hac causa ità me multa perturbant, ut, quantum mea fides studii mihi adferat ad salutem regis Deiotari defendendam, tantum fa ultatis timor detrahat. Primum dico pro capite, fortunisque regis: quod ipsum, etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo: tamen est ità inusitatum, regem capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum. Deinde cum regem, quem ornare antea cuncto cum senatu solebamus pro perpetuis ejus in nostram temp. meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate perturber. Crudelis Castor, nè dicam sceleratum, & impium, qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri, & regere debebat:

com-

commendationémque ineuntis ætatis ab impietate & scelere duxerit: avi servum, corruptum præmiis, ad accusandum dominum impulerit, & à lenatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accusantis, & dominum absentem, & dominum ami illumum nostræ reip. cùm os videbam, cùm verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quàm de fortunis communibus extimescebam. Nam, cùm more majorum, de servo in dominum ne tormentis quidem quæri liceat, in qua quæstione dolor veram vocem elicere possit etiam ab invito; exortus est servus, qui, quem in eculeo appellare non posset, eum accusat solutus. Perturbat me, C. Cæsar, etiam illud interdum: quod tamen cùm te penitùs recognovi, timere desino: res enim iniquum est, sed tuâ sapientiâ sit æquissimum. Nam dicere apud eum de scelere, contra cujus vitam consilium scelerum inesse arguare, si per seipsum consideres, grave est. Nemo enim ferè est, qui sui periculi judex, non sibi se æquiorem, quàm reo præbeat. Sed tua, C. Cæsar, præstans singularisque natura hunc mihi metum minuit. Noli enim tam timeo, quid tu de rege Deiotaro, quàm intelligo quid de te cæteros velis judicare. Moveor etiam loci ipsius insolentiâ, quòd tantam causam, quanta nulla unquam in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent. In tuis oculis, in tuo ore, vultúque acquiesco: te unum intueor; ad te unum omnis mea spectat oratio: quæ mihi ad spem obtinendæ veritatis gravissima sunt, ad motum animi, & ad omnem impetum dicendi, contentionémque leviora. Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente & disceptante

discerpente te, quantam mihi alacritatem populi Romani concursus adferret? quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani bellis consumptam esse meminisset? spectarem curiam, intuerer forum, cœlum denique testarer ipsum. sic cum & deorum immortalium, & populi Romani, & senatûs beneficia in regem Deiotarum recordarer, nullo modo mihi deesse posset oratio. Quæ quoniam angustiora parietes faciunt, actióque causæ maximè debilitatur loco: tuum est, Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit ad te ipsum referre: quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam: qui cùm videantur neque ingenio, neque usu, atque exercitatione rerum valere; tamen ad hanc causam non sine aliqua spe & cogitatione venerunt. Iratum te regi Deiotaro fuisse non erant nescii: offensum illum quibusdam incommodis & detrimentis propter offensionem animi tui meminerant: téque cùm huic iratum, tum sibi amicum cognoverant: cúmque apud ipsum de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facilè fictum crimen insideret. Quamobrem hoc nos primùm metu, C. Cæsar, per fidem, & constantiam, & clementiam tuam liberа, nè residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti: istam, inquam, dexteram, non tam in bellis, neque in præliis quàm in promissis, & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus dii penates receperunt: te amicum, & placatum Deiotari regis aræ, focique vidi-

viderunt. Cùm facile exorari, Cæsar, tum semel exorari soles. nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas retudisse in te simultatis reliquias senserit. Quanquam cui sunt inauditæ tuæ Deiotaro querelæ tuæ? nunquam tu illum accusavisti, ut hostem, sed ut amici officio parum functum, quòd propensior in Cn. Pompeii amicitiam fuisset, quàm in tuam: cui tamen ipsi regi veniam te daturum fuisse dicebas, si, cum auxilia Pompeio, vel si etiam filium misisset, ipse rubens excusatione ætatis usus esset. Itaque, cum maximis eum rebus liberares, perparvum amicitiæ culpam relinquebas. Itaque non solùm in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti. neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. Is Rex, quem Senatus hoc nomine sæpe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum sanctissimumque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus, & alienigena, quibus nos in media republica nati semperque versati. Cùm audisset, senatus consentientis auctoritate arma sumpta, consulibus, prætoribus, tribunis plebis, novis imperatoribus rempublicam defendendam datam; movebatur animo, & vir huic imperio amicissimus de salute populi Romani extimescebat, in qua etiam suam inclusam esse videbat: summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur. maximè verò perturbatus est, ut audivit Consules ex Italia profugisse; omnesque consulares, (sic enim nuncupabatur) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. talibus enim nunciis & rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri subsequebantur: nihil ille de conditionibus tuis, nihil de

studio

studio concordiæ, & pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. quæ cùm ità essent, tamen usque eò se tenuit, quoad à Cn. Pompeio ad eum legati, literæque venerunt. Ignosce, ignosce, Cæsar, si ejus viri auctoritati rex Deiotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus: in quem cùm dii atque homines omnia ornamenta congessissent, tum tu ipse plurima, & maxima. Neque enim si tuæ res gestæ cæterorum laudibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeii memoriam amisimus. Quantum nomen ejus fuerit: quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti senatûs, quanti tui, quis ignorat? tanto ille superiores vicerat gloriâ, quantò tu omnibus præstitisti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, consulatus, admirantes numerabamus: tuos enumerare non possumus. Ad eum igitur rex Deiotarus venit hoc misero fatalique bello, quem ante justis hostilibúsque bellis adjuverat, quocum erat non hospitio solùm, verùm etiam familiaritate conjunctus: & venit vel rogatus ut amicus, vel accersitus ut socius, vel evocatus ut is qui senatui parere didicisset: postremò venit ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriæ societatem. Itaque, Pharsalico prælio facto, à Pompeio discessit: spem infinitam persequi noluit: vel officio, si quid debuerat; vel errori, si quid nescierat, satisfactum esse duxit: domum se contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. ille exercitum Cn. Domitii amplissimi viri suis tectis & copiis sustentavit: ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum, & probatissimum, omnibus delegisti,

pecuniam misit: ille iterum, ille tertio factionibus factis pecuniam dedit, quâ ad bellum uteretis: ille corpus suum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, tuumque hostem esse duxit suum. Quæ quidem à te in eum partem accepta sunt, C. Cæsar, ut eum amplissimo regis honore & nomine afficeris. Is igitur non modò à te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domi te suæ interficere voluisse. quod tu, nisi cum furiosissimum judicas, suspicari profecto non potes. Ut enim omittam, cujus tanti sceleris fuerit in conspectu deorum Penatium necare hospitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clarissimum lumen extinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimescere: cujus tam inhumani & ingrati animi, à quo rex appellatus esset, in eum tyrannum invenirì: ut hæc omittam, cujus tanti furoris fuit, omnes regi, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare? quoniam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modò perfecto, sed etiam cogitato? At, credo, hæc homo inconsultus & temerarius non videbat. Quis consideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quanquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio, & prudentiâ, quàm fide, & religione vitæ, defendendum puto. Nota tibi est, C. Cæsar, hominis probitas, noti mores, nota constantia. Cui porro, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari probitas, integritas, gravitas, virtus, fides non fuit audita? Quod igitur facilius nec in hominem imprudentem cadere posset,

posset, propter metum præsentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus, id vos & à viro optimo, & ab homine minimè stulto cogitatum esse confingitis. At quàm non modo non credibiliter, sed ne suspiciosè quidem! cùm, inquit, in castellum Luccium venisses, & domum regis, hospitis tui, divertisses, locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat: huc te à balneo, priùs quàm accumberes, ducère volebat. ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule, C. Cæsar, initio, cùm est ad me ista causa delata, Philippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab ipso adolescente esse corruptum, hac suspicione sum perculsus: medicum indicem subornabit: finget videlicet aliquod crimen veneni. etsi à veritate longè, tamen à consuetudine criminandi non multùm res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno: at id fieri potuit: primò occultiùs in potione, vel in cibo: deinde etiam impuniùs sit, quod, cùm est factum, negari potest. si palam te interemisset, omnium in se gentium non solùm odia, sed etiam arma convertisset: si veneno, Jovis illius quidem hospitalis numen nunquam celare potuisset, homines verò fortasse celavisset. Quod igitur & occultiùs conari, & efficere cautiùs potuit; id tibi, de medico callido, & servo, ut putabat, fideli non credidit: de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit? At quàm festivè crimen contexitur? Tua te, inquit, eadem, quæ semper, fortuna servavit. negavisti tum te inspicere velle. quid postea? an Deiotarus, eo illo tempore non perfectâ, continuò dimisit

exercitum? nullis erat alius insidiandi locus? At eodem te, cum cœnavisses, redituram dixeras? Itaque fecisti. Horum unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? cùm in convivio comiter & jucundè fuisses, tum illuc invisti, ut dixeras. Quo in loco Deiotarum talem erga te cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus, usque ad Numantiam misit ex Asia: quæ Africanus, inspectante exercitu, accepit. Quod cùm præsens Deiotarus regio & animo & more fecisset, tu in cubiculum discessisti. Obsecro, C. Cæsar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem, vultus hominum te intuentium atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid? nisi moderate, nisi quietè, nisi ex hominis gravissimi & sanctissimi disciplina? Quid igitur causæ excogitari potest, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidere? in posterum, inquit, diem distulit, ut cùm in castellum Luceium ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi, sed tamen acta res crimi nosè est. Cùm, inquit, vomere post cœnam velle te dixisses, in balneum te ducere cœperunt: ibi enim erant insidiæ, ut te eadem tua fortuna servavit. In cubiculum te ire malle dixisti. Di te perdant, fugitive! ità non modò nequam, & improbus, sed & fatuus, & amens es. Quid? ille signa ænea in insidiis posuerat, quæ è balneo in cubiculum tam sferri non possent? Ha es crimina insidiarum? nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conscius. Quid tum? ità demens ille erat, ut eum, quem conscium tanti sceleris habebat, à se dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi & initui-

inimicissimum sciret esse nepotem suum, & C. Cæsarem, cui fecisset insidias; præsertim cum is unus esset, qui posset de absente se vindicare; & fratres meos, inquit, quòd erant conscii, in vincula conjecit. Cùm igitur eos vinciret, quos secum habebat, te solutum Romam mittebat, qui eadem scires, quæ illos scire dicis? Reliqua pars accusationis duplex fuit: una, regem semper in speculis fuisse, cùm à te animo esset alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparasse. De exercitu dicam breviter, ut cætera. Nunquam eas copias Rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Rom. posset; sed quibus fines suos ab excursionibus hostium & latrociniis tueretur, & imperatoribus nostris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat; nunc exiguas vix tueri potest. At misit ad Cælium nescio quem; sed eos, quos misit, quòd ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro quàm verisimile sit, aut non habuisse regem quos mitteret: aut eos, quos misisset, non paruisse: aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos vinctos potiùs, quàm necatos fuisse. Sed tamen, cùm ad Cælium mittebat, utrùm causam illam victam esse nescie[illegible] Cælium istum magnum hominem putabat [illegible] profectò is, qui optimè nostros homines [illegible], vel quia non nosset, vel quia nosset, contemneret. Addidit etiam illud, equites, non optimos misisse tibi. Veteres, credo, Cæsar. Nihil ad tuum equitatum: sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo numero servum judicatum. Non arbitror: non audivi, sed in eo etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer. Alieno autem à te animo fuit: quomodo? speravit, credo, difficiles tibi Alexandriæ fore

 exitus,

exitus, propter regionis naturam, & fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit, exercitum habuit: quem Asiæ præfecerat, ei nulla in re defuit: tibi victori non solùm ad hospitium, sed ad periculum etiam atque ad aciem præsto fuit. Secutum est bellum Africanum: graves de te rumores sparsi: qui etiam furiosum illum Cælium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit, qui auctionatus sit, seseque & filium suum exspoliare maluerit, quàm tibi pecuniam non subministrare? At eo, inquit, tempore ipso Nicæam Ephesumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad se referrent. Itaque, cùm esset ei nunciatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumsideri: de Domitio dixit verum. Græcum eâdem sententiâ, quâ etiam nos habemus Latinum, *Pereant amici, dum una inimici intereidant.* quod ille, si esset tibi inimicissimus, nunquam dixisset. Ipse enim mansuetus, versus immanis. Qui autem Domitio putarat esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porrò inimicus cur esset, à quo cùm vel interfici belli lege potuisset, regem & se, & filium suum constitutos esse meminisset? Quid deinde [illegible] quò progrediar? ait hæc lætitiâ Lyciotarum, vino se obruisse, in convivioque [illegible] saltavisse. Quæ crux huic fugitivo potest satis supplicii adferre? Lyciotarum autem quisquam, aut ebrium vidit unquam? Omnes sunt in illo regiæ virtutes; quod te, Cæsar, ignorare non arbitror: sed præcipuè singularis & admiranda frugalitas, etsi hoc verbo isto laudari reges non solere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in regem fortem, justum, severum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ sunt regiæ laudes:

des: illa privata est. Ut volet quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam, & temperantiam, virtutem esse maximam judico. Hæc in illo est ab ineunte ætate, tum à cuncta Asia, tum à magistratibus legatisque nostris, tum ab equitibus Roman. qui in Asia negotiari sunt, perspecta, & cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam nostram ad hoc regium nomen ascendit: sed tamen quidquid à bellis populi Rom. vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res, rationésque jungebat: ut non solum tetrarcha nobilis, sed optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola, & pecuarius haberetur. Qui igitur adolescens nondum tanta gloria præditus, nihil unquam nisi severissime & gravissime fecerit, is ea existimatione, eáque ætate saltavit. Imitari potius, Castor, avi tui mores disciplinámque debebas, quàm optimo & clarissimo viro fugitivi ore maledicere. Quod si saltatorem avum habuisses, neque eum virum, unde pudoris pudicitiæque exempla peterentur: tamen hoc maledictum minimè in illam ætatem conveniret: quibus ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optimè ut equis uteretur: ea tamen illum cuncta jam ætate exacta deseceranr. Itaque Deiotarum cum plures in equum fustulissent, quod hærere in eo senex posset, admirari solebamus. Hic verò adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia, commilito fuit, cùm in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos una cum eo ad Pompeium pater miserat, quos concursus facere solebat, quàm se jactare? quàm se ostentare? quàm nemini in illa causa, studio, & cupiditate concedere? Cùm verò, exercitu amisso, ego, qui

pacis auctor semper fui, post * Pharsalicum autem prælium suasor fuissem armorum non deponendorum, sed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quod & ipse ardebat studio ipsius belli, & patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quæ non impunitatem solùm adepta sit, sed * habet etiam accusandi licentiam *. Calamitosus Deiotarus, qui & ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modò apud te, sed etiam à suis accusetur. Vos vestra secundâ fortunâ, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti. Sint sanè inimicitiæ, quæ esse non debebant. Rex enim Deiotarus vestram familiam abjectam & obscuram è tenebris in lucem vocavit. Quis unum patrem antea, qui esset, quam cujus gener esset, audivit? Sed, quamvis ingrate & impiè necessitudinis nomen repudiaretis, tamen inimicitias, hominum more, genere poteratis, non facto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. Esto: concedatur hæc quoque acerbitatis & odii magnitudo. Adeone, ut etiam omnia vitæ, salutisque communis, atque etiam humanitatis jura violentur? servum solicitare verbis; spe, promissisque corrumpere: abducere domo, contra dominum armare: hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. nam ista corruptela servi, si non modò impunita fuerit, sed etiam à tanta auctoritate approbata; nulli parietes nostram salutem, nullæ leges, nulla jura custodient. Ubi enim id, quod intus est, atque nostrum, impunè evolare potest, contraque nos pugnare: fit ut dominatu servitus, in servitute dominatus. O tempora! ô mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, cum tribu-

tribunis plebis, M. Scaurum, principem civitatis, in judicium populi vocavisset, Scaurique servus ad cum clàm domum venisset, & crimina in dominum delaturum se esse dixisset: comprehendi hominem jussit, ad Scaurúmque deduci. Vide, quid intersit; (etsi iniquè Castorem cum Domitio comparo:) sed tamen ille inimico servum remisit: tu ab avo abduxisti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti: ille adjutorem servum contra dominum repudiavit, tu etiam accusatorem adhibuisti. At semel iste est corruptus à vobis? nónne cùm esset productus testis, & cùm tecum fuisset, refugit ad legatos? nónne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nónne, audiente hoc Ser. Sulpitio clarissimo viro, qui cum casu apud Domitium cœnabat, & hoc T. Torquato, optimo adolescente, se à te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsum esse confessus est? quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? ideirco in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura & exempla corrumperes, domesticáque tuâ inhumanitate nostræ civitatis humanitatem inquinares? At quàm acutè collecta crimina? Blesamius, inquit, (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem scribere solebat, te invidiosè tyrannum existimari: statuâ inter reges positâ animos hominum vehementer offensos: plaudi tibi non solere. Nónne intelligis, Cæsar, ex urbanis malevolorum serminculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas & eversas domos: armatis militibus refertum forum: quæ semper in civili victoria

sensimus.

sumus, ex te victore, non vidimus: solus, inquam, ex, C. Cæsar, cujus in victoria occiderit nemo, nisi armatus. Quem nos liberi in summa reipublicæ libertate nati, non modò non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria videmus ducem: is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? Nam de statua quis queritur, unà præsertim, cùm tam multas videat? valdè enim invidendum est ejus statuæ, cujus trophæis non invidemus. Nam si locus adfert invidiam, nullus locus est, ad statuam quidem, rostris clarior. De planè autem quid respondeam? qui hoc desideratus unquam à te est, & nonnunquam obstupefactis hominibus ipsâ admiratione compressus est: & fortasse eò prætermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest. Nihil à me arbitror prætermissum, sed aliquid ad extremam causæ partem reservatum. Ideo autem aliquid est, te ut planè Deiotaro reconciliet oratio mea. Non enim jam metuo, ne tu illi succenseas: illud vereor, ne tibi illum succensere aliquid suspicere; quod abest longissimè, mihi crede, Cæsar. quod enim retineat memoriæ per te, meminit, non quid amiserit: neque se à te multatum arbitratur: sed, cùm existimaret multis tibi multa esse tribuenda, quo minus à se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. Etenim, si Antiochus magnus ille Rex Asiæ, cùm, posteaquam à Scipione devictus, Taurо tenus regnare jussus esset, omnémque hanc Asiam, quæ est nunc nostra provincia, amisisset: dicere est solitus, benignè sibi à populo Romano esse factum, quod nimis magnâ procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur; potest multò facilius se Deiotarus consolari. Ille enim furoris multum sustinuerat, hic erroris.

Omnia

Omnia tu Deiotaro, Cæsar, tribuisti, cùm & ipsi & filio, nomen regium concessisti. Hoc nomine retento, atque conservato, nullum beneficium populi Rom. nullum judicium de se senatus imminutum putat; magno animo & erecto est, nec unquam succumbet inimicis, nè fortunæ quidem. Multa se arbitratur & peperisse antea factis, & habere in animo, atque virtute; quæ nullo modo possit amittere. quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? ab omnibus enim his ornatus est, qui, postquam in castris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt, Senatus verò judicia de illo tam multa, támque honorifica, quæ publicis populi Romani literis monumentisque consignata sunt, quæ unquam vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantiâ? quæ omnes docti atque sapientes summa; quidam etiam sola bona esse dixerunt: hisque non modò ad bene, sed etiam ad beatè vivendum contentam virtutem esse. Hæc ille reputans, & dies, & noctes cogitans, non modò tibi non succenset, (nisi enim non solùm ingratus, sed etiam amens) verùm omnem tranquillitatem & quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ. Quo quidem animo cùm antea fuit, tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique sollicitudine abstraxerit. Jubes enim eum bene sperare, & bono esse animo; quod scio te non frustrà scribere solere: meminì enim iisdem fere verbis ad me te scribere, meque tuis literis bene sperare non frustrà

esse

esse iussum. Laboro ecquidem regis Deiotari causis, quocum mihi amicitiam respublica conciliavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit, familiaritatem consuetudo attulit; summam verò necessitudinem magna ejus officia in me & in exercitum meum effecerunt: sed cùm de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel esse ignorum à te oportet, nè beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum sollicitudinem sempiternam; nec accidere, ut quisquam te timere incipiat eorum, qui semel à te sint liberati timore. Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim. nihil opus est occurrere ipsis solet supplicibus, & calamitosis, nullius oratione evocata. Propono tibi duos reges, & id animo contemplare, quod oculis non potes: dabis profectò misericordiæ, quod iracundiæ negavisti. Multa sunt tuæ clementiæ monumenta: sed maxime eorum incolumitates, quibus salutem dedisti. Quæ si in privatis gloriosa sunt, multò magis commemorabuntur in regibus: semper regum nomen in hac civitate sanctum fuit: sociorum verò regum, & amicorum, sanctissimum. Quod nomen illi reges amitterent, te victore, timuerunt: retentum verò, & à te confirmatum, posteris etiam suis traudituros esse confido. Corpora verò sua, pro salute regum suorum, hi legati tibi regi tradunt. Hieras, & Eleazarus, & Antigonus, tibi nobisque omnibus jamdiu noti, eademque fide & virtute prædicti Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus: tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. Exquiro de Hieramo, numquid ad regem contra dignitatem tuam scrip-

scripserit. Hierus quidam causam omnem suscipit, & criminibus illis pro rege se supponit reum: memoriam tuam implorat, quâ vales plurimum: negat unquam se à re in Deiotari tetrarchia pedem discessisse: in primis finibus tibi se præsto fuisse dicit, usque ad ultimos prosecutum: cùm à balneo exisses, secum se fuisse: cùm illa munera inspexisses cœnarus: cùm in cubiculo recubuisses: eandémque assiduitatem tibi se præbuisse postridie. Quamobrem, si quid eorum, quæ objecta sunt, cogitatum sit: non recusat, quin id facinus suum judices. Quocirca, C. Cæsar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis est; alterum conservare, clementiæ tuæ.

ORATIO V.

Quæ est prima in

L. CATILINAM.

Argumentum super quatuor *Catilinariis*.

Lucius Catilina, *teste* Sallustio Crispo, *qui conjurationem hujusmodi scripsit, nobili genere natus fuit, magnâ vi animi & corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adolescentia bella intestina,*

testina, rapina, cades, discordia civilis, grata fuere; ibique juventutem exercuit. Corpus patiens inediæ, algoris, vigiliæ fuit, supra quam credibile est. Animus audax, subdolus, varius, cujuslibet rei simulator, ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens cupiditatibus, satis eloquentiæ, sapientiæ parum; vastus animus, immoderata vel incredibilia, & nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem L. Syllæ libido maxima invaserat R. P. capiendæ: neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum parave, quicquam pensi habebat. Agitabatur magis atque magis animus, indiesque ferox inopiâ familiaris rei, sceleram conscientiâ. Que utraque his artibus auxerat, quas supra memoravi. Incitabant eum præterea corrupti mores civitatis, quibus pessima ac diversa mala inter se luxuria atque avaritia vexabant. Corruptâ namque in civitate ratus est, id quod facillimum fuit erat, omnium flagitiosorum atque facinorosorum circum se tanquam stipatorum catervas habere. His amicis sociisque confisus, apprimendæ reip. consilium cepit: ad hoc quietis rebus ipsi consulatum petenti magna spes fuit. Sed pecuniarum repetundarum reus, conjuravit de arripiendo dominio. Quod Fulvia nobilis mulier insolentiâ Q. Curii consciî cognitum propalavit. Quæ accensæ patrum studiis M. Tullius, Cn. Antonius Cons. declarantur. At Tullius, cui urbs evenerat, ad cavitandum illius dolos & astutias, & perquirendum illius consilia vigilavit. Tandem manifestâ re apud Q. C. publica in Senatu Catilinam præsentem invehit, monetque, ut ex prima invectiva liquet, urbe discedat. Inde per secundam invectivam mittites seu Quirites in Catilinam hortatur: monstque si qui sunt con-

conjurationis complices, abeant. Ad Quirites item per tertiam. Qualiter conspirationem moverit, manifestat; rogatque grates agant diis, & indies perpetuò celebretur. Demum, per quartam, Senatum consulit, quid de complicibus captis agendum. Sunt itaque hæ quatuor invectivæ in genere demonstrativo, in quantum Catilinam vituperat. Sunt etiam in genere deliberativo, in quantum consulit. Constitutio videtur generaliter conjecturalis. Dispositio verò est non ab artis institutione profecta, sed ad casum temporis; oratoris judicio accommodata.

QUousque tandem abutere, Catilina, patientiâ nostrâ? quamdiu nos etiam furor iste tuus eludet? quem ad finem sese effrænata jactabit audacia? nihilne te nocturnum præsidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatûs locus, nihil horum ora vultúsque moverunt? patere tua consilia non sentis? constrictam jam omnium horum conscientiâ teneri conjurationem tuam non vides? quid proximâ, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora, ô mores! Senatus hæc intelligit, Consul videt: hic tamen vivit; vivit? imò verò etiam in Senatum venit: fit publici consilii particeps: notat & designat oculis ad cædem unumquemque nostrûm. Nos autem viri fortes satisfacere reipubl. videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, jussu Consulis, jam pridem oportebat: in te conferri pestem

pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An verò vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Tiberium Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipublicæ, privatus interfecit? Catilinam verò orbem terræ cæde atque incendiis vastare cupientem nos Consules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quòd Q. Servilius Ahala Sp. Melium novis rebus studentem manu suâ occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac repub. virtus, ut viri fortes acrioribus supplicijs civem perniciosum, quàm acerbissimum hostem coercerent. Habemus enim senatusconsultum in te, Catilina, vehemens, & grave: non deest reipub. consilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dicoa pertè, Consules desumus. Decrevit quondam Senatus, ut L. Opimius Cos. videret, nè quid respub. detrimenti caperet. Nox nulla intercessit: interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, avis, majoribus; occisus est cum liberis M. Fulvius consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario & L. Valerio Coss. permissa est respub. num unum diem postea L. Saturninum tribunum plebis, & C. Servilium mors à reipubl. pœna remorata est? At nos vigesimum jam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis: habemus enim hujusmodi senatusconsultum, veruntamen inclusum in tabulis, tanquam gladium in vagina reconditum; quo ex senatusconsulto confestim interfectum te esse, Catilina, convenit. Vivis, & vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, P. C. me esse clementem, cupio in tantis reipub. periculis non dissolutum videri; sed jam meipsum inertiæ nequitiæque condemno. Castra sunt in Italia contra rempub. in Etruriæ

faucibus

faucibus collocara: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castrorum, ducémque hostium, intrà mœnia, atque adeò in senatu videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem reipub. molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici jussero; credo, erit verendum mihi, nè non hoc potiùs omnes boni serius à me, quàm quisquam crudelius factum esse dicat. Verùm ego hoc, quod jampridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor ut faciam: tum denique interficiam te, cùm jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id non jure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit qui te defendere audeat, vives; & vives ità ut nunc vivis, multis, meis & firmis præsidiis obsessus, ne commovere te contra rempubl. possis: multorum te etiam oculi & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient. Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius expectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ potest? si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta jam istam mentem: mihi crede: obliviscere cædis, atque incendiorum. Teneris undique: luce sunt clariora nobis tua consilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoscas. Meministine me ante diem xii. Kalend. Novemb. dicere in senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante diem viii. Kal. Novemb. C. Manlium audaciæ satellitem atque administrum tuæ? num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis; verùm, id quod multò magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, eædem te optimatum consilisse

lisse in ante diem v. Kal. Novemb. Tum cùm multi principes civitatis Romam non tam sui conservandi, quàm tuorum consiliorum reprimendorum causâ profugerint, tum inficiari potes, te illo ipso die meis præsidiis, meâ diligentiâ circumclusum, commovere te contra rempub. non potuisse? cùm tu discessu cæterorum, nostrâ tamen, qui remanssissemus, cæde contentum te esse dicebas? Quid? cum tute Præneste Kalendis Novembris occupaturum nocturno impetu esse confideres, sensistine, illam coloniam meo jussu, meis præsidiis, custodiis, vigiliisque esse munitam? nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò audiam, sed etiam videam, planèque sentiam. Recognosce tandem mecum illam superiorem noctem: jam intelliges, multò me vigilare acriùs ad salutem, quàm te ad perniciem reipub. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscurè) in M. Leccæ domum: convenisse eódem complures ejusdem amentiæ sceleriſque socios. num negare audes? quid taces? convincam, si negas. video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum unà fuere. O dii immortales, ubinam gentium sumus? quam rempub. habemus? in qua urbe vivimus? hic, hic sunt in nostro numero, P. C. in hoc orbis terræ sanctissimo gravissimóque consilio, qui de meâ, nostrumque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hosce ego video, Consul, & de republica sententiam rogo: & quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Leccam eâ nocte, Catilina: distribuisti partes Italiæ: statuisti quo quemque proficisci placeret: delegisti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis

partes

partes ad incendia: confirmâsti te ipsum jam esse eximurum: dixisti paululum tibi esse etiam tam moræ, quod ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te istâ curâ liberarent, & sese illâ ipsâ nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam majoribus præsidiis munivi, atque firmavi: excludi eos, quos tu mane ad me salutatum miseras, cum illi ipsi venissent; quos ego jam multis viris ad me venturos id temporis esse prædixeram. Quæ cùm ita sint, Catilina, perge quo cœpisti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ, proficiscere: nimium diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant. educ tecum etiam omnes tuos, si minus, quàm plurimos: purga urbem: magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus intersit: nobiscum versari jam diutius non potes: non feram, non patiar, non sinam. Magna dîs immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Jovi Statori, antiquissimo custodi hujus urbis, quòd hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infestam reipublicæ pestem toties jam effugimus. non est sæpius in uno homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi Consuli designato, Catilina insidiatus es, non publico me præsidio, sed privatâ diligentiâ defendi. cùm proximis comitiis consularibus me Consulem in campo, & competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio & copiis, nullo tumultu publicè concitato: denique quotiescunque me petisti, per me tibi obstiti: quanquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipubl. esse conjunctam. Nunc jam aperte rempub. universam

petis,

petis, templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam ad exitium & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum atque hujus imperii disciplinæque majorum proprium est, facere non audeo: faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius. Nam si te interfici jussero, residebit in republica reliqua conjuratorum manus: sin (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & perniciosa sentina reipublicæ. Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tuâ sponte faciebas? exire ex urbe Consul hostem jubet: interrogas me, num in exilium? non jubeo: sed, si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est, quod te tam in hac urbe delectare possit, in qua nemo est extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo qui te non oderit? Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætulisti? Quid verò? nuper, cum morte superioris uxoris, novis nuptiis domum vacuam fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulâsti? quod egò prætermitto, & sicile patior tileri, nè in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum; quas omnes impendere tibi proximis idibus Januariis senties. ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam

turpi-

tam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summum reipublicæ, atque ad omnium nostrum vitam salutemque pertinet. Potesne tibi hujus vitæ lucem, Catilina, aut hujus cœli spiritus esse jucundus? cùm scias horum esse neminem, qui nesciat te pridie Calend. Januar. Lepido & Tullo Coss. stetisse in comitio cum telo? manum, Consulum & principum civitatis interficiendorum causâ, paravisse? sceleri, ac furori tuo, non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam reipubl. obstitisse? Ac jam illa omitto: neque enim sunt aut obscura, aut non multò post commissa. quoties tu me designatum, quoties me consulem interficere conatus es? quot ego tuas petitiones ità conjectas, ut vitari posse non viderentur, parvâ quadam declinatione, &c; ut aiunt, corpore effugi? nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari ac velle desistis. Quoties jam, quoties jam tibi exorta est sica ista de manibus? quoties verò excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen eâ carere diutiùs non potes: quæ quidem quibus abs te initiata sacris ac devota sit, nescio, quod eam necesse putas Consulis in corpore defigere. Nunc verò, quæ tua est ista vita? sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo; sed ut misericordia, quæ tibi nullo debetur. Venisti paulò ante in Senatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac necessariis salutavit? si hoc post hominum memoriam contigit alicui, vocis expectas contumeliam; cùm is gravissimo judicio taciturnitatis oppressus? quid, quod adventu tuo ista subsellia vacua facta sunt? quid, quod omnes Consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simulatque

latque

latque assedisti, partem istam subsellíorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? servi, mehercle, mei, si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non abitraris? & si me meis civibus injuriâ suspectum tam graviter, atque offensum viderem; carere me aspectu civium, quàm infestis oculis omnium conspici mallem: tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum & jam tibi diu debitum; dubitas, quorum mentes sensúsque vulneras, eorum aspectum præsentiámque vitare? Si te parentes timerent atque odissent tui, neque eos ullâ ratione placare posses; ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes: nunc te patria, quæ communis est omnium nostrûm parens, odit ac metuit; & jamdiu te nihil judicat, nisi de parricidio suo, cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? quæ tecum, Catilina, sic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio, direptúsque sociorum impunita fuit ac libera: tu non solùm ad negligendas leges & quæstiones, verùm etiam ad evertendas perfringendásque valuisti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt; tamen, ut potui, tuli: nunc verò me totum esse in metu propter te unum; quicquid increpuerit, Catilinam timeri: nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat; non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe; si verus est, ne opprimar;

sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam. Haec si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiamsi vim adhibere non possit? Quid? quod tu te ipse in custodiam dedisti? quid: quod, vitandæ suspicionis causâ, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? à quo non receptus, etiam ad me venire ausus es, atque ut domi meæ te asservarem rogâsti. Cùm à me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tutò esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem moenibus contineremur; ad Q. Metellum praetorem venisti, à quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum M. Marcellum, demigrâsti: quem tu videlicet & ad custodiendum te diligentissimum, & ad suspicandum sagacissimum, & ad vindicandum fortissimum fore putasti: sed quàm longè videtur à carcere atque à vinculis abesse debere, qui seipsum jam dignum custodiâ judicaverit? Quæ cùm ità sint, Catilina, dubitas, si hic emori aequo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam, multis suppliciis justis debitisque ereptam, fugæ solitudinique mandare? Refer, inquis, ad Senatum. Id enim postulas: &, si hic ordo sibi placere decreverit, te ire in exilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam id, quod abhorret à meis moribus; & tamen faciam, ut intelligas quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exilium, si hanc vocem exspectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? patiuntur: tacent. Quid exspectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio, si fortissimo viro, M. Marcello

dixissem: jam mihi Consuli hoc ipso in templo jure optimo senatus vim, & manus intulisset. de te autem, Catilina, cùm quiescunt, probant: cùm patiuntur, decernunt: cùm tacent, clamant. neque hi solùm, quorum tibi auctoritas est videlicet chara, vita vilissima: sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, cæterique fortissimi cives, qui circumstant Senatum: quorum tu si frequentiam videre, & studia perspicere, & voces paulò ante exaudire potuisti. quorum ego vix abs te jamdiu manus ac tela contineo, eosdem facilè adducam, ut te hæc quæ jampridem vastare studes, relinquentem, usque ad portas prosequantur. Quanquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ullum ut exilium cogites? utinam tibi istam mentem dii immortales darent. tametsi video, si meâ voce perterrituro in exilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minus in præsens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, ac in posteritatem, impendeat. Sed est mihi tanti, dummodo ista tua privata sit calamitas, & à reipubl. periculis sejungatur. Sed ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus reipubl. concedas, non est postulandum. Neque enim, Catilina, is es, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocârit. Quamobrem, ut sæpe jam dixi, proficiscere. Ac si mihi inimico, ut prædicas, tu conflare vis invidiam, rectâ perge in exilium: vix ferant sermones hominum, si id feceris: vix molem istius invidiæ, si in exilium feris jussu Consulis, sustinebo. Sin autem servire meæ laudi & gloriæ mavis, egredere cum importuna sceleratorum

manu: confer te ad Manlium, concita perditos cives, secerne te à bonis, infer patriæ bellum: exsulta impio latrocinio, ut à me non ejectus ad alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris. Quanquam quid ego te invitem, à quo jam sciam esse præmissos, qui tibi ad Forum Aurelium præstolarentur armati? sciam pactam & constitutam esse cum Manlio diem? à quo etiam Aquilam illam argenteam quam tibi ac tuis omnibus perniciosam esse confido, & funestam futuram, cui domi tuæ sacratium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse præmissam? tu ut illâ diutiùs carere possis, quam venerari, ad cædem proficiscens solebas? à cujus altaribus sæpe istam dextram impiam ad necem civium transtulisti? Ibis tandem aliquando, quò te jampridem tua ista cupiditas effrænata ac furiosa rapiebat. Neque enim tibi hæc res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. Nunquam tu non modò otium, sed te bellum quidem, nisi nefarium concupisti. Nostris es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiam spe derelictis constatam improborum manum. Hic tu quâ lætitiâ perfruere? quibus gaudiis exsultabis? quanta in voluptate bacchabere? cùm in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad hujus vitæ studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tuiæ jacere humi non modò ad obsidendum stuprum, verùm etiam ad facinus obeundum: vigilare non solùm ad insidiandum somno maritorum, verùm etiam bonis occisorum. Habes ubi ostentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus

te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, cùm te à consulatu repuli, ut exul potiùs tentare, quàm consul vexare rempubl. posses; atque ut id quod esset à te scelerate susceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur. Nunc ut à me P. C. quondam prope justam patriæ querimoniam detester ac deprecer; percipite, quæso, diligenter quæ dicam, & ea penitùs animis vestris mentibúsque mandate. Etenim si mecum patria, quæ mihi vitâ meâ multò est carior; si cuncta Italia, si omnis respublica loquatur: M. Tulli, quid agis? tune eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem exspectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum & civium perditorum, exire patieris, ut ab te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? mósne majorum? at persæpe etiam privati in hac republ. pernicioses cives morte multarunt. An leges, quæ de civium Romanorum supplicio rogatæ sunt? At nunquam in hac urbe ii, quibus respublica defecerunt, civium jura tuerunt. An invidiam posteritatis times? præclaram verò populo Romano refers gratiam, qui te hominem per te cognitum, nullâ commendatione majorum, tam maturè ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit; si propter invidiam aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed si quis est invidiæ metus, num est vehementiùs severitatis, an fortitudinis invidia, quàm inertiæ ac nequitiæ pertimescenda? An cum bello vastabitur Italia,

vex-

vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existimas invidiæ incendio conflagraturum? His ergò sanctissimis reipublicæ vocibus, & eorum hominum qui idem sentiunt, mentibus, pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, P. C. Catilinam morte multari, unius usuram horæ gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim si summi viri, & clarissimi cives, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modò se non contaminârunt, sed etiam honestârunt: certè verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricidâ civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quod si ea mihi maximè impenderet; tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem. Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant, aut ea quæ videant, dissimulent: qui spem Catilinæ mollibus sententiis alerunt, conjurationémque nascentem non credendo corroborarunt: quorum auctoritatem secuti multi, non solùm improbi, verùm etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter & regiè factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quò intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam; neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipub. pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quod si se ejecerit, seráque suos eduxerit, & eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit; exunguetur atque delebitur non modò hæc tam adulta reip. pestis, verùm etiam stirps, ac semen malorum omnium. Etenim jamdiu P. C. in his peri-

periculis conjurationis insidiisque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri Consulatûs tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur, videbimur fortasse ad breve quoddam tempus curâ & metu esse relevati: periculum autem residebit & erit inclusum penitùs in venis atque in visceribus reipublicæ. Ut sæpe homines ægri morbo gravi cum æstu, febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primò relevari videntur; deinde multò graviùs vehementiúsque afflictantur: si hic morbus, qui est in republica, relevatus istius pœnâ, vehementiùs, vivis reliquis, ingravescet. Quare, P. C. secedant improbi, secernant se à bonis, unum in locum congregentur; muro denique, id quod sæpe jam dixi, secernantur à nobis: desinant insidiari domi suæ Consuli; circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos & faces, ad incendendam urbem, comparare; sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque civis quid de republ. sentiat. Polliceor vobis hoc, P. C. tantam in nobis COSS. fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Roman. virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis. Hisce omnibus, Catilina, cum summa reipubl. salute, & cum tua peste, ac pernicie, quinque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidióque junxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo es constitutus, quem statorem hujus urbis atque imperii verè nominamus, hunc & hujus socios à tuis aris cæterisque templis, à tectis urbis ac

mœnibus,

mœnibus, à vita fortunisque civium omnium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

ORATIO VI.

Quæ est secunda in

L. CATILINAM.

TAndem aliquando, Quirites, L. Catilinam furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefarie molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem, verbis prosecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. Nulla jam pernicies à monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domestici ducem sine controversia vicimus. Non etiam jam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. Loco ille motus est, cum est ex urbe depulsus: palàm jam cum hoste, nullo impediente, bellum justum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnisque vicimus, cum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quod vero non enumquam mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egressus est, quod ferrum de

mnibus exturbamus, quòd incolumes cives, quòd stantem urbem reliquit: quantò tandem illum mœrore afflictum esse & profligatum putatis? Jacet ille nunc prostratus, Quirites, & se perculsum atque abjectum esse sentit, & retorquet oculos profectò sæpe ad hanc urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget: quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam pestem evomuerit, forásque projecerit. At siquis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso in quo exsultat & triumphat oratione mea, me vehementer accuset, quòd tam capitalem hostem non comprehenderim potiùs quàm emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, & gravissimo supplicio affectum jampridem oportebat: idque à me, & mos majorum & hujus imperii severitas, & respublica postulabat. Sed quàm multos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter stultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defendendos? quàm multos, qui propter improbitatem faverent? Ac si subitato illo, depelli à vobis omne periculum judicarem, jampridem ego L. Catilinam non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo sustulissem. Sed cùm viderem, neque vobis quidem omnibus re etiam tum probatâ, si illum, ut erat meritus, morte multâssem, fore ut ejus socios invidiâ oppressus persequi non possem: rem huc deduxi, ut tum palam pugnare possetis, cùm hostem apertè videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quàm vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam molestè fero, quòd ejus urbe pestis exierit. Utinam illi omnes secum suas copias eduxisset! Tongilium mi-

hi eduxit, quem amare in prætexta calumnia cœperat: Publicium, & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ metum afferre poterat. Reliquit quos viros? quanto alieno ære? quàm valentes? quàm nobiles vos videtis? Itaque ego illum exercitum, ex Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis mendiculis, ex decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deserere, quàm illum exercitum maluerunt. Quibus ego non modò si aciem exercitûs nostri, verùm etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpurâ, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote, non tam exercitum illum esse nobis, quàm hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque hoc etiam magis sunt timendi, quòd quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permoveantur. Video cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorum depoposcerit: omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt: fuit enim in Senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid expectant? næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam speraut futuram: quod exspectari, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse apertè conjurationem contra rempub. videretis. Nisi verò si quis est, qui Catilinæ similis cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati

lenitati locus; severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, nè patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere: demonstrabo iter: Aureliâ viâ profectus est: si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam remp. sapiendem hanc sententiam hujus urbis ejecerit. Uno mehercule Catilinâ exhausto, relevata mihi, & recreata respubl. videtur. Quid enim mali aut sceleris fingi aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis totâ Italiâ veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subjector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter? quae mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui secum Catilina non familiarissimè vixisse fateatur: quae caedes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? Jam verò qua tantum in ullo unquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissimè; aliorum amori flagitiosissimè serviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum non modò impellendo, verùm etiam adjuvando pollicebatur. Nihil verò quàm subitò non solùm ex urbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat! nemo non modo Romae, sed nec ullo in angulo totius Italiae oppressus aere alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris foedus asciverit. Atque ut ejus diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis; nemo est in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinae esse fateatur: nemo in vacua levior & nequior, qui se non ejusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque

quoidem tamen stuprorum & scelerum exercitatione, assuefactus frigore, & fame, & siti ac vigiliis perferendis, fortis ab istis suis sociis prædicabatur, cùm industriæ subsidia, atque instrumenta virtutis in libidinem audaciamque consumerentur. Hunc verò si sui fuerint comites secuti, si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges, ô nos beatos! ô rempubl. fortunatam! ô præclaram laudem Consulatûs mei! Non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ ac tolerantia: nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas. Patrimonia sua profuderunt: fortunas suas obligurierunt: res eos jampridem, fides deficere imper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod si in vino & alea comessationes solùm & scorta quærerent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi: hoc verò quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino largiti, [illegible] cibo, fortis redimiti, unguentis nitidi, debilitatis stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego consilio impendere fatum aliquod; & pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare jam planè, aut certè jam appropinquare. Quos si meus Consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit; non breve [illegible] tempus, sed multa secula propagatæ reipublicæ. Nulla est enim natio, quam pertimescamus, nullus rex, qui bellum populo Romano inferre possit: omnia sunt externa, unius virtute, terra marique pacata. Domesti-

cum

cum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias hominum perditorum. Quæ sanari poterant, quacunque ratione sanabo: quæ resecanda erunt non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quiescant; aut, si & in urbe & in eadem mente permanent, ea quæ merentur, expectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant à me in exilium ejectum esse Catilinam. Quod ego, si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, & permodestus, vocem Consulis ferre non potuit: simulatque ire in exilium jussus est, paruit. Quid, quòd hesterno die cum domi meæ penè interfectus essem, Senatum in ædem Jovis Statoris vocavi; rem omnem ad patres conscriptos detulit? quo cùm Catilina venisset, quis cum Senator appellavit? quis salutavit; quis denique ità aspexit, ut perditum civem ac non potius ut importunissimum hostem? quin etiam principes ejus ordinis partem illam subsalliorum ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille Consul, qui verbo cives in exilium ejicio, quæsivi à Catilinâ an nocturno conventu apud M. Lecceam fuisset, nécne: cum ille homo audacissimus, conscientiâ convictus, primò reticuisset; patefeci cætera: quid eâ nocte egisset, ubi fuisset, quid in proxima constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cum hæsitaret, cùm cunctaretur; quæsivi quid dubitaret proficisci eò, quò jampridem parârat: cum arma, cum secures, cum fasces, cum tubæ, cum signa militaria,

militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. In exilium ejiciebam, quem jam ingressum in bellum esse videbam? etenim credo, Manlius iste centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit; & illa Castra nunc non Catilinam ducem exspectant; & ille ejectus in exilium, se Massiliam, ut aiunt, non in hæc castra conferet. O conditionem miseram non modò administrandæ, verùm etiam conservandæ reipublicæ! nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus, ac debilitatus, subitò pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciendi abjecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli, iter ad fugam atque in exilium converterit: non ille à me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus, ac perterritus meâ diligentiâ, non de spe conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens in exilium ejectus à Consule, vi & minis esse dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum; me non diligentissimum Consulem, sed crudelissimum Tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodo à vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sanè ejectus esse à me, dummodo eat in exilium; sed, mihi credite, non est iturus. Nunquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis; sed vidiò [illegible] dictis: multòque magis illud timeo, ne quid sit invidiosum aliquando, quod illum [illegible] potiùs, quàm quod ejecerim. Sed cùm sint homi-

nes, qui illum, cùm profectus sit, ejectum esse dicant, ildem, si interfectus esset, quid dicerem? Quanquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Massilienses ire malit. Ille autem, si, mehercules, hoc quod agis, nunquam ante cogitasset, tamen latrocinantem se interfici maliet, quàm exulem vivere: nunc vero, cùm ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Româ profectus est, aptemus potiùs, ut eat in exilium, quàm queramur. Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur, & de eo hoste, qui jam fatetur, se esse hostem, & quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo; de his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus: quos quidem ego, si ullo modo fieri posset, non tam incisci studeo, quàm sanare, & ipsos placare reipublicæ: neque, id quare fieri non possit, si me audire voluerint, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ copiæ comparentur: deinde singulis medicinam conjiciam, atque orationis meæ, si quam potero, afferam. Primum genus est eorum, qui magno in ære alieno majores etiam possessiones habent, quarum amore adducti, dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima: sunt enim locupletes; voluntas verò, & causa immunditissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copiosus sis; & dubites aliquid de possessione detrahere, ac fidem acquirere? Quid enim exspectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas?

tas? an tabulas novas? errant, qui istas à Catilina exspectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferentur; verùm auctionariæ. Neque enim isti, qui possessiones habent, aliâ ratione ullâ salvi esse possunt. Quod si maturiùs facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum usuris, fructibus prædiorum, locupletioribus his & melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minimè puto pertimescendos, quòd aut deduci de sententia possunt; aut si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempubl. quàm arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expetunt: rerum potiri volunt; honores quos quietè republicâ desperant, perturbatâ consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet & idem quod cæteris omnibus, ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse. Primum omnium ego ipsum vigilare, adesse, providere, reipubl. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum; deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi contra tantam vim sceleris præsentis auxilium esse laturos. Quod si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere urbis, & sanguine civium, quæ mente consecleratâ ac nefariâ concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non videntur se cupere id, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est ætate jam confectum, exercitatione robustum, quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina successit. Hi sunt homines ex his Coloniis,

quas

quas Fesulis Sulla constituit: quas ego universas civium esse optimorum & fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumptuosiùs insolentiúsque jactârunt. Hi dum ædificant tanquam beati, dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis, apparatibus delectantur, in tantam æs alienum inciderunt, ut si salvi esse velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agrestes homines tenues atque egentes in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque, Quirites, in eodem genere prædatorum direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, ac proscriptiones & dictaturas cogitare. Tantus enim illarum temporum dolor inustus est civitati, ut jam ista non modò homines; sed nè pecudes quidem mihi passuras esse videantur. Quartum genus est sanè varium, & mistum, & turbulentum, qui jampridem premuntur, qui nunquam emergent: qui partim inertiâ, partim malè gerendo negotio, partim etiam sumptibus in vetere ære alieno vacillant; qui vadimoniis, judiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acres, quàm insidiatores lentos esse arbitror, qui homines primùm, si stare non possunt, corruunt: sed ità, ut non modò civitas, sed nè vicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem si vivere honestè non possunt, perire turpiter velint; aut cur minore dolore perituros sucum multis, quàm si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum: quos ego à Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo

possunt: & pereant sanè in latrocinio, quoniam sunt ità multi, ut eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est, non solùm numero, verùm etiam genere ipso, atque vitâ, quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, immo verò de complexu ejus ac sinu: quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis & talaribus ac tritis tunicis, velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor, in antelucanis cœnis exprimitur. In his gregibus omnes alectores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique versantur. Hi pueri tam lepidi, ac delicati, non solùm amare & amari, neque cantare, & saltare, sed etiam ficus vibrare, & spargere venena didicerunt; qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in repub. seminarium Catilinarium futurum. Verumtamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulieres sunt in castra ductori, quemadmodum autem illis carere poterunt, his præsertim jam noctibus? quo autem pacto illi Appenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? nisi idcirco se facilius hyemem tolerataros putant, quòd in conviviis nudi saltare didicerunt. O bellum magnopere pertimescendum, cùm habeo sit habituros Catilina scortatorum cohortem prætoriam. Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrósque exercitus; & primum gladiatori illi confecto & saucio, Consules, imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ ac robur educite. Jam verò urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis silvestribus. Neque verò cæteras

ras copias, ornamenta, præsidia vestra, cum illius latronis inopiâ atque egestate libeat conferre. Sed omissis hisce rebus omnibus, quibus nos suppeditamur, eget ille Senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cunctâ Italiâ, provinciis omnibus, exteris nationibus: si, inquam, his rebus omissis, ipsam causam, quæ inter se confligunt, contendere velimus: ex eo ipso, quam valde illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraus; hinc pietas, illinc scelus; hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo; hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copia cum egestate, bona ratio cum perditâ, mens sana cum amentiâ, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In hujusmodi certamine ac prælio, nonne, etiamsi hominum studia deficiant, dii ipsi immortales cogent ab his præclarissimis virtutibus tot & tantis viris superari? Quæ cùm ita sint, Quirites, vos, quæ modo coram jam ante dixi, vestra custodiis vigiliisque defendite: mihi, ut urbis fine vestro motu, ac sine ullo tumultu, satis esset præsidii, consulum ac provisum est. Coloni omnes, municipesque vestri, certiores à me facti de hac nocturna excursione Catilinæ, facile urbes suas suosque defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum & certissimam fore putavit, quamquam meliore animo sunt, quam pars Patriciorum, potestate tamen in nostra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc, in agrum Gallicanum hinc

nunque

nisi qui præmisi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatusque prohibebit. Reliqua autem de rebus communibus, mature que agendis, jam ad Senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeò qui contra urbis salutem, omniumque vestrûm, in urbe à Catilina relicti sunt, quamquam sunt hostes, tamen quia nati sunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc expecta, vix, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum est, jam non possum obtivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse Consulem; mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. Nullus est portæ custos, nullus insidiator viæ: si qui exire volunt, consulere sibi possunt: qui verò in urbe commoverit, cujus ego non modò factum, sed inceptum ullum conatúmve contra patriam deprehendero, sentiet, in hac urbe, esse Consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem Senatum, esse arma, esse carcerem; quem vindicem nefariorum, ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt. Atque hæc omnia sic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum, ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum, ac maximum, me uno togato duce, & imperatore, sedetur. Quod ego sic administrabo, Quirites, ut si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe pœnam sui sceleris sufferat. Sed si vis manifestæ audaciæ, si insidiæ patriæ periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerint, illud profectò perficiam, quod in tanto & tam infidioso bello vix optandum videtur, ut nè quis bonus intereat,

intereat, paucisque pœnâ vos omnes jam salvi esse possitis. Quæ quidem ego neque meâ prudentiâ, neque humanis consiliis fretus, polliceor vobis, Quirites, sed multis & non dubiis deorum immortalium significationibus: quibus ego ducibus in hanc spem sententiámque sum ingressus: qui jam non procul, ut quondam solebant, ab externo hoste, atque longinquo; sed, hic versentes, suo numine atque auxilio suam templa atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis: ut quam urbem pulcherrimam, florentissimam, potentissimamque esse voluerunt, hanc omnibus hostium copiis terrâ marique superatis, à perditissimorum civium nefario scelere defendant.

ORATIO VII.

Quæ est tertia in

L. CATILINAM.

REmpublicam, Quirites, vitámque omnium vestrûm, bona, fortunas, conjuges, liberósque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimámque urbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma atque ferro, ac pene ex faucibus fati ereptam, & vobis conservatam, ac restitutam videtis. Etsi non minùs nobis jucundi atque illustres sunt ii dies, quibus

quibus conservamur, quàm illi quibus nascimur: quòd salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio, & quòd sine sensu nascimur: cum voluptate conservamur: profectò, quoniam illum qui hanc urbem condidit, Romulum ad deos immortales benevolentiâ famâque sustulimus; esse apud vos posterósque vestros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatámque servavit. Iam totius urbis templis, delubris, tectis ac mœnibus subjectos prope jam ignes circumdatósque restinximus: iidemque gladios in rempubl. districtos retudimus, mucronésque eorum à jugulis vestris rejecimus. Quæ quoniam in Senatu illustrata, patefacta, compertáque sunt per me; vobis jam exponam breviter, Quirites: ut & quanta, & quàm manifesta, & quâ ratione investigata & comprehensa sint, vos, qui ignoratis, ex actis scire possitis. Principio, ut Catilina paucis antè diebus erupit ex urbe, cum sceleris sui socios & hujusce nefarii belli acerrimos duces Romæ reliquisset; semper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis & tam absconditis insidiis, salvi esse possemus. Nam tum, cùm ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cùm illa magis sit timenda, quod vivus egressus est; sed tum, cùm illum exterminari volebam, aut reliquam conjuratorum manum simul exituram, aut eos, qui remansissent, infirmos sine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & scelere esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse, & Romæ remansisse: in eo omnes dies noctesque consumpsi, ut quid agerent, quid molirentur, sentirem, ac viderem; ut quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem

nem

nem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea; rem ita comprehendere, ut tum demum animis, salutique vestræ provideretis, cùm oculis maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi legatos Allobrogum, belli Transalpini, & tumultûs Gallici excitandi causâ, à P. Lentulo esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos cives, eodem itinere, cum literis mandatisque ad Catilinam esse missos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam literas; facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego semper optabam à diis immortalibus, tota res non solùm à me, sed etiam Senatu, & à vobis manifestè deprehenderetur. Itaque hesterno die L. Flaccum, & C. Pontinium, Prætores fortissimos, atque amantissimos reipubl. viros, ad me vocavi: rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republ. præclarè atque egregiè sentirent, sine recusatione, ac sine ulla morâ negotium susceperunt, & cum advesperascere occultè ad pontem Milvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ità bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos & pons interesset; eodem autem & ipsi sine cujusquam suspicione multos fortes viros eduxerant, & ego de præfectura Reatina complures delectos adolescentes, quorum operâ utor assidue in republicæ præsidio, cum gladiis miseram. Interim tertiâ fere vigiliâ exactâ, cum iam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unàque Vulturcius; fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladii, & à nostris: res erat prætoribus nota solis: ignorabatur à cæteris. Tum intervenu Pontinii, atque Flacci: pugna quæ erat commissa, sedatur: literæ, quæcunque

erant

erant in eo comitatu, integris signis prætoribus traduntur: ipsi comprehensi ad me, cùm jam dilaberetur, deducuntur. Atque horum omnium scelerum, improbissimum machinatorem, Cimbrum Gabinium statim ad me nihil dum suspicantem vocavi. Deinde idem arcessitur P. Scetilius, & post eum Cethegus: cardissimè autem Lentulus venit; credo, quod in literis dandis puerer consuetudinem proximâ nocte vigilarat. Cùm vero summis ac clarissimis hujus civitatis viris, quis audita re, frequentes ad me manè convenerunt, literas à me prius aperiri, quam ad Senatum referri placeret; ne, si nihil esset inventum, temerè à me tantus tumultus injectus civitati videretur: negavi me esse facturum, ut de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata, reperta non essent, tamen ego non arbitrabar in tantis reipub. periculis esse mihi similem diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, coegi. Atque interea statim admonitu Allobrogum, C. Sulpicium prætorem sortem virorum mitti, qui ex ædibus Cethegi, si quid telorum esset, efferret; ex quibus ille maximum sicarum numerum & gladiorum exemit. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam jussu Senatus dedi; hortatus sum, ut ea quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille quidem, cùm vix se ex magno timore recreâsset, à P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata, & literas, ut servorum præsidio uteretur, & ad urbem quam primùm cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut, cùm urbem omnibus ex partibus, quem ad modum descriptum distributumque erat, incendisset, cædemque infinitam civium fecisset,

cum,

sent, præstò esset ille, qui & fugientes exciperet, & se cum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli jusjurandum sibi, & literas à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his & à L. Cassio esse perscriptum, ut equitatum in Italiam quamprimum mitterent; pedestres sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmâsse ex fatis Sibyllinis, Haruspicumque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum urbis hujus atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se, & Sullam fuisse; eundémque dixisse fatalem hunc esse annum ad interitum hujus urbis, atque imperii; qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolii autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controversiam fuisse dixerunt, quòd cum Lentulo, & cæteris, Saturnalibus eædem fieri, atque urbem incendi placeret; Cethego nimium id longum videretur. Ac nè longum sit, Quirites, tabellas proferri jussimus quæ à quoque dicebantur datæ. Primùm ostendimus Cethego: signum cognovit: nos linum incidimus: legimus: erat scriptum ipsius manu, & Allobrogum Senatui, & populo, sese, quæ eorum legatis confirmâsset, esse facturum: orare, ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum præcepissent. Tum Cethegus, qui paulò antè aliquid de gladiis, ac sicis, quæ apud illum itidem erant deprehensæ, respondisset, dixisséque se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse; recitatis literis debilitatus, atque abjectus, conscientiâ convictus, repentè conticuit. Introductus Statilius cognovit manum & signum suum: recitatæ sunt tabellæ in eandem ferè sententiam: confessus est.

Tum

Tum ostendi tabellas Lentulo; & quæsivi, cognoscéretne signum? annuit. Est verò, inquam, signum quidem notum, imago avi tui clarissimi viri, qui amavit unicè patriam, & cives suos, quæ quidem te à tanto scelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eâdem ratione ad Senatum Allobrogum, populúmque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille quidem primò negavit: pòst autem aliquantò, toto indicio exposito, atque edito, surrexit: quæsivit à Gallis, quid sibi esset cum iis, quamobrem domum suam venissent; itémque à Vulturcio, qui, cùm illi breviter constantérque respondissent, per quem ad eum quotiésque venissent; quæsissétque ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus: tum ille subito, scelere demens: quanta vis conscientiæ esset, ostendit. Nam cùm id posset inficiari, repentè præter opinionem omnium confessus est: ità eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, quâ semper valuit; sed etiam propter vim sceleris manifesti, atque deprehensi, impudentia, quâ superabat omnes, improbitásque defecit. Vulturcius verò subitò proferri literas, atque aperiri jussit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissimè perturbatus Lentulus, tamen & signum & manum suam cognovit; erant autem scriptæ sine nomine, sed ita: *Quis sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Cura ut vir sis, & cogita, quem in locum sis progressus: & vide, quid jam tibi sit necesse. Cura ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gabinius deinde introductus, cum primo impudenter respondere cœpisset; ad extremum nihil ex iis, quæ Galli insimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa

illa certissima sunt visa argumenta atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: tum multò illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se aspiciebant, ut non jam ab aliis indicari, sed ipsi à se viderentur. Indiciis expositis, atque editis, Quirites, Senatum consului de summa republica, quid fieri placeret. Dictæ sunt à principibus acerrimæ ac fortissimæ sententiæ, quas Senatus sine ulla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum, S. C. ex memoria vobis, Quirites, quid Senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quòd virtute, consilio, prudentiâ meâ, respubl. periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus & C. Pontinus prætores, quòd eorum operâ forti fidelique usus essem, meritò ac jure laudantur: atque etiam viro forti collegæ meo, C. Antonio, laus impertitur, quòd eos, qui hujus conjurationis participes fuissent, à suis & reipublicæ consiliis removisset. Atque ità censuerunt, ut P. Lentulus, cum se prætura abdicâsset, tum in custodiam traderetur: itémque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentes erant, in custodiam traderentur. Atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendæ urbis depoposcerat: in M. Cæparium, cui ad sollicitandos pastores Apuliam esse attributam erat indicatum: in P. Furium, qui est ex his colonis quos Fesulas L. Sulla deduxit: in Q. Magium Chilonem, qui unà cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus: in P. Umbrenum libertinum hominem, à quo primum Gallos ad

Gabinium

Gabinium perductos esse constabat. Atque eâ lenitate Senatus est usus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, novem hominum perditissimorum pœnâ, republ. conservatâ, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio dis immortalibus pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primum post hanc urbem conditam togato contigit: & his decreta verbis est, *quod urbem incendis, cæde civer, Italiam bello liberassem.* Quæ supplicatio, si cum cæteris conferatur, Quirites, hoc interest, quòd cætera, bene gesta, hæc una, conservatâ republ. constituta est. Atque illud quod faciendum, primum fuit factum, atque transactum est. Nam P. Lentulus, quamquam patefactus indiciis, & confessionibus suis, judicio Senatûs non modò prætoris jus, verùm etiam civis amiserat; tamen magistratu se abdicavit: ut quæ religio C. Marcio clarissimo viro non fuerat, quo minùs C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, eâ nos religione in privato P. Lentulo puniendo libera remur. Nunc quoniam, Quirites, sceleratissimi periculosissimique belli ductores captos jam & comprehensos tenetis; existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes atque opes, his depulsis urbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cùm ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilinâ, nec mihi esse P. Lentuli somnum, nec *L. Cassii adipem*, nec *C. Cethegi furiosam temeritatem* pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tamdiu dum mœnibus urbis continebatur. Omnia norat: omnium aditus tenebat: appellare,

centare, solicitare poterat, audebat; erat ei consilium ad facinus aptum; consilio autem neque lingua neque manus deerat. Jam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos ac descriptos habebat: neque verò cùm aliquid mandaverat, conspectum putabat: nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulissem, (dicam id quod sentio, Quirites) non facilè hanc tantam molem mali à cervicibus vestris depulissem. Non ille vobis Saturnalia constituisset, neque tanto ante exitium ac fati diem reipubl. denunciâsset, neque commisisset, ut signum, ut literæ suæ, testes denique manifesti sceleris deprehenderentur. Quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum unquam sit tam palàm inventum, quàm hæc tanta in rempubl. conjuratio manifestò inventa atque deprehensa est. Quod si Catilina in urbe ad hanc diem remansisset; quamquam, quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurri, atque obstiti: tamen, ut levissimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset; neque nos unquam, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis, rempubl. tantâ pace, tanto otio, tanto silentio, liberâssemus. Quanquam hæc omnia, Quirites, ità sunt à me administrata, ut deorum immortalium nutu atque consilio, & gesta & provisa esse videantur. Idque cùm conjecturâ consequi possumus, quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse: tum verò ità præsentes his temporibus

bus opem & auxilium nobis tulerunt, ut eos pæne oculis videre possemus. Nam ut illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente faces, ardoremque cœli, fulminum jactus, ut terræ motus, cæteraque, quæ tam multa, nobis Consulibus, facta sunt, ut hæc quæ nunc fiunt canere dii immortales viderentur: hoc certè, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum est. Nam proxumo memoriâ tenetis, Cottâ & Torquato COSS. complures in Capitolio turres de cœlo esse percussas, cùm & simulacra deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio parvum, atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem fuisse meministis: Quo quidem tempore, cùm haruspices ex tota Etruria convenissent, cædes atque incendia, & legum interitum & bellum civile ac domesticum, & totius urbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt, nisi dii immortales omni ratione placati suo numine prope fata ipsa flexissent. Itáque ex illorum responsis tunc & ludi decem per dies facti sunt, neque res ulla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermissa est: iidémque jusserunt simulacrum Jovis facere majus, & in excelso collocare, & contrà, atque ante fuerat, ad orientem convertere: ac se sperare dixerunt, si illum signum, quod videtis, solis ortum, & forum curiámque conspiceret, fore, ut ea consilia, quæ clam essent inita contra salutem urbis atque imperii, illustrarentur, ut à S. P. Q. R. perspici possent. Atque illud ità collocandum Consules illi statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut neque à superioribus Consu-

libus, néque à nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis potest esse, Quirites, tam aversus à vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia quæ videmus, præcipuéque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque potestate administrari? Etenim cùm esset ità responsum, cædes, incendia, interitúmque reipublicæ comparari, & ea à perditis civibus: quæ tum propter magnitudinem scelerum, nonnullis incredibilia videbantur; ea non modò cogitata à nefariis civibus, verùm etiam suscepta esse sensistis. Illud verò nónne ità præsens est, ut nutu Jovis optimi maximi factum esse videatur? ut, cùm hodierno die manè per forum meo jussu & conjurati & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur; eo ipso tempore signum statueretur; quo collocato, atque ad vos Senatúmque converso, omnia & Senatus, & vos, quæ erant contra salutem omnium cogitata, illustrata, & patefacta, vidistis? Quo etiam majore sunt isti odio supplicióque digni, qui non solùm vestris domiciliis, atque tectis; sed etiam deorum templis, atque delubris sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, & non sim ferendus: ille, ille Jupiter restitit; ille Capitòlium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatémque suscepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam verò illa Allobrogum sollicitatio sic à Lentulo cæterísque domesticis hostibus, tanta res tam dementer credita & ignotis & barbaris, commissæque literæ nunquam essent profectò, nisi à diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid verò?

verò? ut homines Galli ex civitate malè pacata, quæ gens una restat, quæ populo Rom. bellum facere & posse, & non nolle videatur, spem imperii, & rerum amplissimarum ultro sibi à paucis hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent: id nónne divinitus factum esse putatis? præsertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus justi habiti sunt, ac debiti, sed profecto justiores nunquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, & erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, me uno togato duce & imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones; neque solùm eas quas audistis, sed & has quas vosmetipsi meministis & vidistis: L. Sulla P. Sulpitium oppressit: ex urbe ejecit C. Marium custodem hujus urbis, multósque fortes viros, partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius COS. armis ex urbe collegam suam expulit: omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario. Tum verò clarissimis viris interfectis, lumina civitatis extincta sunt. Ultus est hujus victoriæ crudelitatem postea Sulla. Nè dici quidem opus est, quantâ diminutione civium, & quantâ calamitate reipub. dissensit M. Lepidus à clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo. Attulit non tam ipsius interitus reipublicæ luctum, quam cæterorum. Atque illæ dissensiones erant hujusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad commutandam rempubl. pertinerent.

tinerent. Non illi nullam esse rempubl. sed in ea, quæ esset, se esse principes; neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipubl. quæsivit, ejusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, sed internecione civium dijudicatæ sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo crudelissimóque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum sua gente gessit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, C Cassio, Cethego constituta, ut omnes, qui salvâ urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur; ità me gessi, Quirites, ut omnes salvi conservaremini: & cùm hostes vestri tantum civium superfuturum putâssent, quantum infinitæ cædi restitisset; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset: & urbem, & cives integros incolumesque servavi. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, præterquam hujus diei memoriam sempiternam. In animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, Laudis insignia, condi & collocari volo. Nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique hujusmodi, quod etiam minùs digni assequi possint. Memoriâ vestrâ, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inveterascent & corroborabuntur: eandémque diem intelligo, quam spero æternam fore, & ad salutem urbis, & ad memoriam Consulatus mei propagatam: unóque tempore in hac republ. duos cives extitisse, quorum alter fines vestri imperii, non terræ sed cœli regionibus terminaret;

alter

alter ejusdem imperii domicilium sedémque servaret. Sed quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna, atque conditio, quæ illorum, qui externa bella gesserunt; quod mihi vivendum sit cum illis quos vici ac subegi; illi hostes aut interfectos aut oppressos reliquerunt: vestrûm est, Quirites, si cæteris recta sua facta prosunt, mihi mea ne quando obsint, providere. Mentes enim hominum audacissimorum sceleratæ ac nefariæ nè vobis nocere possent, ego providi; ne mihi noceant, vestrûm est providere. Quanquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab istis noceri potest. Magnum enim est id vobis præsidium; quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in republ. dignitas, quæ me semper tacita defendet. magna vis est conscientiæ; quam qui negligent, cum me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modò nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper lacessamus. Quod si omnis impetus domesticorum hostium depulsi à vobis se in me unum converterint: vobis erit providendum, Quirites, quâ conditione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidiæ periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est quod jam ad vitæ fructum possit acquiri? præsertim cùm neque in honore vestro, neque in gloria virtutis quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat ascendere. Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quæ gessi in Consulatu, privatus tuear atque ornem: ut siqua est invidia in conservanda republ. suscepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique si à me in republ. tractabo, ut meminerim semper quæ gesserim, curémque ut ea, virtute, non

casu gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus urbis, ac vestrûm; atque in vestra tecta discedite, & ea, quanquam jam periculum est depulsum, tamen æque, ac priori nocte fecistis, custodiis vigiliisque defendite. Id nè vobis diutiùs faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, providebo.

ORATIO VIII.

Quæ est quarta in

L. CATILINAM.

VIdeo, P. C. in me omnium vestrûm ora atque oculos esse conversos: video vos non solùm de vestro, ac reipublicæ, verum etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi jucunda in malis, & grata in dolore, vestra erga me voluntas: sed eam, per deos immortales, quæso, deponite, atque oblici salutis meæ, de vobis ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio Consulatûs data est, ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatúsque perferrem; feram non solùm fortiter, sed etiam libenter; dummodo, meis laboribus, vobis populóque Romano, dignitas salúsque pariatur. Ego sum ille Consul, P. C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur; non campus, Consularibus auspiciis consecratus, non curia, summum auxilium omnium

nium gentium; non domus, commune perfugium; non lectus, ad quietem datus; non denique hæc sedes honoris, sella curulis, unquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore in vestro timore sanavi. Nunc si hunc exitum Consulatûs mei dii immortales esse voluerunt, ut vos, P. C. populúmque Romanum ex cæde misera, conjuges liberósque vestros, virgínesque Vestales ex acerbissima vexatione; templa, atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex fœdissima flamma; totam Italiam ex bello & vastitate eriperem: quæcunque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim si P. Lentulus suum nomen inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipubl. fore putavit; cur ego non læter, meum consulatum ad salutem reipub. prope fatalem exstitisse? Quare, P. C. consulite vobis, prospicite patriæ; conservate vos, conjuges, liberos, fortunásque vestras; populi Romani nomen, salutémque defendite; mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primùm debeo sperare, omnes deos, qui huic urbi præsident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam esse: deinde si quid obrigerit, æquo animo paratóque moriar; neque enim turpis mors forti viro potest *accidere; neque immatura Consulari, nec misero sapienti.* Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantissimi præsentis mœrore non movear, horúmque omnium lacrymis, à quibus me circumsessum videtis; neque meam mentem non domum sæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius; quem mihi videtur amplexi respublica tanquam obsidem Consulatûs mei: neque ille, qui

exsti-

exspectans hujus exitum diei astat in conspectu meo gener. Moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvi sint vobiscum omnes, etiamsi vis aliqua me oppresserit, potiùs quàm ut, & illi, & nos, unà cum republ. pereamus. Quare, P. C. incumbite ad reipublicæ salutem: circumspicite omnes procellas, quæ impendent, nisi provideris. Non Tiber. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestræ severitatis judicium adducitur: sed tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad vestrum omnium cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ restiterunt. Tenentur literæ, signa, manus, denique uniuscujúsque confessio: sollicitantur Allobroges: servitia excitantur: Catilina accersitur: id est initum consilium, ut interfectis omnibus, nemo nè ad deplorandum quidem reipub. nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem, relinquatur. Hæc omnia indices detulerunt. rei confessi sunt, vos multis jam judiciis judicavistis: primum, quod mihi gratias egistis singularibus verbis, & meâ virtute atque diligentiâ perditorum hominum patefactam esse conjurationem decrevistis: deinde, quòd P. Lentulum, ut se abdicaret prætura, coegistis: tum, quòd eum, & cæteros, de quibus judicavistis, in custodiam dandos censuistis: maximéque, quòd meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus ante me est nemini: postremò, hesterno die præmia legatis Allobrogum, Titóque Vulturcio dedistis amplissima. Quæ sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione à vobis damnati

damnati esse videantur. Sed ego institui referre ad vos, P. C. tanquam integrum, & de facto, quid judicetis; & de pœna, quid censeatis. Illa prædicam, quæ sunt Consulis. Ego magnum in republica versari furorem, & nova quædam misceri, & conciari mala jampridem videbam: sed hanc tantam, tam exitiosam haberi conjurationem à civibus, nunquam putavi. Nunc quicquid est, quocunque vestræ mentes inclinant, atque sententiæ, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus ad nos delatum sit, videtis. Huic si paucos putaris affines esse, vehementer erratis. Latiùs opinione dissem-inatum est hoc malum; manavit non solùm per Italiam, verùm etiam transcendit Alpes, & obscurè serpens multas jam provincias occupavit. Id opprimi sustentando ac prolatando nullo pacto potest. Quacunque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est. Video duas adhuc esse sententias: unam D. Silani, qui censet, eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse mulctandos: alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam removet, cæterorum supplicíorum omnes acerbitates amplectitur: uterque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vitâ privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exstinguere, puncto temporis frui vitâ, & hoc communi spiritu non putat oportere; atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos cives in hac republica esse usurpatum recordatur. Alter intelligit, Mortem à diis immortalibus non esse supplicii causâ constitutam: sed aut necessitatem naturæ, aut laborum ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes nunquam invíti, fortes etiam

am sæpe libenter oppetiverunt. Vincula verò, & ea sempiterna, certè ad singularem pœnam nefarii sceleris inventa sunt. Itaque municipiis dispertiri jubet. Habere videntur ista res iniquitatem, si imperare velis: difficultatem, si rogare: decernatur tamen si placet. Ego enim suscipiam, &, ut spero, reperiam, qui id quod salutis omnium causâ statueritis, non putet esse suæ dignitatis recusare. Adjungit gravem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles custodias circumdat; & digna scelere hominum perditorum sancit: nè quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per Senatum, aut per populum levare possit: eripit etiam *spem, quæ sola hominem in miseriis consolari solet*: bona præterea publicari jubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, multas uno dolore, animi ac corporis, & omnes scelerum pœnas ademisset. Itaque ut aliqua in vita formido improbis esset posita, *apud inferos ejusmodi quædam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt*: quod videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam. Nunc, P. C. ego meâ video quid interesset: si eritis secuti sententiam Cæsaris, quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, secutus est, fortasse minùs erunt hoc monitore & auctore hujusce sententiæ mihi populares impetus pertimescendi: sin illam alteram secuti eritis, nescio an amplius mihi negotii contrahatur: sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipub. vincat. Habemus enim à C. Cæsare, si quæ ipsius dignitas & majorum ejus amplitudo postulabat, sententiam, tanquam obsidem perpetuæ in rempublicam voluntatis: intellectum

est,

est, quid interfit inter lenitatem concionatorum, & animum verè popularem, saluti populi consulentem. Video, de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, nè de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. Is & nudiustertius in custodiam cives Romanos Cethegum & P. Lentulum dedit; & supplicationem mihi decrevit; & indices hesterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quæsitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re & causa judicaret. At verò C. Cæsar intelligit, legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam; qui autem reipublicæ sit hostis, eum civem esse nullo modo posse: denique ipsum latorem legis Semproniæ jussu populi pœnas reipublicæ dependisse. Idem etiam ipsum largitorem Lentulum & prodigum non putat, cùm de pernicie reipubl. & exitio hujus urbis tam acerbè támque crudeliter cogitaret, appellare posse popularem. Itaque homo mitissimus atque lenissimus, non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculisque mandare: & sancit in posterum, nè quis hujus supplicio levando se jactare, & in perniciem reipubl. posthac popularis esse possit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, & corporis, etiam egestas ac mendicitas consequatur. Quamobrem, sive hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem populo Romano carum atque jucundum: sive illam Silani sententiam sequi malueritis, facile me atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis: atque obtinebo, eam multò leviorem fuisse. Quanquam, P. C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo sensu judico.

judico. Nam ità mihi salvâ republ. vobiscum perfrui liceat, ut ego quòd in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate & misericordiâ. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subitò, uno incendio concidentem: cerno animo sepulta in patria miseros, atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi & furor in vestra cæde bacchantis. Cùm verò mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperâsse confessus est: purpuratum esse hunc Gabinium, cum exercitu venisse Catilinam; tum lamentationem matrum-familiâs; tum fugam virginum, atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium, perhorresco. Et quia mihi vehementer hæc videntur misera, atque miseranda, idcirco in eos qui ea perficere voluerunt, me severum vehementémque præbeo. Etenim quæro si quis paterfamiliâs, liberis suis à servo interfectis, uxore occisâ, incensâ domo, supplicium de servo non quàm acerbissimum sumpserit, utrùm is clemens, ac misericors, an inhumanus & crudelissimus esse videatur? mihi verò importunus, ac ferreus, qui non dolorem suum & cruciatum dolore nocentis & cruciatu lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt; qui singulas uniuscujusque nostrûm domos, & hoc universum reipubl. domicilium delere conati sunt: qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis atque in cinere deflagrati imperii collocarent, si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis

tatis in patriæ civiúmque pernicie fama ſubeunda eſt. Niſi verò, cuipiam L. Cæſar vir fortiſſimus & amantiſſimus reipubl. crudelior nudiustertius eſt viſus, cùm ſororis ſuæ, fœminæ lectiſſimæ, virum præſentem & audientem, vitâ privandum eſſe dixit; cùm avum juſſu Coss. interfectum, filiúmque ejus impuberem legatum à patre miſſum, in carcere necatum eſſe dixit. Quorum quod ſimile fuit factum? quod initium delendæ reipubl. conſilium? Largitionis voluntas tum in republ. verſata eſt, & partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clariſſimus vir, armatus Gracchum eſt perſecutus, & gravetum vulnus accepit, nè quid de ſumma dignitate reipubl. minueretur: hic ad evertenda fundamenta reipubl. Gallos accerſivit, ſervitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Caſſio, totam Italiam vaſtandam diripiendámque Catilinæ. Vereamini, cenſeo, ne in hoc ſcelere tam immani, ac nefario, nimis aliquid ſeverè ſtatuiſſe videamini! cùm multò magis ſit verendum, nè remiſſione pœnas crudeles magis in patriam, quàm nè ſeveritate animadverſionis nimis vehementes in acerbiſſimos hoſtes fuiſſe videamini. Sed quæ exaudio, P. C. diſſimulare non poſſum. jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam ſatis præſidii ad ea, quæ vos ſtatueritis hodierna die, tranſigenda. Omnia proviſa, parata, & conſtituta ſunt, P. C. cum maâ ſummâ curâ atque diligentiâ; tum multò etiam majore populi Romani, ad ſummum imperium retinendum, & ad communes fortunas conſervandas voluntate. Omnes adſunt omnium ordinum homines, omnium

nium denique ærarium: plenum est forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Causa enim est post urbem conditam hæc inventa, sola in qua omnes sentirent unum atque idem, præter eos, qui cùm sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potius, quam soli perire voluerunt. Hosce ego homines excipio, & fecerno libenter. Neque enim in improborum civium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Cæteri verò, dii immortales, quâ frequentiâ, quo studio, quâ virtute ad communem dignitatem salutemque consentiunt? Quid ego hic equites Rom. commemorem? qui vobis ità summam ordinis consiliique concedunt, ut vobiscum de amore reipub. certent: quos ex multorum annorum dissensione, ad hujus ordinis societatem concordiamque revocatos, hodiernus dies nobiscum, atque hæc causa conjungit: quam conjunctionem si in Consulatu confirmatam meo, perpetuum in reipubl. tenuerimus; confirmo vobis, nullam posthac malum civile ac domesticum ad ullam reip. partem venturum esse. Pari studio defendendæ reip. convenisse video tribunos ærarios fortissimos viros, scribas item universos: quos cum casu hic dies ad ærarium frequentes advocâsset, video ab exspectatione sortis ad communem salutem esse conversos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum. Quis est enim cui non hæc templa, aspectus urbis, possessio libertatis, lux denique hæc ipsa, & hoc commune patriæ solum, cùm sit carum, tum verò dulce, atque jucundum? Operæ pretium est, P. C. libertinorum hominum studia cognoscere, qui suâ virtute, ac fortunâ hujus civitatis jus consecuti, hanc verè suam patriam esse judicant; quam quidem hinc nati, & summo nati loco,

non

non patriam suam, sed urbem hostium esse judicaverunt. Sed quid ego hujusce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis respublica, quos denique libertas ea, quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam excitavit? servus est nemo, qui modò tolerabili conditione sit servitutis, qui non audaciam civium perditorum perhorrescat, qui non obstare cupiat, qui non tantum, quantum audet, & quantum potest, conferat ad communem salutem voluntatis. Quare si quem vestrûm fortè commovet hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concursare circum tabernas, pretio spectantem sollicitari posse animos egentium atque imperitorum: est id quidem cœptum atque tentatum; sed nulli sunt inventi tam aut fortunâ miseri, aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellæ, atque operis, & quæstûs quotidiani locum, qui non cubile ac lectulum suum, qui denique non cursum hunc otiosum vitæ suæ salvum esse velint. Multò verò maxima pars eorum, qui in tabernis sunt, immo verò (id enim potius est dicendum) genus hoc universum amantissimum est otii. Etenim omne eorum instrumentum, omnis opera, ac quæstus, frequentiâ civium sustinetur, alitur otio: quorum si quæstus, occlusis tabernis, minui solet; quid tandem incensis futurum est? Quæ cùm ità sint, P. C. vobis populi Romani præsidia non desunt: vos nè populo Romano deesse videamini, providete. Habetis Consulem ex plurimis periculis, & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatam: omnes ordines ad conservandam rempubl. mente, voluntate, studio, virtute, voce consentiunt: obsessa facibus & telis impiæ conjurationis,

jurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis aram, & Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum, atque delubra, vobis muros atque urbis tecta, commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de foeis vestris, hodierno die vobis judicandum est. Habetis ducem memorem vestri, oblicum sui: quæ non semper facultas datur. Habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum (id quod in civili causa hodierno die primum videmus) unum atque idem sentientem. Cogitate quantis laboribus fundatum imperium, quantâ virtute stabilitam libertatem, quantâ deorum benignitate auctas exaggeratásque fortunas una nox pæne delerit. Id nè unquam posthac non modo confici, sed nè cogitari quidem possit, vobis hodierno die providendum est. Atque hæc, non ut vos, qui mihi studio pænè præcurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quæ debet esse in republica princeps, officio functa Consulari videretur. Nunc antequam ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Egò, quanta manus est conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse judico turpem, & infirmam, contemptam, & abjectam. Quod si aliquando alicujus furore & scelere concitata manus ista plus valuerit, quàm vestra ac reipublicæ dignitas, me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam, P. C. pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem, quantâ

vos me vestris decretis honestastis, nemo est assecutus. Cæteris enim semper bene gestæ, mihi uni conservatæ reipublicæ gratulationem decrevistis. Sit Scipio clarus, ille, cujus eo filio atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximiâ laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas, Carthaginem Numantiámque delevit: habeatur vir egregius L. Paulus ille, cujus currum rex potentissimus quondam & nobilissimus Perses honestavit: sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione & metu servitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius, cujus res gestæ atque virtutes iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac terminis continentur. Erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ. Nisi fortè majus est, patefacere nobis provincias quò exire possimus, quàm curare, ut etiam illi qui absunt, habeant quò victores revertantur. Quanquam est uno loco conditio melior externæ victoriæ, quàm domesticæ: quòd hostes alienigenæ aut oppressi serviunt, aut recepti in amicitiam, beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium dementiâ aliquâ depravati hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cùm à pernicie reipubl. repuleris, neque vi coercere, neque beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video: quod ego vestro bonorúmque omnium auxilio, memoriáque tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper hærebit, à me atque à meis facilè propulsari posse, confido. Neque ulla profectò tanta vis reperietur, quæ conjunctionem vestram equitúmque

equitumque Romanorum, & tantam conspirationem bonorum omnium, perfringere & labefactare possit. Quæ cum ita sint, Patres conscripti, pro imperio, pro exercitu, pro Provincia, quam neglexi; pro triumpho, cæterisque laudis insignibus, quæ sunt à me propter urbis vestræque salutis custodiam repudiata, pro clientelis, hospitiisque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quàm comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam conspicitis, ad conservandam rempubl. diligentia, nihil aliud à vobis, nisi hujus temporis totiusque mei Consulatûs memoriam postulo; quæ dum erit vestris mentibus infixa, firmissimo me muro sepium esse arbitrabor. Quod si meam spem vis improborum fefellerit, atque superaverit; commendo vobis parvum meum filium: cui profectò satis erit præsidii, non solùm ad salutem, verùm etiam ad dignitatem, si ejus, qui hæc omnia suo solus periculo conservaverit, illum esse filium memineritis. Quapropter de summa salute vestra populique Romani, P. C. de vestris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiæ, deque universa republica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter. Habetis enim Consulem, qui & parere vestris decretis non dubitet; & ea quæ statueritis, quoad vivet, defendere, & per seipsum præstare possit.

ORATIO

ORATIO IX.

Quæ est in

MARCUM ANTONIUM,

PHILIPPICA SECUNDA.

Barth. Lutoni Argumentum.

Postquam Cicero *liberius de republ. & de* Antonio *dixerat, offensus ille graviter, venit post aliquot dies in Senatum, & meditatâ Oratione conquestus de injuria* Ciceronis, *multis maledictis in personam ejus invectus est. Non respondit illo die* Cicero, *prohibitus ab amicis, propter arma* Antonii, *quibus ad manifestam vim spectare videbatur. Sed aliquantum post confirmatus opibus* Octavii, *qui hæres* Cæsaris *erat, & offensus* Antonio, *gratiâque & autoritate Senatus veteranorumque præsidio ad parem potentiam provectus, respondit hac ornatissimâ oratione, & quidem præsenti in Senatu. In qua primò objecta diluit: deinde insectatur vitam hominis: & per omnes gradus ætatis vitia colligens, criminosè commemorat, qua ab illo unquam privatim aut publicè commissa fuerant. Hæc est Secunda illa Philippica, quæ* M. Antonium *priore Oratione vehementer commotum, sic in* Ciceronem *accendit, ut leniri odii atrocitas postea nunquam*

potuerit.

potuerit. Extitit autem exitii, & mortis Ciceronis *causa, dicente etiam Satyrico Poeta:*

——— Ridenda poemata malo,
Quàm te conspicuæ divina Philippica famæ,
Volveris à prima quæ proxima. ———
Juvenal. Sat. 10. v 124.

QUònam meo fato, P. C. fieri dicam, ut nemo his annis viginti Reipub. hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? nec verò necesse est à me quenquam nominari vobis, cùm ipsi recordemini. Mihi pœnarum illi, plus quàm optarem, derunt. Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minùs mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes à me repub. causa lacessiti. Tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior quàm L. Catilina, furiosior quàm P. Clodius viderere; ultrò maledictis me lacessisti, tuámque à me alienationem, commendationem ad cives impios tibi gloriæ fore putavisti. Quid putem? contemptúmne me? non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii quid despicere possit Antonius. An in Senatu facillimè de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ Reipub. testimonium multis, mihi uni conservatæ dedit? An decertare mecum volùit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est. Quid enim plenius, quid uberius, quàm mihi & pro me, & contra Antonium dicere? Illud profectò est: non existimavit sui similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus.

micas. Cui primus quàm de cæteris rebus respondeo, de amicitia, quam à me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen judico, pauca dicam. Contra rem suam venisse me nescio quando, questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari, & necessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis specie, sed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non jure Prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum à te puto ut te infimo ordini commendares, cùm te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos nepotes Qu. Fabii libertini hominis fuisse. At enim te in disciplinam tuam tradideras (nam ita dixisti) domum meam ventitaras. Næ tu, si id feciſſes, melius famæ, melius pudicitiæ tuæ consuluisses; sed nec feciſti, nec si cupieres, tibi id per C. Curiorem facere licuisset. Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti, O incredibilem audaciam! ô impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me Augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius & Qu. Florensius nominaverunt (neque enim licebat à pluribus nominari) tu nec solvendo eras, nec tu ullo modo, nisi eversa repub. incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore Auguratum petere, cùm in Italia Curio non esset? aut tum, cùm es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quod cui nimis studiosi fuissent. At beneficio sum usus tuo. Quo? quanquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli: malui me tibi debere confiteri, quàm cuiquam minùs prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio, quod me Brundusii non occideris?

quem ipse victor, qui tibi, ut rute gloriari solebas, deculerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire jussisset, eum tu occideres? Fac potuisse: quod est aliud, P. C. beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se vitam dedisse, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, à quo erant servati, quos tu ipse viros clarissimos appellare soles, tantam essent gloriam consecuti. Quale autem beneficium est, quòd te abstinueris nefario scelere? quâ in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum à te, quam miserum, id te impunè facere potuisse. Sed sit beneficium: quandoquidem majus accipi à latrone nullum potuit. In quo potes me dicere ingratum? an de interitu reipub. queri non debui, nè in te ingratus viderer? Nam in illa querela, misera quidem & luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me Senatus populúsque Roman. collocavit, necessariâ, quid est dictum à me cum contumelia? quid non moderatè? quid non amicè? Et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abstinere maledicto? præsertim cùm tu reliquias reipub. dissipâsses? cùm domi tuæ turpissimo mercatu omnia essent venalia? cùm leges eas, quæ nunquam promulgatæ essent, & de te, & à te latas conficeres? cum auspicia Augur, intercessionem Consul sustulisses? cùm esses fœdissimè stipatus armatis? cùm omnes imperiosæ pudicæ in domo quotidie susciperes, vino lustrisque confectus? At ego tanquam mihi cum M. Crassi contentio esset, quocum multæ & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de repub. graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum

à

à me tum beneficium acceperit. At etiam literas, quas me sibi misisse diceret, recitavit homo & humanitatis expers, & vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulùm modò bonorum consuetudinem nosset, literas ad se ab amico missas, offensione aliquâ interpositâ in medium protulit, palámque recitavit? Quid hoc est aliud, quàm tollere è vitâ vitæ societatem? tollere amicorum colloquia absentium? quàm multa joca solent esse in epistolis, quæ prolata si sint, inepta esse videantur? quàm multa seria, neque tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuæ: stultitiam incredibilem videre. Quid habes, quod mihi opponas, homo diserte, ut Mustelæ Tamisio, & Tironi Numisio videris? qui cùm hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu Senatûs, ego quoque te disertum putabo, si ostenderis quomodo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid oppones tandem, si negem me unquam istas literas ad te misisse? quo me teste convincas? an chirographo? in quo habes scientiam quæstuosam. Qui possis? sunt enim librarii manu. Jam invideo magistro tuo, qui te tantâ mercede, quantam jam proferam, nihil sapere docuit. Quid enim est minus, non dico oratoris, sed hominis, quàm id objicere adversario, quod ille si verbo negârit, longius progredi non possit, qui objecerit? At ego non nego: téque in isto ipso convinco non inhumanitatis solùm, sed etiam amentiæ. Quod enim verbum in istis literis est non plenum humanitatis, officii, benevolentiæ? omne autem crimen tuum est, quòd de te in his literis non malè existimem: quòd scribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum, non tanquam ad sceleratum, & latronem. At ego tuas literas, etsi

jure

jure poteram à te lacessitus, tamen non proferam: quibus peris, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere: adjurasque id te invito me non esse facturum: idque à me impetres: quid enim me interponerem audaciæ tuæ; quam neque autoritas hujus ordinis, neque existimatio populi Rom. neque leges ullæ possent coercere? veruntamen quid erat, quod me rogares, si ea res is, de quo rogabas, Cæsaris lege reductus? sed videlicet meam gratiam voluit esse: in quo nè ipsius quidem ulla esse poterat lege data. Sed cum mihi, Patres Conscripti, & pro me aliquid, & in M. Ant. multa dicenda sint: alterum peto à vobis, ut me pro me dicentem benignè; alterum ipse efficiam, ut contra illum cum dicam, attentè audiatis. Simul illud oro: si meam cum in omni vitæ, tum in dicendo moderationem, modestiamque cognoscitis, ne me hodie cum isti, ut provocavit, respondebo, oblitum esse putetis mei. Non tractabo ut consulem: nè ille quidem me ut Consularem: etsi ille nullo modo Consul, vel quòd ità vivit, vel quod ita rempsit, vel quod ità factus est Consul: ego sine ulla controversia Consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se Consulem profiteretur, objecit mihi consulatum meum. Qui Consulatus verbo meus, P. C. re vester fuit: quid enim constitui, quid gessi, quid egi, nisi ex hujus ordinis consilio, autoritate, sententia? hæc tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio sapientiâque gesta sunt, ausus es vituperare? quis autem meum consulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem te fatum, sicuti C. Curionem manet: quoniam id domi tuæ est, quod fuit illorum utrique fatale. Non placet M. Antonio Consulatus

latus meus: at placuit P. Servilio, ut cum primum nominem ex illius temporis Consularibus, qui proximè est mortuus: placuit Qu. Lutatio Catulo, cujus semper in hac rep. vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Qu. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M. Laberio, L. Volcatio, C. Figulo, D. Syllano, L. Murenæ, qui tunc erant Consules designati: placuit idem, quod Consularibus, M. Catoni, qui cùm multa vitâ excedens, providit: tum quod te consulem non vidit. Maximè verò Consularum meum Cn. Pompeius probabit; qui ut me primùm decedens ex Syria vidit, complexus, & gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? frequentissimo Senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non ut parenti gratias ageret: qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, nemp. referret acceptam. Sed quoniam illius, quos nomino, navi, tot & talibus viris resp. orbata est; vequius mus ad vivos, qui duo è consulari numero reliqui sunt; L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentiâ, rebus his gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis: eique illi ipsi quos modò nominavi, Consulares, Senatusque cunctus assensus est. Qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me nemini, L. Cæsar avunculus tuus, quâ oratione, quâ constantiâ, quâ gravitate sententiam dixit in fororis suæ virum, vitricum tuum? hunc tu cum autorem, & præceptorem omnium consiliorum, totiusque vitæ debuisses habere, vitrici te similem, quàm avunculi esse maluisti. Hujus ego consiliis alienus Consul usus sum: tu fororis filius, ecquid ad eum unquam de repub. retulisti? ad quos refert? dii immortales?

tales? ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt. Hodie non descendit Antonius. cur? dat natalitia in hortis: cui? neminem nominabo: putatote eum Phormioni alicui, tum Gnathoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitiosam! ô impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cum Principem Senatorem, civem singularem, tam propinquum habeas, ad eum de repub. nihil refers: ad eos refers, qui suam rem nullam habent, tuam exhauriunt? Tuus videlicet salutaris Consulatus, perniciosus meus. Adeóne pudorem cum pudicitia perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego Senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præsidebat, consulebam: tu homines perditissimos cum gladiis collocavisti? At etiam ausus es (quid autem est quod tu non audeas?) Clivum Capitolinum dicere, me Consule, plenum servorum armatorum fuisse: ut illa credo nefaria senatusconsulta fierent, vim afferebam Senatui. O miserum, sive illa tibi nota non sunt (nihil enim boni nosti,) sive sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare! Quis enim Eques Romanus, quis præter te adolescens nobilis? quis ullius ordinis, qui se civem meminisset, cùm Senatus in hoc templo esset, in Clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quanquam nec scribæ sufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. Etenim cùm homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur, consciorum indiciis, suâ manu, voce pene literarum coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere rempub. consensisse: quis esset qui ad salutem communem defendendam non excitaretur? præsertim cùm Senatus populusque Rom. habe-

ret

ret ducem, qualis siquidem nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitricī sui negat à me datum. Hoc verò nè P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia iure ei fui inimicus, doleo à te jam omnibus vitiis esse superatum. Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, nè non putaremus naturâ te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina? Tam autem eras excors, ut tota in oratione tecum ipse pugnares: ut non modo non cohærentia inter se diceres, sed maximè disjuncta atque contraria? ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio? Vitricum tuum in tanto fuisse scelere facebare, pœnâ affectum querebare. Ità, quod proprie meum est, laudâsti: quod totius Senatûs est, reprehendisti. Nam cùm comprehensio sontium mea, animadversio Senatûs fuerit; homo disertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari à se; eos apud quos dicit, vituperari. Jam illud cujus est non dico audaciæ (capit enim se audaciem dicere) sed, quod minimè vult, stultitiæ, quâ vincit omnes, Clivi Capitolini mentionem facere? cùm inter subsellia nostra versentur armati? cùm in hac cella Concordiæ (ô dii immortales!) in qua me Consule, salutares sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem vivimus, eum gladiis homines collocati sient? Accusa Senatum; accusa equestrem ordinem, qui tum cum Senatu copulatus fuit: accusa omnes ordines, omnes cives, dum confitearis hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyreis circumsederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed quia tantam rerum repugnantiam non videas, nihil profectò sapis.

pis. Quid est enim dementius, quàm cùm ipse contra remp. pernicioſa arma ceperis, objicere alteri ſaluraria? At etiam quodam loco facetus eſſe voluiſti: quàm id te (dii boni) non decebat: in quo eſt tua culpa nonnulla: aliquid enim ſalis ab uxore mimâ trahere potuiſti. *Cedant arma togæ*: quid tum? cónne ceſſerunt? at poſtea tuis armis ceſſit toga. Quæramus igitur utrum melius fuerit, libertati populi Rom. ſceleratorum arma, an libertatem noſtram armis tuis cedere? Nec verò tibi de verſibus plura reſpondebo: tantùm dicam breviter: neque illos, neque illas te omnino literas nôſſe: me nec reip. nec amicis unquam defuiſſe, & tamen omni genere monimentorum meorum perfeciſſe operis ſubſeciviſ, ut meæ vigiliæ, meæque literæ & juventuti utilitatis, & nomini Rom. laudis aliquid afferrent. Sed hæc non hujus temporis: ad majora veniamus. Pub. Clodium meo conſilio interfectum eſſe dixiſti. Quidnam homines putarent, ſi tum occiſus eſſet, cùm tu illum in foro ſpectante populo Rom. gladio ſtricto inſecutus es; negotiumque transegiſſes, niſi ille ſe ſub ſcalas tabernæ librariæ conjeciſſet, hisque oppilatis impetum tuum compreſſiſſet? Sed quid? ego faviſſe me tibi fateor, ſuaſiſſe me tu quidem dicis: at Miloni nè favere quidem potui: priùs enim rem tranſegit, quàm quiſquam tum ſuſpicaretur eum facturum eſſe. At ego ſuaſi: ſcilicet is animus erat Milonis, ut prodeſſe reipub. ſine ſuaſore non poſſet? At lætatus ſum: quid ergo? in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum triſtem eſſe oportebat? Quanquam de morte P. Clodii fuit quæſtio non latis prudenter illa quidem conſtituta: quid enim attinebat novâ lege quæri de eo, qui hominem occidiſſet, cùm eſſet legibus quæ-

ſtio

stio constituta? quæsitum est tamen. Quod ergo cùm res agebatur, nemo in me dixit: id tot annis post tu es inventus, qui diceres? Quod verò dicere ausus es, idque multis verbis, operâ meâ Pompeium à Cæsaris amicitia esse disjunctum, ob eámque causam meâ culpâ civile bellum esse natum: in eo non tu quidem totâ re, sed, quod maximum est, temporibus errâsti. Ego M. Bibulo præstantissimo cive Consule, nihil prætermisi, quantum facere, enitique potui, quin Pompeium à Cæsaris conjunctione avocarem: in quo Cæsar fuit felicior: ipse enim Pompeium à meâ familiaritate disjunxit. Postea verò quam se totum Pompeius Cæsari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? stulti erat sperare: suadere impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompeio suaserim: ea velim reprehendas si potes: unum, ne quinquennii imperium Cæsari prorogaretur: alterum, nè pateretur fieri, ut absentis ejus ratio haberetur: quorum si utrumvis persuasissem, in has miserias nunquam incidissemus. Atque idem ego, cùm jam omnes opes & fuas & populi Rom. Pompeius ad Cæsarem detulisset, seróque eadem sentire cepisset, quæ ego ante multò prævideram: inferrique patriæ bellum nefarium viderem: pacis, concordiæ, compositionis autor esse non desiiti; meáque illa vox est nota multis. Utinam, Cn. Pompei, cum C. Cæsare societatem aut nunquam coisses, aut nunquam diremisses. Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ. Hæc mea, M. Antoni, semper & de Pompeio, & de repub. consilia fuerunt: quæ si valuissent, respublica staret: tu tuis flagitiis, egestate, infamiâ, concidisses. Sed hæc vetera: illud verò recens, Cæsarem meo consilio interfectum

bonum. Jam vereor, Patres conscripti, ne quod turpissimum est, prævaricatorem mihi opposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in illius societate gloriosissimi facti nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? occultatum dico? cujus non statim divulgatum? citius dixerim jactâsse se aliquo, ut fuisse in ista societate viderentur, qui scii non fuissent, quàm ut quisquam celari vellet. Quam verisimile porrò est, in tot hominibus partim obscuris, partim adolescentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim si autores ad liberandam patriam desiderarentur, illis autoribus, Brutos ego impellerem? quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Hala? Hi igitur his majoribus orti ab alienis potiùs consilium peterent, quàm à suis? & foris potius, quàm domo? Quid? C. Cassius in ea familia natus, quæ non modo dominatum, sed ne potentiam quidem cujusquam ferre potuit, me autorem, credo, desideravit: qui etiam, sine his clarissimis viris, hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam, navim applicuisset. Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea autoritas excitavit? An C. Trebonio persuasi, cui ne suadere quidem ausus essem? quò etiam majorem ei respub. gratiam debet, qui libertatem populi Rom. unius amicitiæ præposuit; depulsorque dominatus, quam particeps esse maluit. An L. Tullius Cimber me est autorem secutus? quem ego magis feciſſe illam rem sum admira-

admiratus, quàm facturum putavi. Admiratus sum autem ob eam causam, quòd immemor beneficiorum, memor patriæ fuisset. Quid duos Servilios, Cascas dicam, an Halas? & hos autoritate meâ censes excitatos potiùs, quàm charitate reipub. Longum est persequi cæteros: idque reipub. profuturum, fuisse tam multos ipsis gloriosius est. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit, statim cruentum altè extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. Cur mihi potissimùm? quòd sciebam? Vide nè illa causa fuerit appellandi me, quòd cùm rem gessissem consimilem rebus iis, quas ipse gesserat, me potissimùm testatus est, se æmulum meorum laudum extitisse. Tu autem omnium stultissime non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit: etiam lætatum esse morte Cæsaris, crimen esse? quid enim interest inter suasorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrùm voluerim fieri, an gaudeam factum? ecquis est igitur, te excepto, qui illum regnare gaudebas, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbârit? omnes enim in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Cæsarem occiderunt: aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit: voluntas nemini. Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim dixit: M. Brutus, quem ego honoris causâ nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet, eum consciium fuisse. Ergo ego sceleratus appellor à te, quem tu suspicarum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem præ se pugionem tulit, is à te honoris causâ nominatur? esto:

esto; sit in verbis tuis hic stupor: quantò in rebus sententiisque major: Constitue hoc Consul, aliquando, Brutorum, C. Casii, Cn. Domitii, Cn. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam: edormi crapulam, inquam, & exhala. An faces admovendæ sunt, quæ te excitent tantæ causæ indormientem? nunquámne intelliges statuendum tibi esse, utrùm illi qui istam rem gesserunt, homicidii rei sint, an vindices libertatis? Attende enim paulisper, cogitationémque sobrii hominis ad punctum temporis suscipe: etenim ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris, ut à te arguor, socius, nego quicquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani, conservatoresque Reipublicæ sint, plus quàm sicarios, plus quàm homicidas, plus etiam quàm parricidas esse: siquidem est *atrocius patriæ parentem, quam suum occidere.* Tu homo sapiens, & considerate, quid dicis? si parricidæ, cur honoris causa à te sunt, & in hoc ordine, & apud populum Rom. semper appellati? cui M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus quàm decem dies abfuissent? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Cassio, & Bruto datæ? cur Quæstores additi? cur Legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te: non igitur homicidæ. Sequitur ut liberatores tuo judicio sint: quandoquidem tertium nihil potest esse. Quid est? num conturbo te? non enim fortasse satis, quæ distinctiùs dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc est summa conclusionis meæ: quoniam scelere à te liberati sunt, ab eodem te amplissimis præmiis dignissimi judicati sunt. Atque jam retexo orationem meam: scribam ad illos, ut si qui fortè, quod à te mihi objectum est, quærent

sitne

sitne verum, nè cui negent: etenim vereor, nè aut ejectum me ab ipsis, illis non honestum: aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum: Quæ enim res unquam (proh sancte Jupiter!) non modò in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta major? quæ glorioſior? quæ commendatior erit hominum memoriæ sempiternæ? In hujus me consilii societatem, tanquam in equum Trojanum includi cum principibus non recuso. Ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res est, ut invidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulsos à te prædicas & relegatos? qui locus est, aut tam desertus, aut tam inhumanus, qui illos, quò accesserint, non affari atque appetere videatur? qui homines tam ag estes, qui se, cùm eos aspexerint, non maximum cepisse vitæ fructum putent? quæ vero tam immemor posteritas, quæ tam ingratæ litteræ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoriâ prosequantur? Tu vero ascribe me talem in numerum. Sed unam rem vereor nè non probes. Si enim fuissem, non solùm Regem, sed regnum etiam de republ. sustuliſſem: & si meus stylus ille fuisset (ut dicitur) mihi crede, non solùm unum actum, sed totam fabulam confeciſſem. Quamquam si interfici Cæsarem voluisse crimen est, vide quæso, Antoni, quid tibi futurum sit, quem & Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est, & ob ejus consilii societatem, cùm interficeretur Cæsar, tum te à Trebonio vidimus sevocari. Ego autem (vide quàm tecum agam non inimicè) quòd bene cogitasti aliquando, laudo: quòd non indicasti, gratias ago: quòd non feciſti, ignoſco: virum res illa quærebat.

rebat. Quod si te in judicium quis adducat, usurpétque illud Cassianum, *Cui bono fuerit*: vide quæso ne hæreas. Quanquam quidem illud fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui uni servire nolebant: tibi tamen præcipue, qui non modò non servis, sed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberasti: qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti: ad quem è domo Cæsaris tam multa delata sunt: cujus domus quæstuosissima est falsorum commentariorum: & chirographorum officina: agrorum oppidorum, immunitatum, vectigalium, flagitiosissimæ nundinæ. Etenim quæ res egestati & ære alieno tuo præter mortem Cæsaris subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus mihi esse videris. Nunquid subtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? libero te metu; nemo credet unquam: non est tuum de repub. bene mereri: habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros respub. autores: ego te tantùm gaudere dico, fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est. Castra mihi Pompeii, atque omne illud tempus objecisti, quo quidem tempore, si, ut dixi, meum consilium autoritasque valuisset, tu hodie egeres, nos liberi essemus, respub. non tot duces, & exercitus amisisset. Fateor enim me, cùm ea, quæ acciderunt, præviderem futura, tantâ in mœstitiâ fuisse, quantâ cæteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, P. C. rempub. vestris quondam, meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram: neque verò eram tam indoctus, ignarúsque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus; dimissa, molestiis omnibus liberâret.

liberâret. illos ego præstantissimos virôs, lumina reipub. vivere volebam, tot consulares, tot Prætorios, tot honestissimos Senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniquâ conditione pacis (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempub. hodie teneremus. Quæ sententia si valuisset, ac non ii maximè mihi, quorum ego vitæ consulebam, spe victoriæ elati obstitissent: ut alia omittam, tu certè nunquam in hoc ordine, vel potiùs nunquam in hac urbe mansisses. At verò Cn. Pompeii voluntatem à me abalienabat oratio mea. An ille quenquam plus dilexit? cum ullo aut sermones, aut consilia contulit sæpius? quod quidem erat magnum de summa re dissentientes, in eadem consuetudine amicitiæ permanere. Sed & ego quid ille, & contrà ille, quid ego & sentirem, & spectarem, videbat. Ego incolumitati civium primùm, & postea dignitati: ille præsenti dignitati potiùs consulebat. Quòd autem habebat uterque quid sequeretur, idcirco tolerabilior erat nostra dissensio. Quid verò ille Consularis vir ac penè divinus de me senserit, sciunt qui eum de Pharsalica fuga Paphum persecuti sunt, nunquam ab eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii, cùm me vidisse pluss fateretur, se sperâsse meliora. Et ejus viri nomine me insectari audes, cujus me amicum, te sectorem esse fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimiùm felix fuisti. Nè jocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant quidem illa castra plena curæ: verùntamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen si modò homines sunt, interdum animis relaxantur.

relaxantur. Quòd autem idem mœstitiam meam reprehendit, idem jocum: magno argumento est, me in utroque fuisse moderatum. Hæreditates mihi negâsti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset: plures amici mei, & necessarii viverent: sed qui istuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H. S. ducenties acceptum hæreditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor feliciorem esse te: me nemo nisi amicus fecit hæredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem tu nunquam vidisti, L. Rubrius Cassinas fecit hæredem: & quidem vide, quàm te amârit is, qui albus atérve fueris, ignorans, fratris filium præteriit. Qu. Furii honestissimi Equitis Romani, suique amicissimi, quem palàm hæredem semper factitarat, nè nomen quidem perscripsit, te quem nunquam viderat, aut certè nunquam saluta verat, fecit hæredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius quâ facie fuerit, quâ statură, quo municipio, quâ tribu: nihil scio, inquies, nisi quæ prædia habuerit: igitur fratrem exhæredans te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alienissimorum hominum, ejectis veris hæredibus, tanquam hæres esset, invasit. Quamquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hæreditatum ausum esse facere, cùm ipse hæreditatem patris non adisses. Hæc ut colligeres, homo amentissime, tot dies in aliena villa declamâsti? quanquam tu quidem (ut tui familiarissimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi causâ declamitas. Et verò adhibes joci causâ magistrum suffragio tuo, & compotorum tuorum Rhetorem: cui concessisti, ut non in te, quæ vellet, diceret, sed in quem vellet, diceret. Falsum omnino hominem: sed materia facilis,

in

in te & in tuos dicta dicere. Vide autem interte & avum tuum quid interfit, ille sensim dicebat, quod causæ prodesset: tu cursim dicis aliena. At quanta merces Rhetori data est? audite, audite, P. C. & cognoscite Reip. vulnera: duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio Rhetori assignâsti, & quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil sapere discerres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? sed dicam alio loco de Leontino agro, & de Campano: quos iste agros ereptos Reip. turpissimis possessoribus inquinavit. Jam enim quoniam crimimibus ejus satis respondi, de ipso emendatore & correctore nostro quædam dicenda sunt. Nec enim omnia effundam, ut, si sæpius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum, peccatorúmque largitur. Visne igitur te inspiciamus à puero? sic opinor, à principio ordiamur. Tenesne memoriâ prætextatum te decoxisse? patris inquies ista culpa est; concedo; etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuæ, quòd sedisti in quatuordecim ordinibus, cùm esset lege Roscià decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quia fortunæ vitio, non suo decoxisset. Sumpsisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti. Primò vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea prava: sed cito Curio intervenit, qui te à meretricio quæstu abduxit: & tanquam stolam dedisset, in matrimonio stabili & certo locavit. Nemo unquam puer emptus libidinis causâ tam fuit in domini potestate, quàm tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo suâ ejecit? quoties custodes posuit ne limen intrares? cum tamen tu nocte sociâ, hortante

tante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quæ flagitia domus illa diutiùs ferre non potuit. Scisne me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, cùm pater Curio mœrens jacebat in lecto; filius se ad pedes meos prosternens, lacrymans te mihi commendabat: orabat ut te contra suum patrem, si sesterciûm sexagies peteret, defenderem. Tantum enim se pro te intercessisse dicebat. Ipse autem amore ardens confirmabat, quòd desiderium tui dissidii ferre non posset, se in exilium esse iturum. Quo ego tempore tanta mala florentissimæ familiæ sedavi, vel potiùs sustuli. Patri persuasi ut æs alienum filii dissolveret: redimeret adolescentem summâ spe & animi & ingenii præditum rei familiaris facultatibus: eumque à tuâ non modò familiaritate, sed etiam congressione, patrio jure, & potestate prohiberet. Hæc tu cùm per me acta meminisses: nisi illis quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses? sed jam stupra, & flagitia omittam. Sunt quædam, quæ honestè non possum dicere: tu autem eò liberior, quòd ea in te admisisti, quæ à verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam: ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis Reip. miseriis fecit, & ea quæ quotidie facit, festinat animus. Quæ pero, ut, quanquam multò notiora vobis, quam mihi sunt, tamen, ut facitis, attentè audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solùm rerum, sed etiam recordatio. tametsi incidamus oportet media, ne nimis serò ad extrema veniamus. Intimus erat in Tribunatu Clodio: qui sua erga me beneficia commemorat, ejus omnium incendiorum

diorum fax; cujus etiam domi quiddam jamtum molitus est. Quid dicam, ipse optimè intelligit. Inde item Alexandriam contra Senatûs autoritatem, contra religionem. Sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissimè facere posset. Qui tum inde reditus? aut qualis? priùs in ultimam Galliam ex Ægypto, quam domum. Quæ autem erat domus? suam enim quisque domum tum obtinebat, neque erat usquam tua. Domum dico? Quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Misenum, quod cum sociis tanquam Sisaponem tenebas? venisti è Gallia ad Quæsturam petendam. Audè dicere, te priùs ad patrem tuum venisse, quàm ad me. Acceperam enim jam antè Cæsaris literas, ut mihi satisfieri paterer à te. Itaque nè loqui quidem sum te passus de gratia, postea custoditus sum à te, tu à me observatus in petitione Quæsturæ. Quo quidem tempore P. Clodium approbante populo Ro. in foro es conatus occidere: cúmque eam rem tuâ sponte conarere, non impulsu meo: tamen ità prædicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, unquam mihi pro tuis in me injuriis satis esse facturum. in quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cùm te ultrò mihi idem illud deferentem nunquam sim adhortatus. Quanquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quàm ad meam gratiam. Quæstor es factus: Deinde continuo sine Senatus-consulto, sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi. Id n. unum in terris egestatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium esse ducebas. Ibi te cùm & illius largitionibus, & tuis rapinis expleviſſes (si hoc est explere, quod statim effundas) advolas egens

egens ad Tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, vitrici tui similis esses. Accipite nunc quæso non ea, quæ ipse in se, atque in domesticum dedecus impurè atque intemperanter, sed quæ in nos, fortunasque nostras, id est, non in universam Remp. impiè ac nefariè fecerit. Ab hujus enim scelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam cùm L. Lentulo, C. Marcello Consulibus, Cal. Janua. labentem, & propè cadentem Remp. fulcire cuperetis, ipsique C. Cæsari, si sanâ mente esset, consulere velleris: tum iste venditum, atque mancipatum Tribunatum, consiliis vestris opposuit, cervicésque suas ei subjecit securi, quâ multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit. Senatus & quidem incolumis, nondum tot luminibus extinctis, quod in hostem togatum decerni est solitum more majorum. Et tu apud Patres Conscriptos contra me dicere ausus es, cùm ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis Reip. judicatus? Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria delera. Dum genus hominum, dum populi Rom. nomen extabit (quod quidem erit, si per te licuerit, semiternum) tua illa pestifera intercessio nominabitur. Quid cum de à Senatu, quid temere fiebat, cùm tu unus adolescens universum ordinem decernere de salute Reipub. prohibuisti: neque id semel, sed sæpius. Neque tu tecum de Senatûs auctoritate agi passus es? quid autem agebatur, nisi nè deleri & everti Remp. funditus velles? cùm te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens Senatus agendo, devendita atque addicta sententia movere potuit? Tum illud, multis rebus antè tentatis, necessariò tibi vulnus infictum,

flictum, quod paucis ante, quorum incolumis fuit nemo: tum contra te dedit arma hic ordo Consulibus, reliquisque imperiis & potestatibus; quæ non effugisses, nisi te ad arma Cæsaris contulisses. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Cæsari omnia perturbare cupienti, causam belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat? quam causam dementissimi sui consilii & facti afferebat, nisi quòd intercessio neglecta, jus Tribunitium sublatum, circumscriptus esset Antonius? omitto quàm hæc falsa, quam levia: præsertim cùm omnino nulla causa justa cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæsare: tibi certè constitendum est, causam perniciosissimi belli in persona tua constituisse. O miserum te, si intelligis: miseriorem, si non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei nè posteritatem quidem omnium seculorum unquam immemorem fore? consules ex Italia expulsos, cúmque his Cn. Pompeium, qui imperii populi Rom. decus, ac lumen fuit: omnes Consulares, qui per valetudinem exequi fugam illam, cladémque potuissent: Prætores, Prætorios, Tribunos plebis, magnam partem Senatûs, omnem sobolem Juventutis, unóque verbo Remp expulsam, atque exterminatam suis sedibus. Ut igitur in seminibus est causa arborum & stirpium; sic hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis tres exercitus populi Rom. interfectos: interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives: eos quoque eripuit vobis Antonius. Autoritas hujus ordinis afflicta est: afflixit Antonius. Omnia denique quæ postea vidimus (quid autem mali non vidimus!) si rectè ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, sic iste

huic

huic Reip. causa belli, causa pestis, atque exitii fuit. Reliquæ partes Tribunatûs principio similes, omnia perfecit, quæ Senatus salvâ Rep. nè fieri possent, perfecerat. cujus tamen scelus in scelere cognoscite. Restituebat multos calamitosos: in his patrui nulla mentio, si severus, cur non in omnes? si misericors, cur non in suos? sed omitto cæteros: Licinium Denticulam de aleâ condemnatum, collusorem suum, restituit: quasi verò ludere cum condemnato non liceret: sed ut quod ille in aleâ perdiderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Rom. cur eum restitui oporteret? absentem, credo, in reos relatum, rem indictâ causâ judicatam, nullum fuisse de aleâ lege judicium; vi oppressum & armis; postremo quod de patruo dicebantur, pecuniâ judicium esse corruptum. Nihil horum. At vir bonus, & Rep. dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum esse, pro nihilo est, si ita esset, ignoscerem. Hominem verò omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro aleâ ludere, lege quæ est de aleâ condemnatum, qui in integrum restituit, is non apertissimè studium suum ipse profitetur? In eodem verò Tribunatu, cùm Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset, quæ fuit ejus peragratio itinerum? lustratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eâque quæ dico dicturúsque sum, notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere, quàm mihi, qui non fui. Notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium extitisse auditum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus? Vehebatur in essedo Tribunus pleb. li-

ctores

ſtores laureati antecedebant: inter quos, aperta lectica, mima portabatur; quam ex oppidis municipales homines honeſti obviam neceſſario prodeuntes, non noto illo & mimico nomine, ſed Volumniam conſalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequiſſimi: rejecta mater amicam impuri filii tanquam nurum ſequebatur. O miſeræ mulieris fœcunditatem calamitoſam! Horum flagitiorum iſte veſtigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impreſſit. Reliquorum factorum ejus P. C. difficilis eſt ſane reprehenſio, & lubrica. Verſatus in bello eſt, ſaturavit ſe ſanguine diſſimillimorum ſui civium: fuit felix, ſi poteſt ulla eſſe in ſcelere felicitas. Sed quoniam veteranis cautum eſſe volumus, (quanquam diſſimilis eſt militum cauſa & tua) illi ſecuti ſunt: tu quæſiſti ducem: tamen, nè apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor è Theſſalia Brunduſium cum legionibus revertiſti: ibi me non occidiſti. Magnum beneficium: potuiſſe enim fateor. Quanquam nemo erat eorum, qui tunc tecum fuerunt, qui mihi non cenſeret parci oportere: Tanta enim eſt charitas patriæ, ut veſtris etiam legionibus ſanctus eſſem, quod eam à me ſervatam eſſe meminiſſent. Sed fac te dediſſe mihi quod non ademiſti: méque à te habere vitam, quia à te non ſit erepta: liceat nunc mihi per tuas contumelias hoc beneficium tueri ut tuebar, præſertim cum te hæc auditurum videres. Veniſti Brunduſium, in ſinum quidem, & in complexum tuæ ſtimulæ. Quid eſt? num mentior? quàm miſerum eſt id negare non poſſe, quod ſit turpiſſimum confiteri? ſi te municipiorum non pudebat: nè veterani quidem exercitus? quis enim miles fuit, qui Brunduſiis illam

illam non viderit? quis, qui nesciret venisse eam
tot dierum tibi viam gratulatum? quis, qui non in-
doluerit tam serò se, quam nequam hominem secu-
tus esset, cognoscere? Italiæ rursus percursatio
eâdem comite mimâ; in oppida militum crudelis
& misera deductio: in urbe auri & argenti max-
imeque vini fœda direptio. Accessit, ut Cæsare ig-
nato cùm ille esset Alexandriæ, beneficio amico-
rum ejus, magister equitum constitueretur, sum
existimavit se suo jure cum Hippia vivere & equis
vectigales Sergio mimo tradere: tum sibi, non hanc
quam nunc malè tuetur, sed M. Pisonis domum
ubi habitaret, legerat. Quid ego illum decretis,
quid rapinas, quid hæreditatum possessiones dicam,
quid ereptas proferam? cogebat egestas: quò se
verteret non habebat; nondum ei tanta à L. Ru-
brio, non à L. Furfelio hæreditas venerat: non-
dum in Cn. Pompeii locum, multorumque aliorum,
qui aberant, repentinus hæres successerat: erat ei
vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quan-
tum rapere potuisset. Sed hæc, quæ robustioris im-
probitatis sunt, omittamus; loquamur potius de
iniquissimo genere levitatis. Tu istis fascibus, istis
lictoribus, istâ gladiatoriâ totius corporis firmitate,
tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi
necesse esset in populi Rom. conspectu vomere po-
stridie. Orem non modò visu fœdam, sed etiam
auditu! Si inter cœnam, in tuis immanibus illis po-
culis, hoc tibi accidisset, quis non rupe duceret? in
cœtu verò populi Rom. negotium publicum gerens,
Magister equitum, cui ructare rupe esset, is vo-
mens frustis esculentis vinum redolentibus gremi-
um suum, & totum tribunal implevit. Sed hoc ip-
se fatetur esse in suis sordibus: veniamus ad splendi-
da. Cæsar Alexandriam se recepit, felix, ut sibi qui-
dem videbatur; mea autem sententiâ, si quis Reip.

sit

sit infelix, felix esse non potest. Hastâ positâ pro æde Jovis Statoris, bona, (miserum me! consumptis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni voci acerbissimæ subjecta præconis. Una in illa re servitutis oblita civitas ingemuit, servientibusque animis, cum omnia metu tenerentur, gemitus tamen populi Rom. liber fuit. Expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam diis, hominibusque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo, præter Antonium, præsertim cùm tot essent circa hastam illam, qui alia omnia auderent, unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset, & formidasset audacia. Tantus igitur te stupor oppressit, [illegible], ut veriùs dicam, tantus furor, ut primùm, cùm sector sis isto loco natus, deinde cum Pompeii sector, non te execrandum pop. Rom. non detestabilem, non omnes tibi deos, omnes homines, & esse inimicos & futuros scias? At quàm insolenter statim heluo invasit in ejus viri fortunas, cujus vir[illegible] terribilior erat populus Rom. exteris gentibus, justitiâ chatior? In ejus igitur copias, cùm se subitò ingurgitavisset, exultabat gaudio persona de mimo, *modo egens, repente dives*; sed ut est apud poetam nescio quem, *Male parta, male dilabuntur*; incredibile ac simile portenti est, quonam modo illa tam multa, quàm paucis non dico mensibus, sed diebus effuderit. Maximus auri numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis, multa & lauta supellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ si fuit, animal unum fuit; Oceanus, medius fidius, vix vi-

detur

detur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam citò absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum: apothecæ totæ nequissimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: suggerebantur etiam sæpe (non enim semper iste felix) damna aleatoria: conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis servorum in cellis lectos stratos videres. Quamobrem definite mirari hæc tam celeriter esse consumpta. Non modò unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbes, & regna celeriter tanta nequitia devorare potuisset: At ejusdem ædes etiam & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium diis penatibus os importunissimum ostendere? quam domum aliquando nemo aspicere poterat, nemo sine lacrymis præterire, hâc te in domo tamdiu diversari non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum. An tu, illa vestibula, rostra, spolia cùm aspexisti, domum tuam te introire putas? fieri non potest. Quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es: tamen & te, & tua, & tuos nôsti. Nec vero te unquam neque vigilantem, neque in somnis credo mente posse consistere. Necesse est, quamvis sis, ut es violentus & furens, cum tibi objecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam sæpe vigilantem. Me quidem miserat parietum ipsorum, atque tectorum. Quid enim unquam domus illa viderat, nisi pudicum, nisi ex optimo more, & sanctissimâ disciplinâ? fuit enim ille vir,

P. C.

P. C. sicut scitis, cum foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus externis magis laudandus, quàm institutis domesticis. Hujus in ædibus pro cubiculis stabula, pro triclinniis popinæ sunt. Etsi jam negat, Nolite, nolite quærere. Frugi factus est. Mimam illam suam suas res sibi habere jussit, ex duodecim tabulis claves ademit, forasque exegit. quàm porrò spectatus civis, quàm probatus: cujus ex omni vita nihil est horrendius, quàm quòd cùm mima fecit divortium? At quàm crebrò usurpat, & Consul, & Antonius? hoc est dicere, & Consul, & impudicissimus: & Consul, & homo nequissimus. Quid enim est aliud Antonius? nam si dignitas significaretur in nomine, dixisset aliquando, credo, avus tuus & Consul & Antonius. nunquam dixit. dixisset etiam collega meus, patruus tuus; nisi tu solus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non sunt earum partium propria, quibus tu Rempub. vexavisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est, ad civile bellum; quod natum, conflatum, susceptum, operâ tuâ est. Cur ei bello cum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuisti? Gustâras civilem sanguinem vel potiùs exsorbueras: fueras in acie Pharsalica antesignanus; L. Domitium nobilissimum & clarissimum virum occideras: multosque præterea, qui de prælio effugerant, quos Cæsar ut nonnullos fortasse servâsset, crudelissime persecutus trucidâras, quibus rebus tantis talibus gestis quid fuit causæ, cur in Africam Cæsarem non sequerere, cùm præsertim belli pars tanta restaret? Itaque quem locum apud ipsum Cæsarem post ejus ex Africa reditum obtinuisti? quo numero fuisti; cujus tu imperatoris Quæstor fueras? Dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ socius, testamento, ut

ipse dicebas, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebas. Primò respondisti planè fetociter: & (nè omnia videar contra te) propemodum æqua & justa dicebas. A me C. Cæsar pecuniam? cur potiùs 5 quàm ego ab illo? an ille sine me vicit? at nè potuit quidem. Ego ad illum belli civilis causam attuli: ego leges perniciosas rogavi: ego arma contra Consules, Imperatoresque Pop. Rom. contra Senatum populumque Romanum, contra 10 Deos Patrios, aras que & focos, contra patriam tuli. Num sibi soli vicit? quorum facinus est commune, cur non sit eorum præda communis? jus postulabas: sed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque excussis tuis vocibus, & ad te, & ad præ- 15 des tuos milites misit: cùm repentè à te præclara illa tabula prolata, qui risus hominum de te erat? tantam esse tabulam, tam varias, tam multas possessiones, ex quibus præter partem Miseni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, posset sa- 20 tum dicere! Auctionis verò miserabilis aspectus, Vestis Pompeii non multa, eaque maculosa: ejusdem quædam argentea vasa collisa, sordidata mancipia: ut doleremus quicquam esse ex illis reliquis, quod videre possemus. Hanc tamen 25 auctionem hæredes L. Rubri decreto Cæsaris prohibuerunt. Hærebat nebulo: quò se verteret, non habebat, quin in his ipsis temporibus domi Cæsaris percussor ab illo missus, deprehensus diceretur esse eum sica. De quo Cæsar in 30 Senatu, aperte in te invehens, questus est. Proficiscitur in Hispaniam Cæsar, paucis tibi ad solvendum propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Nè tum quidem sequeris! Tam bonus gladiator rudem tam citò accepisti? hunc igitur 35 quisquam, qui in suis partibus, id est, in suis

fortu-

fortunis tam timidus fuerit, pertimescat? Profectus est tandem aliquando in Hispaniam: sed tutò, ut ait, pervenire non potuit. Quónam modo igitur Dolabella pervenit? aut non suscipienda fuit ista causa, Antoni! aut cùm suscepisses, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Cæsar cum civibus in Thessalia, Africa, Hispania. Omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris, nollem: sed tamen consilium à principio reprehendendum, laudanda constantia. Tu verò quis es? Cn. Pompeii liberi primùm patriam repetebant. Esto: fuerit partium hæc causa communis. Repetebant præterea deos penates, patrios, aras, focos, larem suum familiarem, in quæ tu invaseras. Hæc cùm repeterent armis ii, quorum erant legibus (etsi in rebus iniquissimis quid potest esse æqui?) tamen erat æquissimus contra Cn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugnare sectarem. An tu Narbone in Mentas hospitem cùm vomeres, Dolabella pro te in Hispania dimicaret? qui verò Narbone reditus? & tamen quærebat, cur ego ex ipso cursu tam subito revertissem. Exposui nuper, P. C. causam reditus mei. Volui si possem, etiam ante Cal. Jan. prodesse Reip. nam quod quærebas quomodo redissem; primum luce, non tenebris: deinde cum calceis, & toga, nullis nec caligis, nec lacernâ. At etiam aspicis me, & quidem, ut videris, iratus. Nè tu mecum jam in gratiam redeas, si scias, quam me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipsum non pudet. Ex omnium omnibus flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi, quàm quod, qui magister equitum fuisse tibi videretur, in proximum annum Consulatum peteres, vel potius rogares; is per municipia

Coloniasque Galliæ, à qua, nos tum, cum Consulatus petebatur, non rogabatur, petere Consulatum solebamus, cum caligis & lacernâ cucurristi. At videte levitatem. Cùm hora diei decima ferè ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperum: inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite obvoluto. Janitor, *Quis tu?* A Marco tabellarius. Confestim ad eam, cujus causâ venerat, deducitur, eique epistolam tradit. Quam cùm illa legeret flens (erat enim amatoriè scripta: caput autem literarum, sibi cum illa mima posthac nihil futurum: omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse.) Cum mulier fleret uberiùs, homo misericors ferre non potuit; caput aperuit; in collum invasit. O hominem nequam (quid enim aliud dicam? magis propriè nihil possum dicere) ergò ut te catamitum, nec opinato cùm ostendisses, præter spem mulier aspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti? Et domi quidem causam amoris habuisti; foris etiam turpiorem, nè L. Plancus prædes tuos venderet. Productus autem in concionem à Trib. pleb. cùm respondisses, te rei tuæ causâ venisse, populum in te dicacem etiam reddidisti. Sed nimis multa de nugis. Ad majora veniamus. Cæsari ex Hispania redeunti obviàm longissimè processisti: celeriter isti, & redisti, ut cognosceret te, si minùs fortem, attamen strenuum. Factus es ei rursus nescio quomodo familiaris. Habebat hoc omnino Cæsar; quem planè perditum ære alieno, egentémque, si eundem nequam hominem, audacémque cognoverat, hunc in familiaritatem libentissimè recipiebat. His igitur rebus præclarè

rè commendatus, jussus es renunciari Consul, & quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus, illusus. Qua in re quanta fuerit utriusque vestrûm perfidia in Dolabellam, quis ignorat? ille induxit, ut peteret: promissum & receptum intervertit, ad sèque transtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam ascripsisti. Veniunt Cal. Jan. cogimur in Senatum: invectus est copiosius multò in istum, & paratius Dolabella, quàm nunc ego. Hic autem iratus, quæ dixit, dii boni! Cum primum Cæsar ostendisset, se, prius quàm proficisceretur, Dolabellam Consulem esse jussurum: quem negant Regem, qui & faceret semper ejusmodi aliquid, & diceret: Sed cum Cæsar ità dixisset, tum hic bonus Augur, eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitiare posset; idque se facturum esse asseveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite: quid enim? istuc, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si Augur non esses, & Consul esses, minùs facere potuisses? vide nè etiam facilius, nos enim nunciationem solum habemus; Consules, & reliqui magistratus etiam inspectionem. Esto hoc imperitè (nec enim ab homine nunquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam: multis ante mensibus in Senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. Quisquamnè divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de cœlo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges, &, si quis servavit, non habitis comitiis, sed prius quàm habeantur, debet nunciare. Verùm implicata insciti impudentia est, si nec scit quod Augurem, nec facit

quod prudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus usque ad Idus Martias consulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus; nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in adversam lecticam inserens, beneficia, quæ venderet, à collegâ petebat. Ecce Dolabellæ comitiorum dies; sortitio prærogativæ quiescit; renunciatur: taceat, prima classis vocatur; renunciatur: deinde, ut assolet, suffragia: tum secunda classis vocatur: quæ omnia citiùs sunt facta, quàm dixi. Confecto negotio bonus augur (Lælium diceres) alio die, inquit, ô impudentiam singularem! quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de cœlo servâsse dixisti, neque hodie dicis, id igitur obvenit vitium, quod tu jam Cal. Jan. futurum esse prævideras, & tantò antè prædixeras. Ergò hercule magnâ, ut spero, tuâ potiùs, quam Reip. calamitate ementitus es auspicia: obstrinxisti P. Rom. religione. Augur Auguri, Consul Consuli obnunciavisti. Nolo plura, nè acta Dolabellæ videar convellere; quæ necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur. Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. Quamdiu tu voles, vitiosus Consul Dolabella; rursus, cum voles, salvis auspiciis creatus, si nihil est, cum Augur his verbis nunciat, quibus nunciâsti: confitere te cum alio die dixeris, sobrium non fuisse: sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, Augur à Collega requiro. Sed ne fortè ex multis rebus gestis, M. Antonii rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non dissimulat, P. C. apparet esse commotum: sudat, pallet: quidlibet, modò nè nauseet, faciat, quod in porticu Numica fecit. Quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio? cupio audire;

ut

ut videam ubi Rhetoris tanti merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in rostris collega tuus, amictus togâ purpureâ, in sellâ aureâ, coronatus: ascendis: accedis ad sellam: ità eras Lupercus, ut te esse Consulem meminisse deberes. Diadema ostendis: gemitus toto foro: unde diadema? non enim abjectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum, & cogitatum scelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plausu rejiciebat. Tu ergò unus, scelerate, inventus es, qui cùm autor regni esses; eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid Po. R. ferre & pati posset. At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut servires? tibi uni peteres, qui ità à puero vixeras, ut omnia paterere, ut facilè servires: à nobis populoque Rom. mandatum id certè non habebas: ô præclaram illam eloquentiam tuam, cùm es nudus concionatus! quid hoc turpius? quid fœdius? quid suppliciis omnibus dignius? num exspectas dum te stimulis fodiam? hæc te, si illam partem habes sensûs, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor nè imminuam virorum summorum gloriam: dicam tamen dolore commotus, quid indignius, quàm vivere eum, qui imposuerit diadema, cùm omnes fateantur jure interfectum esse, qui abjecerit? At etiam inscribi jussit in fastis, *Ad Lupercalia, C. Cæsari, Dictatori perpetuo, M. Ant. Consulem, populi jussu regnum detulisse, Cæsarem uti noluisse.* Jamjam minimè miror, te otium perturbare: non modò urbem odisse, sed etiam lucem: cum perditissimis latronibus non solùm de die, sed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus, & judiciis

esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideone Lucius Tarquinius exactus? Spurius Cassius, Spurius Melius, Marcus Manlius necati, ut multis post seculis à Marco Antonio, quod fas non est, Rex Romæ constitueretur? Sed ad auspicia redeamus, de quibus rebus Idibus Martiis fuit in Senatu Cæsar acturus. Quæro tum ab quid egisses? audiebam quidem te paratum venisse, quòd me de commentitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna Populi Romani: num etiam tuum de auspiciis judicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in idem tempus, quod iis de rebus, in quas ingressa erat oratio, prævertendum est: quæ tua fuga? quæ formido præclaro illo die? quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ? cùm ex illa fuga, beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clàm te domum recepisti? ô mea fefellerunt frustrà verissima auguria rerum futurarum: dicebam illis in capitolio liberatoribus nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam Rempub. te adhortarer: quoad metueres, omnia te promissurum; simulac timere desisses, similem te futurum fui. Itaque cùm cæteri Consulares irent & redirent, in sententia manfi: neque te illo die, neque postero vidi: neque ullam societatem optimis civibus cùm improbissimo hoste fœdere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitus, cùm omnes aditus armati obsiderent. Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? quanquam mihi subito inimicus extitisti, tamen me tui miseret, quòd tibi invideris. Qui tu vir, dii immortales, & quantus fuisses, si illius dici mentem servare potuisses! pacem habe-

remus,

remus, quæ erat facta per obsidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem. Quanquam te bonum *timor* faciebat, *non diuturni magister officii*: improbum fecit ea, quæ, dum timor abest, à te non discedit audacia. etiam tum, cum optimum te putabant, me quidem dissentiente, funeri Tyranni, si illud funus fuit, scelerarissime, præfuisti. Tua illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio; tu, tu, inquam, illas faces incendisti, & eas, quibus semiustum latus Illius est, & eas quibus incensa L. Bellieni domus deflagravit. Tu illos impetus perditorum hominum, & ex maxima parte servorum, quos nos vi manúque repulimus, in nostras domos immisisti. Idem tamen quasi fuligine abstersâ, reliquis diebus in Capitolio præclara Senatus consulta fecisti: nè qua post Idus Martias immunitatis tabula, néve cujusquam beneficii figeretur. meministi, ipse de exulibus: scis, de immunitate quid dixeris. Optimum verò quod Dictaturæ nomen in perpetuum de Repub. sustulisti: quo quidem facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut ejus omnem propter proximum Dictatorem tolleres metum. Constituta Resp. videbatur aliis, mihi verò nullo modo, qui omnia te gubernante naufragia metuebam. Num me igitur fefellit, aut nunc diutius potuit sui esse dissimilis? inspectantibus vobis toto Capitolio tabulæ figebantur, neque solum singulis veniebant immunitates, sed etiam populis universis: civitas non jam sigillatim, sed provinciis totis dabatur. Itaque si hæc manent, quæ stante Rep. manere non possunt, provincias universas, P. C. perdidistis: neque vectigalia solum, sed etiam imperium populi Rom. hujus domesticis nundinis diminutum est. Tibi est septies millies sestertium, quod in tabulis

jis, quæ sunt ad Opis, parebat? funestæ illius quidem pecuniæ, sed tamen, si iis, quorum erat, non redderetur, quæ nos à tributis posset vindicare. Tu autem H. S. quadringenties, quod Idibus Martiis debuisti, quónam modo ante Calend. Aprilis debere desisti? quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? sunt ea quidem innumerabilia, quæ à diversis emebantur non insciente te: sed unum egregium de Rege Deiotaro Pop. Rom. amicissimo decretum in Capitolio fixum: quo proposito nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. Quis enim cuiquam inimicior, quàm Deiotaro Cæsar? æquè atque huic ordini ut equestri, ut Massiliensibus, ut omnibus qui-bus Reipub. Pop. Rom. charam esse sentiebat. Is ig tur, à quo vivo, nec præsens nec absens quicquam æqui bonive impetravit, apud mortuum factus est gratiosus. Compellârat hospitem præsens, computarat, pecuniam imperarat, in ejus tetrarchiam unum ex Græcis comitibus suis collocârat; Armeniam abstulerat à Senatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus; at quibus verbis? modò æquum sibi videri, modò non iniquum. Mira verborum complexio, at ille nunquam (semper enim absenti affui Deiotaro) quicquam sibi, quod nos pro illo postularemus, æquum dixit videri. Syngrapha H. S. centies perlegatos viros bonos, sed timidos, & imperitos, sine Sexti, sine reliquorum hospitum Regis contentiâ, facta in gynæceo: quo in loco plurimæ res veniere, & venerunt. Quâ ex syngraphâ quid sis acturus, meditere cenſeo. Rex enim ipse suâ sponte nullis commentariis Cæsaris, simulatque audivit ejus interitum, suo Marte res suas recuperavit. Sciebat homo sapiens, jus semper hoc fuisse ut quæ

Tyranni eripuissent, ea, Tyrannis interfectis, iis, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur Jurisconsultus, nè iste quidem, qui tibi uni est Jurisconsultus, per quem hæc agis, ex ista syngrapha deberi dicet pro his rebus, quæ erant ante syngraphan recuperatæ. Non enim à te emit: sed priùs quàm tu suum sibi venderes, ipse possedit: ille vir fuit; nos quidem contemnendi, qui autorem odimus, acta defendimus. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt, qui ea tanquam gladiatorum libellos palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniæ. At quàm cæca avaritia est? nuper fixa tabula est, quâ civitates locupletissimæ Cretensium vectigalibus liberantur: statuitúrque, nè post M. Brutum Proconsulem, sit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? an Cæsaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cùm Creta nihil ad Brutum, Cæsare vivo, pertineret? At hujus venditione decreti (nè nihil actum puteris) provinciam Cretam perdidistis. Omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exulibus legem quam fixisti, Cæsar tulit? nullius insector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum causam dissimilem Cæsar judicaverit: deinde nescio cur reliquis idem non tribuas. Neque enim plus quàm tres, aut quatuor reliqui sunt, qui in simili calamitate fuerint: cur tua misericordia simili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferro, cùm de reliquis ferres noluisti: quem etiam ad Censuram petendam impulisti, eamque petitionem comparâsti,

quæ

quæ & risus hominum & querelas moveret. Cur autem ea comitia non habuisti? an quia Tibur-nus plebis siniſtrum fulmen nunciabat? tua quid interest? nulla auſpicia sunt tuorum, cum sis religioſus, quid? eundem in Septemviratu nonne deſtituisti? intervenit enim: quid metuisti? credo ne salvo capite negare non posses. omnibus eum contumeliis onerâsti, quem patris loco, si ulla pietas in te esset, colere debebas. filiam ejus sororem tuam ejeciſti, falsâ conditione quæsitâ, & antè perſpectâ; non est satis: probri insimulasti pudiciſſimam fœminam: quid est, quod addi possit? contentus eo non fuisti. frequentiſſimo Senatu Cal. Jan. sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabella odii causam ausus es dicere, quod ab eo sorori, & uxori tuæ ſtuprum oblatum esse comperisses. Quis interpretari potest, impudentiórne, qui in Senatu: an improbior, qui in Dolabellam: an impurior, qui patre audiente: an crudeliór, qui in illam miseram tam spurcè, tam impiè dixeris? Sed ad chirographa redeamus. quæ fuit tua cognitio? acta enim Cæsaris pacis causâ confirmata sunt à Senatu: quæ quidem Cæsar egisset, non ea, quæ Cæsarem egisse dixisset Antonius. Unde ista erumpunt? quo autore proferuntur? si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veneunt? At sic placuerat, ut ex Calendis Junis de Cæsaris actis cum consilio cognosceretis. Quod fuit Consilium? quem unquam advocâsti? quas calendas Junias exſpectâsti? an eas, ad quas te peragratis veteranorum coloniis, ſtipatum armis retulisti? ô præclaram illam percursationem tuam menſe Aprili, atque Maio, tum, cùm etiam Capuam coloniam deducere conatus es: quemadmodum illam adieris, vel potiùs penè non adieris, scimus. cui tu urbi minitaris.

nitaris. Utinam conere, ut aliquando illud *penè* tollatur, atque nobilitata sit tua illa peregrinatio? quid prandiorum apparatus, quid furiosam vinolentiam tuam proferam? tua ista detrimenta sunt, illa nostra. Agrum Campanum, qui cùm de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum Reip. vulnus putabamus: hunc tu compranforibus tuis,& colluforibus dividebas, mimos dico, & mimas in agro, P. C. Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes Campani, & Leontini in Pop. Rom. patrimonio glandiferæ, & fructuosæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quasi te sanum feciſſet. Rhetori duo, quasi disertum facere potuisset: Sed ad iter, Italiamque redeamus. Deduxisti coloniam Casilinum, quò Cæsar antè deduxerat. Consuluisti me per literas de Capua tu quidem, sed idem de Casilino respondissem: posséne ubi colonia esset, eò coloniam novam jure deducere? negavi in eam coloniam, quæ esset auspicatò deducta, dum esset incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos ascribi posse rescripsi: tu autem insolentiâ elatus, omni auspiciorum jure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis antè deducta, ut vexillum videres, & aratrum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ penè perstrinxisti, ut florentis coloniæ territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis sanctissimi atque integerrimi viri fundum Casinatem; quo jure? quo ore? eodem, inquies, quo in hæredum L. Rubrii, quo in hæredum L. Turselii prædia, quo in reliquas innumerabiles possessiones; & si ab hasta, valeant hastæ, valeant tabulæ, modò Cæsaris, non nuæ: quibus debuisti, non

non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Cassinatem fundum quis veniisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? misisse te dicis Alexandriam, qui emeret à Cæsare. ipsum enim expectare magnum fuit. quis verò audivit unquam (nullius autem salus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quòd si etiam scripsit ad te Cæsar ut redderes; quid satis potest dici de tanta impudentia? Remove gladios illos parumper, quos videmus: jam intelliges aliam causam esse hastis Cæsaris, aliam confidentiæ & temeritatis tuæ. Non enim te dominus modò illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator, arcebit. At quàm multos dies in ea villa turpissimè es perbacchatus? ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera, quàm dispari domino! quanquam quomodo iste dominus? sed tamen quàm à dispari tenebantur. Studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum diversorium. Quæ in illa villa antea dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnisque doctrina. At verò te inquilino (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis: scorta inter matres familiâs versabantur. Casilino salutatum veniebant, Aquino, Interamna: admissus est nemo, jure id quidem. In homine enim turpissimo obsolebant dignitatis insignia. Cùm indè Romam proficiscens ad Aquinum accederet, obviàm ei processit (ut est frequens municipium) magna sanè multitudo. at iste opertâ lecticâ latus est per oppidum, ut mortuus. Stultè Aquinates:

nates: sed tamen in via habitabant, quid Anaguini? qui cum essent devii, obviam ei descenderunt, ut istum, tanquam si esset Consul, salutarent. Incredibile dictu: sed tum nimis inter omnes constabat, neminem esse resalutarum: præsertim, cum duos secum Anagninos haberet Mustelam, & Laconem: quorum alter gladiatorum est princeps, alter poculorum. Quid ego illas istius minas, contumeliásque commemorem, quibus invectus est in Sidicinos? vexavit Puteolanos, quòd C. Cassium, quòd Brutos patronos adoptassent: magno quidem judicio, studio, benevolentiâ, charitate, non ut te, ut Basilium vi & armis, & alios vestri similes, quos clientes nemo habere vellt, non modo esse illorum cliens. Interea dum tu abes, qui dies ille collegæ tui fuit, cum illud, quod tu venerari solebas, bustum in foro everti; quâ re tibi nunciatâ, ut constabat inter eos, qui unà fuerunt, concidisti. Quid evenerit postea, nescio. Metum credo valuisse, & arma. Collegam quidem de cœlo detraxisti: effecistique non tu quidem etiam nunc, ut sit similis tui, sed certè, ut dissimilis esset sui. Qui verò reditus inde Romam? quæ perturbatio totius urbis? memineramus Cinnam nimis potentem; Syllam postea dominantem, modò Cæsarem regnantem videramus: erant fortasse gladii, sed ii abconditi, nec ità multi: ista verò quæ & quanta barbaria est? agmine quadratò cum gladiis sequuntur scutati milites: Scutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, P. C. consuetudine obduruimus: Calend. Junii is cum in Senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repentè diffugimus. At iste, qui Senatu non egeret, neque desideravit quenquam, & postùs discessu nostro lætatus est, statim illa mirabilia

rabilia facinora effecit: qui chirographa Cæsaris defendisset lucri sui causâ, is leges Cæsaris, easque præclaras, ut Rempub. concutere posset, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit: Idémque, cum actorum Cæsaris defensor esse deberet, & in publicis, & in privatis rebus acta Cæsaris rescidit. In Publicis actis nihil est lege gravius: in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit, alias, ut tolleret promulgatas, promulgavit. Testamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Cæsar una cum hortis legavit, eas huc partim in hortos Pompeii deportavit, partim in villam Scipionis. Et tu in Cæsaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? quem is majorem honorem consecutus erat, quàm ut [illegible], simulacrum, fastigium, flaminem? est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius. Quid igitur cessas? cur non inaugurare? sume diem: vide, qui te inauguret: collegæ sumus: nemo negabit. O detestabilem hominem; sive quòd Tyranni sacerdos es, sive quod mortui. Quæro deinceps, num hodiernus dies, quis sit, ignores? nescis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur? cur non sumus prætextati? cur honorem Cæsari tuâ lege datum deferi patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es? pulvinaria noluisti? aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva. Quæres placeátne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem? mihi verò nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas,

das, alia non cures? nisi fortè vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? exspecto enim eloquentiam tuam. Disertissimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiorem in dicendo. Ille nunquam est nudus concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad hæc? aut omnino hiscere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas? Sed præterea omittamus: hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. Cur armatorum coronâ Senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium, maximè barbaros, Ithyreos, cum sagittis deducis in forum? Præsidii sui causâ se [illegible] dicit. Nonne igitur millies [illegible] melius, quàm in sua civitate sine armatorum præsidio non posse vivere? Sed nullum est illuc, mihi crede, præsidium. Charitate, & benevolentiâ civium septum oportet esse, non armis. Eripiet, exterquebit tibi ista Pop. Rom. utinam salvis nobis: sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes esse, mihi crede, diuturnus. Etenim ista tua minimè avara conjux, quam ego sine contumelia describo, nimium debet diu Pop. Rom. pensionem tertiam. Habet Pop. Rom. ad quos gubernacula Reipub. deferat: qui ubicunque terrarum sunt, ibi est omne Reipub. præsidium, vel potius ipsa Resp. quæ se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit. Habet quidem certè Resp. adolescentes nobilissimos, paratos defensores. Quum volent, illi cedant, otio consulentes: tamen à Rep. revocabuntur. Et nomen pacis dul-

ce

ce est, & ipsa res salutaris. Sed inter pacem & servitutem plurimum interest. *Pax est tranquilla libertas*: servitus, malorum omnium postremum, non modò bello, sed morte etiam repellendum. Quod si se ipsos illi nostri liberatores è conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt: illi quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus; qui tamen rex fuit, cum esse Romæ Regem liceret. Spu. Cassius, Surius Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. Quod cùm ipsum factum per se præclarum atque divinum est, tum expositum ad imitandum: præsertim cùm illi eam gloriam consecuti sunt, quæ vix cœlo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam sustulisti: pone ante oculos lætitiam Senatûs populique Romani: confer cum nummatione tuâ tuorumque, tum intelliges, quantum inter laudem & lucrum intersit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo, & sensûs stupore suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi, veræ laudis gustum non habent. Sed si te laus allicere ad rectè faciendum non potest; nè metus quidem à fœdissimis factis potest avocare. Judicia non metuis? si propter innocentiam, laudo: si propter vim, non intelligis ei, qui isto modo judicia non timeat, quid timendum sit? Quod si non metuis viros fortes, egregiosque cives, quòd à corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutiùs non ferent. Quæ est autem vita, dies & noctes

noctes timeri à suis? nisi verò aut majoribus habes beneficiis obligatos, quàm ille quosdam habuit ex iis, à quibus est interfectus: aut tu es ulla re cum eo comparandus? fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literatura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis Reipub. calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare est meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitaverat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam delenierat: suos præmiis, adversarios clementiæ specie devinxerat. Quid multa? attulerat jam liberæ civitati partim metu, partim patientiâ, consuetudinem serviendi. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum, cæteris verò rebus nullo modo es comparandus. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo Reipub. sunt inusta, hoc tamen boni est, quòd didicit jam Pop. Rom. quantum cuique crederet, quibus se committeret, à quibus caveret. Hæc igitur non cogitas? nec intelligis satis esse viris fortibus didicisse, quàm sit re pulchrum, beneficio gratum, famâ gloriosum, Tyrannum occidere? an cùm illum homines non tulerint, te ferent? certatim postea, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occasionis tarditas expectabitur. Respice quæso aliquando Rempub. M. Antoni, quibus ortus sis, non quibuscum vivas, considera: mecum, ut voles, cum Repub. redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipso profitebor. Dedi Rempub. adolescens, non deseram senex: contempsi Catilinæ gladios, non pertimescam tuos. Quinetiam corpus libenter obtulerim, si præsentari morte meâ libertas civitatis potest. Utinam aliquando dolor Pop. Rom. pariat, quod tandiu parturit. Etenim si abhinc annos prope

viginti

viginti hoc ipso in templo negavi, posse mortem immaturam esse Consuli: quanto verius nunc negabo seni? Mihi verò, P. C. jam etiam optanda mors est perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quásque gessi. Duo modò hæc opto: unum, ut moriens Pop. Rom. liberum relinquam; hoc mihi majus à diis immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ità cuique eveniat, ut de Rep. quisque mereatur.

ORATIO XI.

Quæ est pro

LEGE MANILIA.

Jac. Omphali Argumentum.

Quum Mithridates, *Ponti Rex, atrox & maximum bellum universo nomini Romano inferret, anno urbis conditæ* DCLXII, *quo tempore primùm dissidium civile in Romani populi viscera ghsceebat: eum Sylla primùm magnis cladibus affectum oppressit. Conversum deinde, ac majoribus quàm antea copiis, adeòque totius regni sui mole, ceu quodam diluvie, totum penè orientem ac septentrionem invadentem, L. Lucullus incredibili superavit virtute: confecturus bellum universum, nisi militum furiam imperium omne detractantium virtute destitutus, aut à Senatu in urbem fuisset revocatus. Sæviente interea Mithridate, ac impune grassante, C. Manilius Tribunus*

bunus plebis legum tulit, ut Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, hæc cæteræ Provinciæ, quas antè Lucullus *obtinuit, cum exercitu & navali bello* Cn. Pompeium *mandaretur. Hâc lege quoniam* Pompeii *potentia, quæ multis formidolosa erat, nimiùm augeri, libertas publica unius hominis arbitrio occupari, &* Lucullus *sua quasi victoria ac triumphi gloria privari videbatur:* Hortensius *&* Q. Catulus, *viri consulares, legis promulgationi intercedere conabantur, cæteris meu plebis conticentibus. Contra horum sententias* Cicero *mirè perorat,* Magnum Pompeium *non humanis, sed divinis laudibus extollendo & nomen ejus à quatuor imperatoris necessariis commendando: scientiâ videlicet rei militaris, virtute, authoritate, felicitate. Quas res summas esse in* Pompeio *demonstrat. Et arguit etiam pro* Gabinio, *ut detur Legatus* Pompeio, *& exquisitis rationibus, divina penè ac cælesti eloquentiâ contraria argumenta confutat.*

QUanquam mihi semper frequens conspectus vester multò jucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maximè patuit, non mea mè voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ prohibuerunt. Nam cùm antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem, statuerémque, nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratum industriâ afferri oportere, omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. Ità neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis qui vestram causam defenderent;

derent; & meus labor in privatorum periculis castè integréque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cùm propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus sum, facile intellexi, Quirites, & quid de me judicaretis, & quid aliis præscriberetis. Nunc cùm & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandum esse voluistis: & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè & si quid etiam dicendo consequi possum; iis ostendam potissimùm, qui ei quoque rei fructum suo judicio tribuendum esse censuerunt. Atque illud imprimis mihi lætandum jure esse video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio nemini deesse potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiâque virtute. Hujus autem orationis difficilius est exitum, quàm principium invenire. Itáque non mihi tam copia, quàm modus in dicendo quærendus est. Atque ut indè oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa ducitur: Bellum grave & periculosum vestris vectigalibus, atque sociis, à duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane: quorum alter relictus, alter lacessitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis honestissimis viris afferuntur ex Asia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatæ, qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine, causam reipubl. periculâque rerum suarum detulerunt. Bithyniæ, quæ nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures:

regnum

regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucullum magnis rebus gestis ab eo bello discedere: huic qui succurrerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: unum ab omnibus sociis & civibus ad id bellum imperatorem depoſci atque expeti, eundem hunc unum ab hostibus metui, præterea neminem. Causa quæ sit videtis: nunc quid agendum sit considerate. Primùm mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim ejusmodi, quod maximè vestros animos excitare atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis à majoribus cùm magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro quâ multa majores vestri magna & gravia bella gesserunt: aguntur certissima populi Romani vectigalia & maxima: quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli requireris: aguntur bona multorum civium, quibus est, & à vobis, & ab imperatoribus reipub. consulendum. Et quoniam semper appetentes gloriæ præter ceteras gentes atque avidi laudis fuistis, delenda est vobis illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, quæ penitùs jam insedit, atque inveteravit, in populi Romani nomine: quod is, qui unâ die, totâ Asiâ, tot in civitatibus, uno nuncio, atque unâ literarum significatione, cives Romanos necandos trucidandosque denoravit, non modo adhuc poenam ullam suo dignam scelere non suscepit; sed ab illo tempore annum jam tertium & vigesimum regnat; & ità regnat, ut se non Ponto neque Cappadociæ latebris occultare velit; sed emergere è patrio regno, atque

in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiæ luce, versari. Etenim adhuc istâ vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportârint. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Muræna de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores; sed ità triumphârunt, ut ille pulsus superatúsque regnaret. Veruntamen illis imperatoribus laus est tribuenda quòd egerunt: venia danda, quòd reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Sullam in Italiam respublica; Murænam Sulla revocavit. 4 Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit. Qui postea quàm maximas ædificâsset, ornâssetque classes, exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparâsset, & se Bosporanis finitimis suis bellum inferre simulâsset; usque in Hispaniam legatos Echatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctissimis maximèque diversis, uno consilio, à binis hostium copiis bellum terrâ marique gereretur, vos ancipiti contentione distracti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hispaniensis, quæ multò plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ità res à Lucullo summo viro est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti: hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ità dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione nostrâ, neque falsa afficta esse videatur. Sed pro vestri imperii dignitate

nitate atque gloria, quoniam is est exorsus oratinis meæ, videre quem vobis animum suscipiendum putetis. Majores vestri sæpe mercatoribus ac naviculatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos, tot civium Romanorum millibus uno nuncio atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? legati quod erunt appellati superbiùs, Corinthum patres vestri totius Græciæ lumen extinctum esse voluerunt: vos cum regem inultum esse patiemini, qui legatum P. Romani consularem, vinculis ac verberibus atque omni supplicio excruciatum necavit? illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum populi Romani omni supplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte, nè ut illis pulcherrimum fuit tantam vobis imperii gloriam relinquere; sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri & conservare non posse. Quid, quod salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes rex, socius populi Romani atque amicus: imminent duo reges toti Asiæ, non solùm vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis: civitates autem omnes cuncta Asia, atque Græcia, vestrum auxilium expectare propter periculi magnitudinem coguntur: imperatorem à vobis certum deposcere, cùm præsertim vos alium miseritis, neque audent, neque se id facere summo sine periculo posse arbitrantur: vident & sentiunt hoc idem, quod & vos, unum virum esse, in quo summa sunt omnia, & eum prope esse quo etiam carent ægriùs; cujus adventu ipso, atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos

esse intelligunt ac retardatos. Hi vos quoniam libere loqui non licet, tacitè rogant ut se quoque, sicut cæterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro commenderis: atque hoc etiam magis quàm cæteros, quòd ejusmodi in provinciam homines cum imperio misimus, ut etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multùm ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præsentem vident, tantâ temperantiâ, tantâ mansuetudine, tantâ humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissimè commoratur. Quare si propter socios nullâ ipsi injuriâ lacessiti majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Æto-lis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio convenit injuriis provocatos, sociorum salutem unà cum imperii vestri dignitate defendere? præsertim cum de vestris maximis vectigalibus agatur? Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia verò tam opima est, & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modò à calamitate, sed etiam à metu calamitatis est defendenda. Nam cæteris in rebus cùm venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solùm adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cùm hostium copiæ non longè absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit; tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navagatio

vigatio conquiescit. Ità neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. Quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore, amittitur. Quo tandem animo esse existimatis, aut eos qui vectigalia vobis pensitant, aut eos qui exercent, atque exigunt cùm duo reges cum maximis copiis prope adsint? cum una excursio equitatus perbrevi tempore totius anni vectigal auferre possit: cùm publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrantur? putatisne vos illis rebus frui, posse, nisi eos qui vobis fructuosi sunt conservaveritis, non solùm (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac nè illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cùm essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honestissimi, & ornatissimi, suas rationes, & copias, in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res & fortunæ curæ vobis esse debent. Etenim si vectigalia nervos esse reipublicæ semper duximus; eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum rectè esse dicemus. Deinde cæteris ex ordinibus homines navi, & industrii partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis: partim suas & suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: sapientiæ, videre multorum civium calamitatem à rep. sejunctam esse non pos-

se. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoriâ recuperare. Neque enim iisdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neque aliis voluntas propter timorem: deinde quod nos eadem Asia atque idem iste Mithridates, initio belli Asiatici docuit, id certè calamitate docti memoriâ retinere debemus. Nam tum, cùm in Asia res magnas permulti amiserunt, scimus, Romæ solutione impeditâ, fidem concidisse. Non enim possunt uno in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempub. & mihi credite id quod ipsi videtis. Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohæret: ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima fortunæ plurimorum civium cum republica defenduntur. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum, non esse ita magnum, ut sit pertimescendum. In quo maximè laborandum est ne forte à vobis, quæ diligentissimè providenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum imperiri laudis, quantum forti viro & sapientissimo homini, & magno Imperatori, debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas atque instructas, esse deletas, urbemque Asiæ clarissimam nobilisque amicissimam Cyzicenorum obsessam esse

ab

ab ipso rege maximâ multitudine, & oppugnatam vehementissimè; L. Luculli virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberatam: ab eodem imperatore classem magnam, & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias multis prœliis esse deletas: patefactúmque nostris legionibus esse Pontum, qui antè populo Romano ex omni aditu clausus esset: Sinopem atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, cæteraſque urbes Ponti & Cappadociæ permultis uno aditu atque adventu esse captas: regem spoliatum regno patrio, atque avito, ad alios se reges atque alias gentes supplicem contulisse: atque hæc omnia salvis populi Romani sociis atque integris vectigalibus sunt gesta. Satis opinor hoc esse laudis: atque ita reputo, ut hoc vos intelligatis, à nullo istorum, qui huic obtrectant legi, atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cùm hæc ità sint, reliquum possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites, non enim sine causâ quœri videtur. Primùm ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur: quam prædicant in fuga, fratris sui membra in iis locis, quà se parens persequeretur, dissipavisse; ut eorum collectio dispersa, mœrórque patrius, celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarúmque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum nostri

colligunt omnia diligentiùs, rex ipse è manibus effugit. Ità illum in persequendi studio mœror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore & fuga Tigranes rex Armenius excepit, diffidentemque rebus suis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque recreavit. Cujus in regnum postea quam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contrà imperatorem nostrum concitatæ sunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Rom. neque lacessendas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaserat, fani locupletissimi & religiosissimi diripiendi causâ, in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ità nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat, & præliis usus erat secundis, tamen nimiâ longinquitate locorum, ac desiderio suorum commovebatur. Hic jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus nostris reditus magis maturus quàm processus longior quæreretur. Mithridates autem & suam manum jam confirmarat; & eorum, qui se ex ejus regno collegerant, & magnis adventitiis multorum regum & nationum copiis juvabatur. Hoc jam fere sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad misericordiam, maximèque eorum qui aut reges sunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum & sanctum esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. Nam cùm se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei

præter

præter spem acciderat, ut eam, postea quam pulsus erat, terram unquam attingeret; sed in exercitum vestrum clarum atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites (sicut poetæ solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem; quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuncius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso illo malo gravissimaque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliquâ ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confecti erant, dimisit; partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo consultò: sed ea vos conjecturâ perspicitis, quantum illud bellum futurum putetis; quod conjungant reges potentissimi, renovent agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, novus imperator vester accipiat, vetere expulso exercitu. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum: restat ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium, copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc verò cum sit unus Cn. Pompeius, qui non modò eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superârit: quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causa dubium facere posset? ego enim sic existimo, in summo imperatore quaruor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur

hoc nomine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit? qui è ludo, atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam, profectus est, qui extremâ pueritiâ miles fuit summi imperatoris, ineunte adolescentiâ maximi ipse exercitûs imperator: qui sæpius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertavit; plura bella gessit, quàm cæteri legerunt; plures provincias confecit, quam alii concupiverunt: cujus adolescentia ad scientiam rei militaris, non alienis præceptis, sed suis imperiis; non offensionibus belli, sed victoriis; non stipendiis, sed triumphis, est traducta. Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mistum ex civitatibus, atque ex bellicosissimis nationibus, servile, navale bellum; varia & diversa genera, & bellorum, & hostium, non solùm gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant in usu militari positam, quæ hujus viri scientiam fugere possit. Jam verò virtuti Cn. Pompeii quæ potest par oratio inveniri? quid est quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit afferre? Non enim illæ sunt solæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò existimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo; quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor L. Sulla hujus virtute & consilio confessus est liberatam: testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit;

vit: testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit: testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter Gallorum internecione patefactum est: testis est Hispania, quæ sæpissimè plurimos hostes ab hoc superatos prostratósque conspexit: testis est iterum & sæpiùs Italia, quæ cum servili bello tetro periculosóque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum exspectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est; adventu sublatum ac sepultum: testes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes; denique maria omnia tum universa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset? aut tam fuit abditus, ut lateret? quis navigavit, qui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret? cum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaretur. Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè divisum, atque dispersum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus, uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam tenuistis à prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio classibus vestris fuistis? quàm multas existimatis insulas esse desertas? quam multos aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longè à domo bellare, & propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Socius vestris ego mare clausum per hosce annos; dicam, fuisse: cum exercitus nostri Brundisio nunquam, nisi

summâ

summâ hieme, transmiserint? Quid, ad nos cùm ab exteris nationibus venirent, captos querar, cùm legati populi Romani redempti sint? mercatoribus rutum mare non fuisse dicam, cùm duodecim fecures in prædonum potestatem pervenerint? Quid aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilesque alias, captas esse commemorem; cùm vestros portus, atque eos portus, quibus vitam & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestate sciatis? An verò ignoratis, portum Cajetæ, celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore, à prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipub. querar; cùm prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani præpositus esset, à prædonibus capta atque oppressa est. Proh dii immortales, tantæne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipub potuit, ut vos, qui modò ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium prædonum navem esse audiatis? Atque hæc quâ celeritate gesta sint, quamquam videtis, tamen à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quæstûs studio, tam brevi tempore, tot loca audire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? qui nondum intempestivo ad navigandum mari, Siciliam adiit, Africam explo-ravit, in Sardiniam cum classe venit: atque hæc tria frumentaria subsidia reipubl. firmissimis præsidiis classibúsque munivit. Indè, cùm in Italiam

liam recepisset, duabus Hispaniis, & Galliâ Cisalpinâ, præsidiis ac navibus confirmatâ, missis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnémque Græciam, navibus, Italiæ duo maria maximis classibus firmissimisq; præsidiis adornavit: ipse autem, ut à Brundusio profectus est, unde quinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Siciliam adjunxit: omnes qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfecti que sunt, partim unius hujus imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cùm ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditionis non ademit, obsidésque imperavit. Ità tantum bellum, tam diuturnum, tam longe latéque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extremâ hieme apparavit, ineunte vere suscepit, mediâ æstate confecit. Est hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid cæteras, quas paulò ante commemorare cœperam? quantæ atque quàm multæ sunt? non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quærenda est; sed multæ sunt artes eximiæ, hujus administræ comitésque virtutis. Ac primum quantâ innocentiâ debent esse imperatores! quantâ deinde omnibus in rebus temperantiâ! quantâ fide! quanta felicitate! quanto ingenio! quantâ humanitate! quæ breviter, qualia sunt in Cn. Pompeio, consideremus. Summa enim omnia sunt, Quirites; sed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipsa per sese, cognosci atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum aut amplum de republ. cogitare, qui pecuniam ex ærario deprompsit

depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem, provinciæ magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Romæ in quæstu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino. Quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui antè de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum quantas calamitates, quocunque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hosce annos in Italia per agros atque oppida civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini: tum faciliùs statuetis, quid apud exteras nationes fieri existimetis. Utrùm plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium urbes, an Hibernis sociorum civitates esse deletas? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui seipsum non continet: neque severus esse in judicando, qui alios in se severos esse judices non vult. Hinc miramur hunc hominem tantum excellere cæteris, cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitûs, sed nè vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? jam verò quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac literæ perferuntur: non modò, ut sumptum faciat in militem, nemini vis affertur; sed nè cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Age verò, cæteris in rebus quali sit temperantia, considerate. Unde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem cursum initum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in ultimas

ter-

terras pertulerunt, sed hæ res, quæ cæteros remorari solent, non retardârunt: non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem; postremò, signa & tabulas cæteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille nè visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de cœlo delapsum intuentur. Nunc denique incipiunt credere fuisse homines Romanos hac quondam abstinentiâ: quod jam nationibus exteris incredibile ac falsò memoriæ proditum videbatur. Nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa majores suos tum cùm hac temperantiâ magistratus habebamus, servire populo Romano quàm imperare aliis maluisse. Jam verò ità faciles aditus ad eum privatorum, irâ liberæ querimoniæ de aliorum injuriis esse dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate & copiâ valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognovistis. Fidem verò ejus inter socios quantum existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam esse judicârint? Humanitate jam tantâ est, ut difficile dictu sit, utrùm hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint: Et quisquam dubitavit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia vestræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur? Et quoniam

am auctoritas multum in bellis quoque administrandis atque imperio militari valet, certè nemini dubium est, quin ea in re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat? cùm sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minùs famæ, quàm aliquâ certâ ratione commoveri. Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gestæ pares? de quo homine vos, id quod maximè facit auctoritatem, tanta & tam præclara judicia fecistis? An verò ullam usquam esse oram tam desertam putaris, quo non illius diei fama pervaserit, cùm universus populus Romanus refertо foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui quo die à vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repentè vilitas annonæ ex summa inopia & caritate rei frumentariæ consecuta est, unius spe & nomine, quantum vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Jam verò accepta in Ponto calamitate ex eo prælio, de quo vos paulò antè invitus admonui; cùm socii pertimuissent, hostium opes animique crevissent, cùm satis firmum præsidium provincia non haberet, amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis divinitùs Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Hujus adven-

tus

tus & Mithridatem insolitâ inflammatum victoriâ continuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ retardavit. Et quisquam dubitavit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quàm facile imperio atque exercitu socios & vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit? Agè verò: illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quòd ex locis tam longinquis támque diversis, tam brevi tempore, omnes unà huic se dediderunt? quod Cretensium legati, cùm in eorum insula nostra imperator exercitúsque esset, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipse Mithridates nonne ad eundem Cn. Pompeium legatum usque in Hispaniam misit? cúmque Pompeius legatum semper judicavit; ii, quibus semper erat molestum, ad eum potissimum esse missum, speculatorem quàm legatum judicare maluerunt? Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis. Reliquum est, ut de felicitate, quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse & commemorare de altero possumus, sicut æquum est homini de potestate deorum timide & pauca dicamus. Ego enim sic existimo, Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & cæteris magnis imperatoribus, non solùm propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia, mandata atque exercitus esse commissos. Fuit enim profectò quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas bene gerendas

rendas divinitùs adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, de quo nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur: nè aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terrâ marique, quantâque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modò cives assenserint, socii obtemperârint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatésque obsecundârint. Hoc brevissimè dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui à diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium, ac perpetuum sit, Quirites, cùm communis salutis, atque imperii, tum ipsius hominis causâ, sicuti facitis, velle & optare debetis. Quare cum & bellum ità necessarium sit, ut negligi non possit: ità magnum sit, ut accuratissimè sit administrandum: & cùm ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod à diis immortalibus oblatum & datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis? Quod si Romæ Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore; tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus: nunc cum ad cæteras summas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit, quid exspectamus? aut cur non ducibus diis immortalibus, eidem, cui cætera summâ cum

salute

salute reipublicæ commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus? At enim vir clarissimus, amantissimus reip. vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itemque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse & valere oportere confiteor: sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias fortissimorum virorum & clarissimorum; tamen omissis auctoritatibus, ipsâ re & ratione exquirere possumus veritatem; atque hoc facilius, quòd ea omnia, quæ adhuc à me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum, & in uno Cn. Pompeio summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompejum: sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multò magis, quàm verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia, ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabinium graviter ornatéque dixisti, cum is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgâsset; & ex hoc ipso loco permulta idem contra legem verba fecisti. Quid tum, per deos immortales, si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quàm ipsius populi Romani salus & vera causa valuisset; hodie hanc gloriam atque hoc orbis terræ imperium teneremus? an tibi tum imperium esse hoc videbatur, cum populi Romani, legati, prætores, quæstoréque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu, & privato & publico, prohibebamur? cum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem maritimam, neque

publicam

publicam jam obire possemus? Quæ civitas antea unquam fuit, non dico Athenienſium, quæ fatis latè quondam mare tenuisse dicitur; non Carthaginienſium, qui permultum classe marisimisque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis & gloria remansit: quæ civitas antea unquam tam tenuis, quæ tam parva insula foit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At, hercle, aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus usque ad nostram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanserat, magna ac multò maxima parte, non modò utilitatis, sed dignitatis atque imperii, caruit. Nos quorum majores Antiochum regem classe Persenque superarunt, omnibusque navalibus pugnis Carthaginienses homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimósque vicerunt: ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modò Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos præstare poteramus, tum, cum insula Delos, tam procul à nobis in Ægæo mari posita, quò omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro nihil timebat: iidem non modò Provinciis, atque oris Italiæ maritimis, at portubus nostris, sed etiam Appiâ jam viâ carebamus; & his temporibus non pudebat magistratus populi Romani in hunc ipsum locum ascendere; cùm eum vobis majores vestri exuviis nauticis & classium spoliis ornatum reliquissent. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus Romanus, & cæteros, qui erant in eadem sententiâ,

tiâ, dicere existimavit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute communi idem populus Romanus dolori suo maluit quàm auctoritati vestræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modò nos illâ miseriâ ac turpitudine liberavit; sed etiam effecit, ut aliquando verè videremur omnibus gentibus ac nationibus terrâ marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum esse adhuc: Gabinio dicam, anne Pompeio, an utrique? (id quod est verius) nè legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti ac postulanti? Utrùm ille, qui postulat legatum ad tantum Bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, cum cæteri ad expilandos socios, diripiendásque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint; an ipse, cujus lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui consilio ipsius atque periculo est constitutus? an Cn. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latinienses, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causâ nomino, cum tribuni plebis fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabiniâ geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet? de quo legando spero Consules ad Senatum relaturos: qui si dubitabunt, aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum: neque me impediet cujusquam, Quirites, inimicum edictum, quo minùs, fretus vobis, vestrum jus beneficiúmque defendam: neque præter intercessionem, quidquam audiam, de qua (ut arbitror) isti ipsi qui minantur, etiam atque etiam, qui id liceat, considerabunt. Meâ quidem sententiâ, Quirites,

unus

nus A. Gabinius, belli maritimi rerumque gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribitur: propterea quòd alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit; alter delatum suscepturoque confecit. Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate & sententia dicendum esse videatur: qui cùm ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid de eo factum esset, in quo spem essetis habituri? cepit magnum suæ virtutis fructum, ac dignitatis, cum omnes prope unâ voce in eo ipso vos spem habituros esse dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non. & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissimè dissentio, quòd quò minùs certa est hominum ac minùs diuturna vita, hoc magis resp. dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vitâ atque virtute. Etenim nihil novi fiat contra exempla atque instituta majorum. Non dico hoc loco majores nostros semper in pace consuetudini, in bello utilitati paruisse: semper ad novos casus temporum novorum, consiliorum rationes accommodâsse; non dicam duo bella maxima, Punicum, & Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta: duas urbes potentissimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Carthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum administraret: in ipso Cn. Pompeio in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quàm multa sint nova summâque, Catuli voluntate, constituta, recordamini. Quid enim tam novum, quem

adolescen-

adolescentulum privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit: Huic præesse? præfuit: Rem optimè ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quàm homini peradolescenti, cujus à senatorio gradu ætas longè abesset, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in his Provinciis singulari Innocentiâ, gravitate, virtute: bellum in Africâ maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum quàm equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit; sed etiam studio omni visendam putavit. Quid tam inusitatum, quàm ut, cum duo Consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimúmque pro Consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cùm esset non nemo in Senatu, qui diceret non oportere mitti hominem privatum pro Consule; L. Philippus dixisse dicitur, non se illum suâ sententiâ pro Consule sed pro Consulibus mittere. Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ spes constituebatur, ut duorum Consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quàm ut ex Senatûs consulto legibus solutus, Consul antè fieret, quàm ullum alium magistratum per leges capere licuisset? quid tam incredibile, quàm ut iterum eques Romanus ex S. C. triumpharet? quæ in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quàm hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à cæterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum

num auctoritate. Quare vidrant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobatam semper esse, vestrum ab illis de eodem homine judicium populique Rom. authoritatem improbari; præsertim cùm jam suo jure populus Rom. in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiunt, possit defendere; propterea quod istis reclamantibus vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temere feciſtis, & reip. parùm consuluistis; rectè isti studia vestra suis consiliis regere conantur: sin autem vos plus tum in republica vidistis; vos, his repugnantibus, per vosmet ipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attuliſtis: ut aliquando isti principes, & sibi, & cæteris, pop. Rom. universi auctoritati parendum esse, fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solùm militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi, multæ & magnæ requiruntur. Difficile est, in Asia, Cilicia, Lycia, Syria, regnisque exterarum nationum, ità versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quàm de hoste ac de laude cogitet: deinde etiamsi qui sunt pudore ac temperantiâ moderatiores; tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas hoc anno cum imperio misimus, injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris, nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? urbes jam locupletes, ac copiosæ, requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupidita-

piditatem inferatur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo & Q. Hortensio disputarem, summis & clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis? an hostium simulatione, contra socios atque amicos? Quæ civitas est in Asia, quæ non modò unius imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit? Quare, etiamsi quem habetis, qui collatis signis exercitus regios superare posse videatur; tamen nisi erit idem, qui se à pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus, ac liberis, qui ab auro, gazâque regia, manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum regiúmque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, C. Pompeium, non solùm propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim populum Romanum non locupletari quotannis pecuniâ publicâ, præter paucos, neque nos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut detrimentis accipiendis majore affici turpitudine videremur. Nunc quâ cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus, proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui, ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? Quasi verò Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis, magnum esse videamus! Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis: est vobis auctor vir bellorum

omnium, maximarum rerum peritissimus, P. Servilius, cujus tantæ res gestæ terrâ marique exstiterunt, ut cùm de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio & prudentiâ præditus: est Cn. Lentulus in quo omnes pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: est C. Cassius integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, num horum auctoritatibus, illorum orationi qui dissentiunt, respondere posse videamur. Quæ cùm ità sint, C. Manili, primum istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissimèque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano maneas in sententia; neve cujusquam vim aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi constantiæque arbitror, deinde, cùm tantam multitudinem, cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus: quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætoria, quidquid auctoritate, fide, constantia possum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi, & populo Romano, polliceor & defero; testorque omnes deos, & eos maximè, qui huic loco templóque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam Accunt, maximè perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cujusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram:

ram: proptera quod pericula facilè, ut hominem præstare oportet, innocentiâ tecti pellemus: honores autem, neque ab uno, neque ex hoc loco sed eadem nostra illa laboriosissimâ ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem, quidquid in hac causâ mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ causâ suscepisse confirmo: tantúmque abest ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam simulates, partim obscuras, partim apertas, intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles suscepisse. Sed ego, me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & salutem provinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

ORATIO XII.

Quæ est pro

T. ANNIO MILONE.

Argumentum.

Titus Annius Milo, *civis Romanus, sibi infestissimum, & infelicissimum Romanum civem* P. Clodium *habuit: multæque inter hos duos altercationes in Republica sæpè fuerunt. Præcipue verò, cum* Milo *Consulatum illius anni peteret, cujus anni Prætura* P. Clodius *adsectabat; adeo irâ & odio motus fuit, ut* Milonis *competitores*

modis omnibus quibus posset juvaret, ad hoc, ut Milone *repulso, eum Consulatum alii consequerentur. Nam, ut dicit* Cicero, *non potuit abuti Prætura, ut cupiebat, Consule inimico suo* Milone, *qui ejus furores, & rabiem compressisset. Itaque summo studio nitebatur, ut* Milo *eo anno Consul non fieret, quod, videns se ullo modo obtinere non posse, sed* Milonem *opinione omnium Consulem esse futurum, statuit, si* Ciceroni *credimus,* Milonem *ipsum occidere, & ità res gesta fuit.* Clodius *enim ex Urbe recessit, antequam* Milo, *& ad quandam suam villam accessit in Albanum, unde vesperi rediens versùs Romam, obviavit* Miloni *in via: ibat enim Lanubium, sive* [*ut quidam textus habent*] *Lavinium* Milo *ad prodendum ibi Flaminem, nam erat illius loci dictator. Et ibat* Milo *pensulatus in rheda cum uxore, ancillis, & pueris. Veniebat* Clodius *expeditus in equo, cum electa manu virorum. Itaque inter eos ante fundum* Clodii, *in via scilicet Appia, Congressio facta fuit, ut dicit* Cicero, *factoque in* Milonem *impetu à* Clodianis *& in illo certamine fuit* Clodius *interfectus. Ob quam cædem accusatus est* Milo, *& à fautoribus* Clodii *expetuntur ab eo pœnæ debitæ, quia contra leges hominem interfecerit.* Milo *non negabat occidisse: Sed jure se occidisse dicebat. Decrevitque* Pompeius *ut de morte* Clodii *quæreretur. Quare ab eo ex cunctis ordinibus electi sunt judices qui in hac causa judicarent.* Pompeiúsque *ipse armatis cohortibus forum complevit, nè fortè in tanto judicio ulli populares motus exurgerent.* Cicero *ergò* Milonis *amicissimus, inimicissimus* Clodii, *pro* Milone *hanc Orationem habuit insignem atque notabilem, & summo artificio singularem.*

Etsi

ETſi vereor, judices, nè turpe ſit, pro fortiſſimo viro dicere, incipientem timere; minimèque deceat, cùm T. Annius Milo ipſe magis de reipublicæ ſalute, quàm de ſua perturbetur, me ad ejus cauſam parem animi magnitudinem afferre non poſſe: tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos; qui, quocunque inciderint, vererem conſuetudinem fori, & priſtinum morem judiciorum, minimè video. Non enim coronâ conſeſſus veſter cinctus eſt, ut ſolebat: non uſitatâ frequentiâ ſtipati ſumus. Nam illa præſidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etſi contra vim collocata ſunt, afferunt tamen oratori horroris aliquid; ut in foro & in judicio. Quanquam præſidiis ſalutaribus & neceſſariis ſepti ſumus: tamen, ne non timere quidem ſine aliquo timore poſſimus. Quæ ſi oppoſita Miloni putarem; cederem tempori, judices, nec inter tantam vim armorum exiſtimarem oratori locum eſſe. Sed me recreat & reficit Cn. Pompei, ſapientiſſimi & juſtiſſimi viri, conſilium: qui profectò nec juſtitiæ ſuæ putaret eſſe, quem reum ſententiis judicum tradidiſſet, eundem telis militum dedere; nec ſapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, ſed præſidium denunciant: néque ſolùm, ut quieto, ſed etiam, ut magno animo ſimus, hortantur: neque auxilium modò defenſioni meæ, verum etiam ſilentium pollicentur. Reliqua verò multitudo, quæ quidem eſt civium, tota noſtra eſt: neque eorum quiſquam, quos undique intuentes ex hoc ipſo loco cernitis, unde aliqua pars fori aſpici poteſt, & hujus exitum judicii exſpectantes, non

cùm virtuti Milonis favet tum de se, de patriâ, de fortunis hodierno die decertari putat. Unum genus est adversum infestúmque nobis eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui hesternâ etiam concione incitati sunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis, quorum clamor, si quis fortè fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamoréque maximos, pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis, judices, & timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si unquam de bonis & fortibus viris, si unquam de bene meritis civibus potestas vobis judicandi fuit, si denique unquam locus amplissimorum ordinum dilectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes & bonos cives, quæ vultu & verbis sæpe significàssent, re & sententiis declararent; hoc pro estò tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrùm nos, qui semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus, an diu vexati à perditissimis civibus, aliquando per vos ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, judices, laboriosius? quid magis sollicitum, magis exercitum, dici, aut fingi potest? qui spe amplissimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudelissimorum exitiorum carere non possumus. Et quidem cæteras tempestates & procellas in illis duntaxat nuctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat: in judicio verò, & in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, nunquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad ejus non salutem modò exstinguendam, sed etiam gloriam

gloriam per tales viros infringendam. Quanquam in hac causa, judices, T. Annij tribunatu, rebusque omnibus pro salute reipublicæ gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi occulis videritis insidias Miloni à Clodio factas: nec deprecaturi sumus ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita condonetis: nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potiùs, quàm populi Romani felicitati assignetis: sed, si illus insidiæ clariores hac luce fuerint; tum denique obsecrabo obtestabórque vos, judices, si cætera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia telisque vitam ut impunè liceat defendere. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propriæ nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ in Senatu ab inimicis sæpe jactata sunt & in concione ab improbis, etiam paulo antè ab accusatoribus: ut omni errore sublato, rem planè, quæ venit in judicium, videre possitis. Negant intueri lucem fas esse ei qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant, nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri: qui nondum liberâ civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cùm suâ manu sororem interfectam esse fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret, cùm de homine occiso quæratur, aut negari solere omnino esse factum; aut recte ac jure factum esse defendi? Nisi verò existimetis clementem P. Africanum fuisse, qui cùm à C. Carbone tribuno plebis in concione seditiosè interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte sentiret, respondit, jure cæsum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius,

lius: aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me Consule, Senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, judices, non sine causâ etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum qui patris ulciscendi causâ matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solùm humana sed etiam deæ sapientissimæ sapientiâ liberatum. Quod si duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo; diurnum autem, si telo defenderis, interfici impunè voluerunt: quis est qui, quoquo modo quis interfectus sit puniendum putet, cùm videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Atqui, si tempus est ullum jure hominis necandi, quæ multa sunt, certè illud est non modo justum, verùm etiam necessarium, cum vivis illata defenditur. Pudicitiam, cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii propinquus ejus imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat: facere enim probus adolescens periculosè, quàm perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir summus scelere solutum periculo liberavit. Insidiatori verò, & latroni, quæ potest afferri injusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certè non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est enim hæc, judices, non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti sumus; ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset; omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. *Silent* enim *leges inter arma*, nec se exspectari jubent, cum ei, qui exspectare velit, ante

injusta

injusta pœna luenda sit, quàm justa repetenda. Etsi persapienter, & quodammodo tacitè, dat ipsa lex potestatem defendendi: quæ non modò hominem occîdi, sed esse cum telo hominis occidendi causâ vetat: ut, cum causa non telum quæreretur, qui sui defendendi causâ, telo esset usus, non hominis occidendi causâ, habuisse telum, judicaretur. Quapropter hoc maneat in causâ, judices. Non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse. Sequitur illud, quod à Milonis inimicis sæpissime dicitur, Cædem, quâ P. Clodius occisus est, Senatum judicâsse contra rempublicam esse factam. Illam verò Senatus non sententiis suis solùm, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa à nobis acta in Senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quàm nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo *Senatu* quatuor, ad summum quinque, sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? declarant hujus ambusti tribuni plebis Illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiosè criminabatur, cum diceret, *Senatum* non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potiùs, quam propter magna in rempublicam merita, medicoris in bonis causis auctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia; appelletur ità sanè, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc verò quæstionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen *Senatus* constituendam putavit: erant enim leges, erant quæstiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum Senatui mors P. Clo-

dii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim Senatui de illo incesto stupro judicium decernendi potestas esset erepta; de ejus interitu, quis potest credere Senatum judicium novum constituendum putâsse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam, contra rempublicam Senatus factam esse decrevit? quia nulla vis unquam est in libera civitate suscepta inter cives non contra rempublicam. Non enim est ulla defensio contra vim unquam optanda; sed nonnunquam est necessaria. Nisi verò aut ille dies, in quo Tib. Gracchus est cæsus, aut ille quo Cajus, aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiamsi è republica, rempublicam tamen non vulnerârunt. Itaque ego ipse decrevi, cùm cædem in Appia factam esse constaret, non eum qui se defendisset, contra rempublicam fecisse: sed, cùm inesset in re vis, & insidiæ, crimen judicio reservavi, rem notavi. Quod si per furiosum illum tribunum Senatui, quod sentiebat, perficere licuisset: novam quæstionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur. Divisa sententia est, postulante nescio quo. Nihil enim necesse est omnium flagitia proferre: sic reliqua auctoritas Senatus, emptâ intercessione, sublata est. At enim Cn. Pompeius rogatione suâ & de re, & de causa judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? nempe, ut quæreretur. Quid porrò quærendum est; factumne sit? at constat. A quo? at patet: vidit etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse: quod nisi vidisset, posse absolvi eum qui fateretur: cùm viderem nos fateri, neque quæri unquam

unquam jussisset, nec vobis tam saluratem hanc in judicando literam, quàm illam tristem, dedisset. Mihi verò Cn. Pomp. non modò nihil gravius contra Milonem judicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oportet. Nam qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitûs quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipse profectò, quod sua sponte fecit P. nè Clodio tribuendum putet, an tempori. Domi suæ nobilissimus vir; Senatûs propugnator, atque illis quidem temporibus pene patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus, occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta à Senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse à nostris patribus accepimus, cùm P. Africano domi suæ quiescenti illa nocturna vis esset illata? quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus nè necessariam quidem exspectatam esse mortem? num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? certè nulla. Quid ità? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. interfit inter vitæ dignitatem summorum, atque infimorum: mors quidem illata per scelus iisdem pœnis teneatur & legibus, nisi fortè magis erat parricida, si quis Consularem patrem, quam si quis humilem necaverit; aut eò mors atrocior erit P. Clodii, quòd is in monumentis majorum suorum sit interfectus. Hoc enim sæpe ab istis dicitur: perinde quasi Appium ille Cæcus viam munierit, non quâ populus iretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via cùm fortissimum equitem Romanum, M. Papirium occidisset,

occidisset, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? quæ cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebrò usurpatur, postquam latronis & parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocaret. Extorta est confitendi fica de manibus. Caruit foro postea Pompeius, caruit Senatu, caruit publico: januâ se, ac parietibus, non jure legum judiciorumque texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certè hæc in illa causa summa omnia fuerunt: insidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso Senatûs: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis: eo porrò reipublicæ tempore, quo si unus ille occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes consedissent. Nisi fortè, quia perfecta res non est, non fuit punienda. Perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit, re non perfectâ; sed puniendum certè nihilominus. Quoties ipse, judices, ex P. Clodii telis, & ex cruentis ejus manibus effugi; ex quibus si me non mea vel reipublicæ fortuna servâsset, qui tandem de interitu meo quæstionem tulisset? Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompeium, nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa. P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest: luget Senatus: mœret equester ordo: tota civitas confecta senio est: squalent municipia: afflictantur coloniæ, agri denique

nique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea profectò causa, judices, non fuit, cur sibi censeret Pompeius quæstionem ferendam: sed homo sapiens, & altâ quâdam mente præditus, multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem: in communi omnium lætitia, si etiam ipse gauderet, timuit, nè videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit. Sed illud maximè; quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit è florentissimis ordinibus ipsa lumina: neque verò, quod nonnulli dictitant, secrevit in judicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir justissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiamsi cupîsset. Non enim mea gratia familiaritatibus contineretur, quæ latè patere non possunt, propterea quod consuetudines victûs non possunt esse cum multis: sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod respublica nos conjunxit cum multis, ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maximè ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. Quod verò te, Cn. Domiti, huic quæstioni præesse maximè voluit, nihil quæsivit aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut consularem necesse esset: credo, quod principum munus esse ducebat, resistere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. Ex Consularibus te creavit potissimum. Dederas enim, quàm contemneres populares insanias, jam ab adolescentia documenta maxima. Quamobrem, judices, (ut aliquando ad causam crimenque veniamus) si neque omnis confessio facti est inusitata; neque de causa quidquam nostra aliter ac nos vellemus, à Senatu judicatum est; & lator ipse

legis,

legis, cùm esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit; & electi judices, & isti præpositus quæstioni, qui hæc justè sapientérque disceptet: reliquum est, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi uter utri insidias fecerit: quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite. P. Clodius cùm staruisset omni scelere in prætura vexare rempubl: videretque ità tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset: qui non honoris gradum spectarer, ut cæteri, sed & L. Paulum collegam effugere vellet, singulari virtute civem, & annum integrum ad dilacerandam remp. quæreret: subitò reliquit annum suum, seq; in annum proximum transtulit, non religione aliquâ, sed ut haberet, quod ipse dicebat ad præturam gerendam, hoc est, ad evertendam rempublicam, plenum annum, atque integrum. Occurrebat, mancam, ac debilem præturam suam futuram, Consule Milone: eum porrò summo consensu populi Romani Consulem fieri videbat. Contulit se ad ejus competitores, sed ità totam ut petitionem ipse solus etiam, invitis illis, gubernaret. Tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret, convocabat tribus: se interponebat: coloniam novam, delectum perditissimorum scribebat civium. Quanto ille plura miscebat, tantò hic magis indies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum Consulem; idque intellexit, non solùm sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani fore esse declaratum: palàm agere coepit, & aperte dicere occidendum Milonem. Servos agrestes, & barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat,

Etru-

Etruriamq; vexârat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minimè obscura. Etenim palàm dictitabat, Consulatum Miloni eripi non posse, vitam posse. Significavit hoc sæpe in Senatu, dixit in concione. Quin etiam Favonio fortissimo viro, quærenti ex eo, quâ spe fureret Milone vivo: respondit, triduo illum, ad summum quatriduo, periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit. Interim cùm sciret Clodius, (neque enim erat difficile scire) iter solemne, legitimum, necessarium, ante diem XIII Cal. Feb. Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma subitò ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret, atque ità profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret: quam, nisi obire faciinoris locum tempusque voluisset, nunquam reliquisset. Milo autem cum in Senatu fuisset eo die, quo ad Senatus dimissus est, domum venit: calceos & vestimenta mutavit: paulisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, cùm jam Clodius (siquidem eo die Romam venturus erat) redire potuisset. Obviam fit ei Clodius, expeditus in equo, nullâ rhedâ, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus ut solebat, sine uxore, quod nunquam fere: cùm hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendum apparasset, cum uxore veheretur in rheda pensilatus, vulgi magno impedimento, ac multebri & delicato ancillarum puerorúmque comitatu. Fit obviàm Clodio ante fundum ejus horâ ferè undecimâ, aut non multò secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore

riore impetum: adversi rhedarium occidunt. Cùm autem hic de rheda, rejectâ penulâ, desiluisset, séque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur; partim, quòd hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant: ex quibus qui animo fideli in dominum erant & præsentes fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ità esse putarent; fecerunt id servi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis causâ, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset. Hæc, sicut exposui, ità gesta sunt, judices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potiùs oppressa virtute audacia est: Nihil dico, quid respublica consecuta sit; nihil quid vos, nihil quid omnes boni: nihil sanè id profit Miloni, qui hoc fato natus est, ut nè se quidem servare potuerit, quin unà rempublicam vósque servaret. Si id jure non posset, nihil habeo, quod defendam. Sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunque ope possunt, à corpore, à capite, à vita sua propulsarent: non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. Quod si ità putâsset, certè optabilibus Miloni fuit, dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primùm petitum, quàm jugulari à vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo ve-

strûm

ſtrûm ità ſentit, illud jam in judicium venit, non occiſuſne ſit, quod fatemur; ſed jure, an injuriâ: quod multis antea in cauſis jam quæſitum eſt. Inſidias factas eſſe conſtat: & id eſt, quod Senatus contra rempublicam factum eſſe judicavit: ab utro factæ ſint, incertum eſt: de hoc igitur latum eſt, ut quæreretur. Ità & Senatus rem, non hominem notavit, & Pompeius de jure, non de facto quæſtionem tulit. Num quid igitur aliud in judicium venit, niſi uter utri inſidias fecerit? profectò nihil. Si hic illi, ut nè ſit impune: ſi ille huic, tum nos ſcelere ſolvamur. Quonam igitur pacto probari poteſt, inſidias Miloni feciſſe Clodium? ſatis eſt quidem, in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere, magnam ei cauſam, magnam ſpem in Milonis morte propoſitam, magnas utilitates fuiſſe. Itaque illud Caſſianum, *Cui bono fuerit*, in his perſonis valeat, etſi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi ſæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc aſſequebatur, non modo ut prætor eſſet, non eo Conſule, quo ſceleris nihil facere poteſſet: ſed etiam ut, his Conſulibus, prætor eſſet, quibus ſi non adjuvantibus, at conniventibus certè ſperâſſet ſe poſſe rempublicam eludere in illis ſuis cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut ille ratiocinabatur, nec, ſi cuperent, reprimere poſſent, cum tantum beneficium ei ſe debere arbitrarentur: &, ſi vellent fortaſſe, vix poſſent frangere hominis ſceleratiſſimi corroboratam jam vetuſtate audaciam. An verò, judices, vos ſoli ignoratis? vos hoſpites in hac urbe verſamini? veſtræ peregrinantur aures? neque in hoc parvato civitatis ſermone verſantur, quas ille leges (ſi leges nominandæ ſunt, ac non faces urbis, & peſtes reipublicæ) fuerit impoſiturus nobis omnibus

nibus, atque inusturus? Exhibe quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te ajunt eripuisse è domo, & ex mediis armis, turbâque nocturnâ, tanquam Palladium sustulisse, ut præclarum inde munus, atque instrumentum tribunatûs ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et aspexit me quidem illis oculis, quibus tum scelebat, cùm omnia omnibus minabatur; movet me quippe lumen curiæ. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimicissimum multò crudelius etiam punitus es, quàm erat humanitatis meæ postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo: tu in publicum ejecisti: tu spoliatum imaginibus, exequiis, Pompâ, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quam rem etsi necessariò fecisti; tamen quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam, laudare non possum, irasci certè non debeo: P. Clodii præturam non sine maximo rerum novarum metu proponi & solutam esse videbatis: nisi esset is Consul, qui eam auderet possetque confringere. Eum Milonem esse cum sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo, se metu, periculo rempublicam liberare? At * non P. Clodio remoto, usitatis jam rebus obnitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur, frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit: vos adepti estis, nè quem civem meruerétis: hic exercitationem virtutis, suffragationem Consulatûs, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Itaque Milonis Consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tenta i cœptus est. Non modò igitur nihil prodest,

* nunc

deſt, ſed obeſt etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium: fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriæ, punitor doloris ſui. Quid, ſi hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quàm in Milone; ſed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odiſſet Clodium Milo, ſegetem ac materiam ſuæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? ille erat ut odiſſet primùm defenſorem ſalutis meæ, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum ſuorum: poſtremò etiam accuſatorem ſuum: reus enim Milonis lege Plotiâ fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum ruliſſe creditis? quantum odium ipſius, & in homine injuſto, quàm etiam juſtum eſſe? Reliquum eſt, ut jam illum natura ipſius conſuetudóque defendat: hunc autem hæc eadem coarguant. Nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergò, judices? cum mœrentibus vobis urbe ceſſi, judiciumne, non ſervos, non arma, non vim timui? Quæ fuiſſet igitur cauſa reſtituendi mei, niſi fuiſſet injuſta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat; multam irrogârat? actionem perduellionis intenderat: & mihi, judices, in cauſa aut veſtra mala, aut mea nec præclariſſima, etiam judicium timendum fuit? ſervorum, & egentium civium, facinoroſorum armis, meos cives, meis conſiliis periculiſque ſervatos pro me objici nolui: Vidi enim, vidi hunc ipſum Q. Hortenſium, lumen & ornamentum reipublicæ, pæne interfici ſervorum manu, cùm mihi adeſſet: quâ in turba C. Vibienus Senator, vir optimus, cùm hoc cùm eſſet unà, ità eſt multatus, ut vitam amiſerit. Itaque, quando illius poſtea ſica illa, quam à Catilina acceperat, conquievit? hæc intentata nobis eſt: huic ego vos objici pro me non ſum paſſus: hæc inſidiata Pompeio

pcio est: hæc istam Appiam viam monumentum sui nominis nece Papirii cruentavit: hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad regiam pæne confecit. Quid simile Milonis? cujus vis omnis hæc semper fuit, nè P. Clodius, cùm in judicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quantæ, quoties occasiones, quàm præclaræ fuerunt? potuitne, cùm domum, ac deos penates suos, illo oppugnante, defenderet, jure se ulcisci? potuitne, cive egregio & viro fortissimo P. Sextio collegâ suo vulnerato? potuitne Q. Fabricio viro optimo, cùm de reditu meo legem ferret, pulso crudelissimâ in foro cæde factâ? potuitne L. Cæcilii justissimi fortissimique prætoris oppugnatâ domo? potuitne illo die, cùm est lata lex de me; cùm totius Italiæ concursus, quem mea salus concitârat, facti illius gloriam libens agnovisset, ut, etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vendicaret? Atqui erat id temporis clarissimus & fortissimus Consul inimicus Clodio, P. Lentulus ultor sceleris illius, propugnator Senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensûs, restitutor salutis meæ; septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompeius auctor & dux mei reditûs, illius hostis cujus sententiam Senatus omnis de salute meâ gravissimam & ornatissimam secutus est: qui populum Romanum cohortatus est: qui cùm de me decretum Capuæ fecisset, ipse cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent: omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis cogitaretur.

cogitaretur. Tamen se Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid, Privato Milone, & reo ad populum, accusante P. Clodio, cùm in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est, quæ tum non modò occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper verò, cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reipublicæ partem fortissime suscepisset, atque illam belluam judicii laqueos declinantem jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit? cùm se illè fugiens in scalarum tenebris abdidisset? magnum Miloni fuit conficere illam pestem nullâ suâ invidiâ, Antonii verò maximâ gloriâ? Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? cum ille vi in septa irruisset, gladios distringendos, lapides jaciendos curâsset, deinde subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos & omnes boni vota faceretis ut Miloni uti virtute suâ liceret? Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impunè non est ausus: hunc injuriâ, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere? præsertim, judices, cum honoris amplissimi contentio & dies comitiorum subesset: quo quidem tempore (scio enim quam timida sit ambitio, quantâque & quàm sollicita cupiditas Consulatûs) omnia non modò, quæ reprehendi palàm, sed etiam quæ obscurè cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, falsam perhorrescimus: ora omnium atque oculos intuemur. Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quàm voluntas erga nos sensusque civium; qui non modo improbitati irascuntur candidatorum-

datorum, sed etiam in recte-factis sæpe fastidiunt. Hunc diem igitur campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus & facinus præferens, & confitens ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quàm hoc non credibile in hoc? quàm idem in Clodio non dubitandum, quin ille se, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ est, judices; quis ignorat, *Maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem*? in utro igitur hæc fuit? in Milone, qui etiam nunc reus est facti aut præclari, aut certè necessarii? an in Clodio, qui ità judicia perhorruerat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret? Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? te, Q. Petilli, appello optimum, & fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quædam sors dedit judices: vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, & audistis, vivo Clodio, perituram Milonem triduo: post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Cum ille non dubitaret aperire quid cogitaret; vos potestis dubitare quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modò. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nôsse, negotii nihil erat: vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. Itaque antevertit. at quo die? quo ut antè dixi, insanissima conetio ab ipsius mercenario tribuno plebis est concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquisset. Ergò illi nè causa quidem itineris, etiam causa manendi: Miloni nulla facultas manendi, exeundi non causa solùm, sed etiam necessitas fuit. Quid, si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo nè suspicari quidem potuit. Primum

num quæro, qui scire potuerit? quod vos idem in Clodio quærere non potestis. Ut enim neminem alium, nisi T. Patinam familiarissimum suum rogâsset? scire potuit illo ipso die Lanuvii à dictatore Milone prodi tiami em necesse esse? sed erant permulti alii, ex quibus id facillimè scire posset: omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæsivit? quæsierit sane. Videte quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius meus amicus dixit, corruperit. Legite testimonia testium vestrorum dixit. C. Cassinius, cognomento Scola, Interamnis, familiaris meus & idem comes P. Clodii; cujus jam pridem testimonio Clodius eâdem horâ Interamnæ fuerat & Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse; sed subitò ei esse nunciatum, Cyrum architectum esse mortuum. Itaque Romam repente constituisse proficisci. Dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius. Videte, judices, quantæ res his testimoniis sint confectæ. Primùm certè liberatur Milo: non eo consilio profectus est, ut insidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) scitis, judices, fuisse qui in hac rogatione suadendâ dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio verò majoris alicujus. Videlicet me latronem ac sicarium abjecti hominis & perditi describebant. Jacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro auditum esset, rediturum fuisse. Respiravi: liberatus sum: non vereor, nè, quod nè suspicari quidem potuerim, videor id cogitasse. Nunc persequar cætera. Nam occurret illud: nè Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, siquidem exiturus ad cædem è villa non fuisset. Video enim

enim illum, qui dicitur de Cyri morte nunciâsse, non id nunciâsse, sed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nunciaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? Una fui, testamentum simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem palàm fecerat, & illum hæredem & me scripserat. Quem pridie horâ tertiâ animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridie horâ decimâ denique ei nunciabatur? Age sit ità factum: quæ causa, cur Romam properaret? cur in noctem se conjiceret? quid afferebat festinationem? quod hæres erat? primùm erat nihil cur properato opus esset: deinde si quid esset, quid tandem erat, quod eâ nocte consequi posset, amitteret autem si postridie manè Romam venisset? atque ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potiùs, quàm expetendus fuit: sic Miloni cum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsistendum, atque expectandum fuit noctu, invidioso & pleno latronum in loco occidisset: nemo ei neganti non credidisset: quem esse omnes salvum etiam confitentem volunt. Sustinuisset hoc crimen primùm ipse ille latronum occultator & receptator locus, dum neque mura solitudo indicâsset, neque cæca nox ostendisset Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, spolia i, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent: tota denique res citaretur Etruria. Atque illo die certè Aricia rediens divertit Clodius ad Albanum. Quod nisi sciret illum Milo Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum etiamsi Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, diversurum. Cur neque antè occurrit, nè in villa resideret; nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset; Video adhuc constare

constare omnia, judices; Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, opportunissimum inoritum Milonis fuisse: odium fuisse illius in hunc acerbissimum; in illum hujus nullum: consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantùm in repellenda: mortem ab illo denunciatam palàm Miloni, & prædicatam; nihil unquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi nocuisse; reditum illius huic ignotum fuisse: hujus iter necessarium; illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse illo die Româ exiturum; illum eo die se dissimulâsse rediturum: hunc nullius rei mutâsse consilium; illum causam mutandi consilii finxisse: huic si insidiaretur, nec prope urbem exspectandum; illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum. Videamus nunc id, quod caput est: locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id verò, judices, etiam dubitandum, & diutiùs cogitandum est? ante fundum Clodii: quo in fundo propter insanas illas substructiones, facilè mille hominum versabatur valentium. Atqui excelso loco superiorem se fore putabat Milo, & ob eam causam cum locum ad pugnam potissimùm delegerat. At in eo loco est potiùs exspectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitârat? Res loquitur, judices, ipsa; quæ semper valet plurimum. Si hæc non gestu audiretis, sed picta videretis; tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, cùm alter vehereturin rheda penulatus, unà sederet uxor. Quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid animo promptum ad pugnam? cùm penulâ irretitus, rheda impeditus, uxore pene constrictus esset. Videte nunc

illum primum egredientem è villa subitò. Cur vesperi? quid necesse est tardè? qui convenit præsertim id temporis? Divertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? sciebat in Alsiensi esse procul inde. Villam ut perspiceret? millies in ea fuerat. Quid ergò erat moræ & tergiversationis? dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age: nunc iter expediti latr nis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore, tum sine ea; nunquam non in rheda, tum in equo: comites Græculi, quocunque ibat, etiam cùm in castra Etrusca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum greges. Ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi ut virum à viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur; quia quanquam paratus in imparatos, Clodius tamen mulier inciderat in viros. Nec vero sic erat unqam non paratus Milo contra illum, ut non satis fere esset paratus. Semper ille, & quantum interesset P. Clodii se perire, & quanto illi odio esset, & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam, & pæne addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio & sine custodia projiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martémque communem: qui sæpe spoliantem jam & exultantem evertit & perculit ab abjecto. Adde inscitiam prænsi, poti, oscitantis ducis: qui cùm à tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incensos ira, vitamque domini desperantes, cùm incidisset, hæsit in his

pœnis,

pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet, nè indicaretur, nè dolorem perferre non possent; ne tormentis cogerentur, occisum esse à servis Milonis in Appia via P. Clodium, confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris? occideritne? occidit. Jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quæstio est, juris in judicio. Quod igitur in causa quærendum est, id agamus: hoc quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu verò cur miserit, si ut potiùs quæris, quàm cur parùm amplis effecerit præmiis: nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter & fortiter, M. Cato; dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata est non libertate solùm, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non tam est, quàm quod propter eosdem, non sanguine & vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculósque satiavit. Quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuissent conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis? Hic verò nihil habet in his malis quod minùs molestè ferat, quàm, etiamsi quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum. Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis; quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni, quid potest agi severiùs? de servis nulla quæstio est in dominum nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proximè * deos accessit Clodius, propiùs quàm

 tum,

um, cùm ad ipsos penetrarat, cujus de morte tanquam de cæremoniis violatis quæritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum esse, & domini morte ipsâ tristius. In reum de servis accusatoris eum quæritur, verum inveniri potest? Age verò, quæ erat aut qualis quæstio? Heus, * ubi Ruscio, ubi Casca? Clodius insidias fecit Milioni? Fecit: certa crux: Nullas fecit: sperata libertas. Quid hac quæstione certius? subitò arrepti in quæstionem, tamen seperantur à cæteris, & in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penès accusatorem cùm fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integriùs? quid incorruptiùs? Quod si nondum satis cernitis, cùm res ipsa tot tam claris argumentis signisque luceat, purâ mente atque integrâ Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientiâ exanimatum, Romam revertisse: recordamini, per deos immortales, quæ fuerit celeritas reditûs ejus! qui ingressus in forum, ardente curiâ? quæ magnitudo animi? qui vultus? quæ oratio? Neque verò se populo solum, sed etiam Senatui tradidit; neque Senatui modò, sed etiam publicis præsidiis & armis: neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui Senatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiserat. Cui se nunquam profectò tradidisset, nisi causæ suæ confideret; præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiæ, judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint; & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccârint.

cârint. Neque verò sine ratione certâ, causâ Milonis semper à Senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præsentium animi, defensionis constantiam. An verò obliti estis, judices, recenti illo nuncio necis Clodianæ, non modò inimicorum Milonis sermones, & opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum, qui negabant eum Romam esse redicturum? Sive enim illud animo irato ac percito fecisse, ut incensus odio trucidaret inimicum, arbitrabantur eum tanti mortem P. Clodii putâsse, ut æquo animo patriâ careret, cum sanguine inimici explesset odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset; non dubitaturum fortem virum, quin, cùm suo periculo salutem reipublicæ attulisset, cederet æquo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipse servasset. Multi etiam Catilinam atque illa portenta loquebantur; *Erumpet*, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miseros interdum cives optimè de republica meritos, in quibus homines non modò res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur! Ergò illa falso fuerunt, quæ certè vera exstitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honestè verèque defendere. Quid? quæ postea sunt in eum congesta? quæ quamvis etiam mediocrium delictorum conscientiam perculisset, ut sustinuit, dii immortales! sustinuit? imò verò ut contempsit; ac pro nihilo putavit, quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset: scutorum, gladiorum, frænorum, sparorum, pilorúmque etiam multitudo deprehendi posse judicabatur: nullum in urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset

conducta domus: arma in villam Otriculanam devecta Tiberi: domus in clivo Capitolino scutis referta: plene omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solùm, sed pene credita: nec antè repudiata sunt, quàm quæsita. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii; sed dicam, ut sentio, judices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respublica. Quinetiam audiendus fit Poppa Licinius nescio quis de Circo maximo; servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse, de interficendo Cn. Pompeio conjurâsse; deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, nè indicaret, Pompeio in hortis nunciavit. Arcessor in primis. De amicorum sententia rem defert ad Senatum. Non poteram in illius, mei, patriæque custodis tanta suspicione non meru exanimari: sed mirabar tamen credi Poppæ: ebriosorum confessionem servorum audiri; vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris putari. Verùm tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quàm timebat, non ea solùm, quæ timenda erant, sed omnia, nè aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi & fortissimi viri, per multas noctis horas nunciabatur; nemo audierat tam celebri loco, nemo censerat; tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium præstantissima virtute civem timidum suspicari: diligentiam, tota republica suscepta, nimiam nullam putabam. Frequentissimo Senatu nuper in Capitolio Senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis & civis, & viri, fidem non faciebat, nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa, atque insidiosè

ficta

ficta comperta sunt. Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei (te enim jam appello ea voce, ut me audire possis) tuas, tuas, inquam suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nec rie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas; si Italiæ delectus, ut nonnulli conquisitores tui dictitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juventus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certè vis, & incredibilis animus, & non nullius viri vires atque opes indicantur, si quidem in hunc unum & præstantissimus dux electus, & tota respublica armata est. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras, & labantes, ut eas his armis sanares, & confirmares, esse commissas. Quod si Miloni locus datus esset, probâsset profecto tibi ipsi, neminem unquam hominem homini cariorem fuisse, quàm te tibi: nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa teterrima peste sæpissime pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: se à te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos se habere semper amicissimos sperâsse, te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret, si tibi ità penitus insedisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset: si denique Italia à delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade nunquam esset conquietura: nè iste haud dubitans cessisset patria; is, qui ità natus est, & ità consuevit, te, Magne, tamen attestaretur; quod nunc etiam facit.

cit. Vide, quàm sit varia vitæ commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quàm ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates! Erit, erit illud profectò tempus, & illucesceat aliquando ille dies, cum tu salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatus, (qui quàm crebrò accidat, experti debemus scire) & amicissimi benevolentiam & gravissimi hominis fidem, & unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompeium satis publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cùm Senatus ei commiserit, ut videret, *ne quid res publica detrimenti caperet*, (quo uno verbo satis armati semper Consules fuerunt, etiam nullis armis datis) hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium exspectaturum fuisse in ejus consulis vindicandis, qui vi judicia ipsa tolleret? Satis judicatum est à Pompeio, saltò ista conferri in Milonem, qui legem tulit, quâ, ut ego sentio, Milonem, absolvi a vobis oporteret, ut omnes confitentur, liceret. Quod vero in illo loco atque in illis publicorum præsidiorum copiis circumfusus sedet; satis declarat, se non terrorem inferre vobis (quid enim illo minùs dignum quàm cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse, & more majorum, & suo jure posset) sed præsidio esse: ut intelligatis, contra hesternam concionem illam licere vobis quod sentiatis, liberè judicare. Nec verò me, judices, Clodianum crimen movet: nec tam sum demens, tamque vestri sensûs ignarus, atque expers, ut nesciam, quid de morte Clodii sentiatis. De qua si jam nollem irâ diluere crimen, ut dilui, tamen impunè

impunè Miloni palàm clamare atque mentiri gloriosè liceret: Occidi, occidi. non Sp. Melium, qui, annona levandi, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi: non Tiberium Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit: quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis sui gloriâ: sed eum (auderet enim dicere, cùm patriam periculo suo liberasset) cujus nefarium adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ fœminæ comprehenderunt: eum, cujus supplicio Senatus solemnes religiones expiandas sæpe censuit: eum quem cùm sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus juratus, se, quæstionibus habitis, dixit comperisse: eum, qui civem quem Senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conservatorem judicabant, servorum armis exterminavit: eum qui regna dedit, ademit, orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est: eum, qui, pluribus sedibus in foro factis, singulari virtute & gloriâ civem, domum vi & armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicæ recensionis tabulis publicis impressam extingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini, qui non calumniâ litium, non injustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis, petebat: qui non solùm Etruscos (eos enim penitus contempserat) sed hunc Cn. Pompeium, virum fortissimum, atque optimum civem judicem nostrum pellere possessionibus, armis castrisque conatus est: qui cùm architectis & decempedis villas multorum hortósque peragra-

bat: qui janiculo & Alpibus spem possessionum terminabat suarum: qui cum ab equite Romano, splendidissimo & forti viro, T. Pacanio, non impetrasset, ut insulam in lacu pretio venderet, repentè lintribus in eam insulam materiam, calcem, cæmenta atque * arenam convexit; Dominóque trans ripam inspectante, non dubitavit ædificium extruere in alieno: qui huic T. Furfanio, (cui viro, dii immortales! quid enim de muliercula Sanctia? quid de adolescente Apronio, dicam? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum ejus illaturum; quâ invidiâ huic esset tali viro conflagrandum; qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidelissimâ gratiâ, absentem de possessione fundi dejecit; qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modò vestibulo privaret, sed omni aditu & * limine. Quanquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etsi æquabiliter in rempublicam, in privatos, in longuinquos, in propinquos, in alienos, in suos irruebat; sed nescio quomodo jam usu obduruerat, & percalluerat, civitatis incredibilis patientia. Quæ verò aderant jam, & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre imperium, si id ille nactus esset? Omitto socios, exteras nationes, reges tetrarchas. Vota enim feceratis, ut in eos se potius * mitteret quàm in vestras possessiones vestra tecta, vestras pecunias: * pecunias dico? à liberis medius fidius, ac conjugibus vestris, nunquam ille effrænatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patent, quæ nota sunt omnibus, quæ tenentur? servorum exercitus

ercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam résque privatas omnium possideret? Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius. Adeste, quæso, atque audite, cives P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frænare poteramus, hoc ferro & hac dextrâ à cervicibus vestris repuli: per me unum * effectum est, ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: * Enimvero timendum, quonam modo id * factum ferret civitas. Nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuisse, maximâ lætitiâ populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse & dicat, & sentiat? * Nequeo vetera illa populi Romani, quanta fuerint gaudia, indicare: multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, judices: spero, multa vos liberosque vestros, in republica bona esse visuros. In his singulis ità semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil horum vos visuros fuisse. In spem maximam, & quemadmodum confido verissimam adducti summus, hunc ipsum annum, hoc summo viro Consule, compressâ hominum licentiâ, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui, hoc P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata, atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent? Non timeo, judices, nè odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam veriùs. Etenim

etsi præcipuum esse debebat, tamen ità communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pænè æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, judices, nempe hæc est quæstio de interitu P. Clodii. Fingite animis: liberæ enim sunt cogitationes nostræ, & quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ, si possem efficere, ut Milonem absolvatis: sed ità si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuistis? quonam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percussit? quid? si ipse Cn. Pompeius, qui eâ virtute ac sapientiâ est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum; si ii, inquam, potuisset, ut, quæstionem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare: utrum putatis facturum fuisse? etiamsi propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempublicam non fecisset. Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam, si potueris per vos restitui posse, nolitis: & de ejus nece lata quæstio est, qui si eâdem lege reviviscere posset, lata lex nunquam esset. Hujus ergò interfector non esset etiam confitendo ab iis impetraturus, nè pœnam timerent, quos liberavisset? Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus institutas viris? quos cantus? quæ carmina? propè ad immortalitatem, & religionem, & memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem non modò honoribus nullis afficietis, sed ad supplicium rapi etiam patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, & magno animo,

animo, & libenter, se fecisse, libertatis omnium causâ: quod ei certè non confitendum modò fuisset, verùm etiam prædicandum. Etenim si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur; dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi verò gravius putat esse vobis, sui se capitis, quàm vestri ordinis defensorem fuisse: cum præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos: si factum vobis non probaretur? (quanquam qui poterat salus sua cuique non probari?) Sed tamen si minùs fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset, magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratius, quàm lætari cæteros, lugere eum solum, propter quem cæteri lætarentur? Quanquam hoc animo semper omnes fuimus in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, & invidiam nostram putaremus: nam quæ mihi contribuenda laus esset ipsi, cùm tantum in Consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse assecturum arbitrarer? quæ mulier sceleratum ac pernicio sum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Propositâ invidiâ, morte, pœnâ, qui nihilo segniùs rempublicam defendit, is vir verè putandus est. Populi grati est, præmiis afficere bene-meritos de republica cives: viri fortis, nè suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat. Quamobrem uteretur eâdem confessione T. Annius, quâ Ahala, quâ Nasica, quâ Opimius, quâ Marius, quâ nosmetipsi: si, si grata respublica esset, lætaretur: si ingrata, tamen in gravi fortunæ, conscientiâ suâ niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani, & vestra felicitas, & dii immortales sibi

sibi deberi putant. Nec verò quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim cœlestem existimat numenve divinum: quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cœli & signorum motus nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque id, quod maximum est, majorum nostrorum sapientia; qui sacra, qui ceremonias, qui auspicia & ipsi sanctissimè coluerunt, & nobis suis posteris prodiderunt. Est, est profectò illa vis: neque in his corporibus atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat, & sentiat, & non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro motu, nisi fortè idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur; perinde quasi nostram ipsam mentem, quâ sapimus, quâ providemus, quâ hæc ipsa agimus, ac dicimus, videre aut plane qualis, aut ubi sit, sentire possimus. Ea vis, ea est igitur, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit; quæ illam Perniciem extinxit ac sustulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare ferróque lacessere fortissimum virum auderet, vinceretur que ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem & licentiam sempiternam. Non est humano concilio, nè mediocri quidem, judices, deorum immortalium curâ, res illa perfecta: religiones mehercule ipsæ, aræque cùm illam belluam cadere viderunt, commovisse se videntur, & jus in illo suum retinuisse. Vos enim Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, imploro, atque obtestor, vósque Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Romani sociæ, & æquales, quas ille præceps amentiâ, cæsis, prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat: vestræ quæ aræ, vestræ religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam illa omni scelere polluerat: túque, ex tuo edito monte, Latialis, sancte Jupiter, cujus ille lucus, nemora, fi-

nesque

nèsque sæpe omni nefario stupro & scelere macularet, aliquando, ad eum puniendum oculos aperuisti: vobis illæ, vobis vestro in conspectu feræ, sed justæ tamen, & debitæ pœnæ solutæ sunt. Nisi fortè hoc etiam casu factum esse dicimus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ deæ, quod est in fundo T. Sexti Galli, in primis honesti & ornati adolescentis, ante ipsam, inquam Bonam deam, cùm prælium commisisset, primùm illud vulnus acceperit, quo terrerrimam mortem obiret: ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus. Nec verò non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam ut sine imaginibus, sine cantu, sine ludis, sine equitis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, obrutus cruore & luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici solent, amburereretur, etiam abjectus. Non fuisse credo fas clarissimorum virorum formas illi terrerrimo patricidæ aliquid decoris afferre; neque ullo in loco potiùs mortem ejus lacerari, quàm in quo vita esset damnata. Dura mihi medius fidius jam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam insultare videret & pateretur: polluerat stupro sanctissimas religiones: Senatûs gravissima decreta perfregerat: pecuniâ se palàm à judicibus redemerat: vexârat in tribunatu Senatum: omnium ordinum consensu pro salute reipublicæ gesta rescinderat: me patriâ expulerat; bona diripuerat, domum incenderat, liberos, conjugem meam vexaverat: Cneo Pompeio nefarium bellum indixerat; magistratuum privatorúmque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat: vastârat Etruriam: multos sedibus ac fortunis ejecerat: insurgebat, urgebat: capere ejus amentium civitas, fu-

lia,

lia, provinciæ, regna non poterant. Incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent: nihil erat cujusquam, quod quidem ille adamâsset, quod non hoc anno suum fore putaret. Obstabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem illum ipsum, qui poterat obstare: Cn. Pompeium novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur: Cæsaris potentiam, suam potentiam esse dicebat: bonorum animos etiam in meo casu contempserat: Milo unus urgebat. Hic, dii immortales, ut suprà dixi, mentem dederunt illi perdito, ac furioso, ut huic faceret insidias: aliter perire pestis illa non potuit. Nunquam illum respublica suo jure esset ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumscripsisset. Nec cum solebat quidem id facere in privato eodem hoc, aliquid profecerat. An Consules in prætore coercendo fortes fuissent? primùm, Milone occiso, habuisset suos Consules: Deinde, quis in eo prætore Consul fortis esset, per quem tribunum, virum Consularem, crudelissimè necatum esse meminisset? omnia possideret, teneret lege novâ, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis: servos nostros libertos suos fecisset. Postremò, nisi eum, dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effœminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis. An ille Prætor, ille verò Consul, si modò hæc templa atque ipsa mœnia stare, eo vivo, tamdiu, & Consulatum ejus expectare potuissent, ille denique virus, mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sext. Clodio duce, curiam incenderit? quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem

ab

ab universo populo Romano concessam uni ordini inflammari, excindi, funestari? neque id fieri à multitudine imperiti, (quanquam esset miserum id ipsum) sed ab uno, qui, cùm tantùm ausus sit ultor pro mortuo, quid significer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimùm abjecit, ut eam mortuus incenderet, quàm vivus everterat: & sunt qui de via Appia quærantur, taceant de curia: Ecquando ab eo spirante forum potuisset defendi, cujus non reliquerit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si poteftis, ab inferis: frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias insepulti? nisi verò sustinuistis eos, qui cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitârunt. Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis dissurbari, cùm audiretur silentio M. Cæsius tribunus plebis, vir fortissimus, & in suscepta causâ firmissimus, & bonorum voluntati & auctoritati Senatûs deditus, & in hac Milonis sive invidiâ, sive fortunâ singulari, divinâ, & incredibili fide. Sed jam satis multa de causâ, extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat? nisi ut orem, obsecrémque vos, Judices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat: ego autem, repugnante hoc, & imploro, & exposco. Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam aspexistis Milonis, si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videritis, hoc minùs ei parcere: atque haud scio, an multò etiam sit adjuvandus magis. Etenim, si in gladiatoris pugnis, & infimi generis hominum conditione atque fortuna timidos, & supplices, & ut vivere liceat, obsecrantes, etiam edidit solemus; fortes, & animosos, & se acriter ipsi morti offerentes, servare cupimus, eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quàm qui illam efflagitant:

quanto

quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, Judices, exanimant & interimunt hæ voces Milonis quas audio assidue, & quibus interfum cotidie: val ant, inquit, valeant cives mei: sint incolumnes, sint florentes, sint beati: steterhæc urbs præclara, mihique patria carissima quoquo modo merita de me erit. Tranquillâ rerpublicâ cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. Ego cedam, atque abibo, si mihi republicâ bonâ frui non licuerit; at carebo malâ: & quam primum terigero bene moratam & liberam civitatem in ea conquiescam. O frustrâ, inquit, suscepti mei labores! O spes fallaces! O cogitationes inanes meæ! ego cùm tribunus plebis, republicâ oppressâ, me Senatui dedissem, quem extinctum acceperam; equitibus Romanis, quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem? ego cùm te (mecum enim sæpissime loquitur) patriæ reddidissem mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc Senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio vox, & defensio? mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? Nec verò hæc judices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim se, negat ingratis civibus fecisse, quæ fecit: timidis, & omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem, & infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat, eam quò tutior esset vita vestra, suam se fecisse commemorat, ut non modò virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret:

ret : nec timet, nè, cum plebem muneribus placârit, vos non conciliârit meritis in rempublicam singularibus. Senatûs erga se benevolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam : vestras rarò, & vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit secum se ablaturum esse dicit. Meminit etiam sibi vocem præconis modo defuisse, quam minimè desiderarit : populi verò cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se Consulem declaratum : nunc denique si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certè vera sunt, fortes & sapientes viros non tam præmiis sequi solere rectè factorum, quàm ipsa recte facta : se nihil in vita, nisi præclarissimè, fecisse ; si quidem nihil sit præstabilius viro quàm periculis patriam liberare : beatos esse, quibus ea res honori fuerit à suis civibus : nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint. Sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium, gloriam : esse hanc unam quæ brevitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur : quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus : hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in cœlum videantur ascendere. De me, inquit, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmutescet vetustas. Quin hoc tempore ipso, cùm omnes à tuis inimicis faces invidiæ meæ subjiciantur : tamen omni in hominum cœtu gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni sermone celebramur. Omitto Etruriæ festos, & actos, et institutos dies : centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii, & opinor, ultra quàm fines imperii populi Romani sunt, non solùm fama jam de illo, sed etiam lætitia peragravit. Quamobrem

rem ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam versatur, & semper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum sæpe his absentibus: sed iisdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quod isto animo es, satis laudare non possum: sed quo est illa magis divina virtus, eò majore à te dolore divellor. Nec verò, si mihi eriperis, reliqua est illa tamen ad consolandum querela, ut his irasci possim, quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient; sed amicissimi: non malè aliquando de me meriti, sed semper optimè. Nullum unquam, judices, mihi tantum dolorem inureris; (etsi, quis potest esse tantus?) Sed nè hunc quidem ipsum, ut obliviscar quanti me semper feceritis: quæ si vos cepit oblivio, aut in me aliquid offendistis, cur non id meo capite potiùs luitur, quàm Milonis? Præclarè enim vixero, si quid mihi acciderit priùs, quàm hoc tantum mali videro. Nunc me una consolatio sustentat, quòd tibi, O T. Anni, nullum à me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum sæpe corpus & vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata si qua dimicatio capitis futura, deposco. Quid jam restat? quid habeo, quod dicam, quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo; vosque obsecro, judices, ut vestra beneficia, quæ in me contulistis, aut in hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio occasura esse jubeatis. His lacrymis non movetur Milo; est quodam incredibili robore animi septus. Exilium ibi

esse

esse putat, ubi virtuti non sit locus: mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sed hic eâ mente quâ natus est: quid vos, judices? quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis, ipsum ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quàm hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republica sanguinem effudistis: vos in viri, & in civis invicti appello periculo, centuriones, vósq; milites: vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, & hujc judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? ejicietur? O me miserum! O me infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos; ego te in patria per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. Frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram illc servâsset? at in qua causa non potuisse? quæ est grata gentibus? a quibus non potuisse? ab iis, qui maximè P. Clodii morte acquieverunt. Quo deprecante? me. Quod nam concepi tantum scelus? aut quod in me tantum facinus admisi, judices, cùm illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exstinxi? omnes in me eósque redundant ex illo fonte dolores. Quid me reducem esse voluistis? an ut, inspectante me, expellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro, vos pati mihi acerbiorem reditum esse, quàm fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum? Utinam dii immortales fecissent (pace tuâ, patria, dixerim; metuo enim, nè scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam piè) ut P. Clodius non modò viveret, sed etiam prætor, Consul, dictator esset, antequam

requam hoc spectaculum viderem. O dii immortales! fortem, & a vobis, judices, conservandum virum. Minime minime inquit; immò verò pœnas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, usquam nisi in patria morietur? aut, si forte pro patriâ, hujus vos animi monumenta retinebitis, corporis in Italia nullum sepulchrum esse patiemini? hunc suâ quisquam sententiâ ex hac urbe expellat, quem omnes urbes expulsum à vobis ad se vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, si ejecerit: miseram, si amiserit. Sed finis sit. Neque enim præ lacrymis jam loqui possum; & hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro, obtestorque, judices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem (mihi credite) is maxime probabit, qui in judicibus legendis optimum & sapientissimum quemque legit.

M. Fabii Quintiliani
De CICERONE judicium.
Lib. 10. Institut. Orat. Cap. 1.

16— ORatores verò vel præcipuè Latinam Eloquentiam parem facere Græciæ possunt. Nam Ciceronem cuicunque eorum fortiter opposuerim. Nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, eum præsertim id non sit propositi ut eum Demosthenem comparem hoc tempore: neque enim attinet; cum Demosthenem imprimis legendum, vel ediscendum potius putem. Quorum ego virtutes pleraque arbitror similes, consilium, ordinem dividendi, præparandi, probandi rationem, omnia denique

denique, quæ sunt inventionis. In eloquendo est aliqua diversitas: densior ille, hic copiosior: ille concludit adstrictius, hic latius pugnat: ille acumine semper, hic frequenter, & pondere: illi nihil detrahi potest, huic nihil adjici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè, & commiseratione (qui duo plurimum affectus valent) vincimus. Et fortasse epilogos illi mos civitatis absulerit: sed & nobis illa quæ Attici mirantur, diversa Latini sermonis ratio minùs permiserit. In epistolis quidem, quanquam sunt utriusque, nulla contentio est. Cedendum verò in hoc quidem, quòd ille & prior fuit, & ex magnâ parte Ciceronem, quantus est, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius cùm se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Platonis, jucunditatem Isocratis. nec vero quod in quoque optimum fuit, studio consecutus est tantùm; sed plurima, vel potiùs omnes ex se ipso virtutes extulit immortalis ingenii beatissimâ uberrate. Non enim pluvias (ut ait Pindarus aquas colligit, sed vivo gurgite exundat: dono quodam providentiæ genitus in quo totas vires suas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentius, movere vehementius potest? cui tanta unquam jucunditas adfuit, ut ipsa illa quæ extorquet, impetrare cum credas, & cum transversum vi sua judicem ferat, tamen ille non rapi videatur, sed sequi? Jam in omnibus quæ dicit, tanta auctoritas inest, ut dissentire pudeat; nec advocati studium, sed testis aut judicis afferat fidem. Tum interim hæc omnia, quæ vix singula quisquam intentissimâ curâ consequi posset, fluunt illaborata: & illa, qua nihil pulchrius auditu est, oratio, præ se fert tamen felicissimam facilitatem. Quare non immerito ab hominibus ætatis suæ regnare in judiciis

dictus

dictus est: apud posteros verò id consecutus, ut Cicero jam non hominis, sed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur spectemus: hoc propositum nobis sit exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valdè placerit.

Orationum Selectarum Index.

I. PRo ARCHIA POETA, quæ habita est à Cic. Anno U. C. 692. Æt. an. 46. M. Pupio Pisone, & M. Æmilio Valerio Messala, COSS. pag. 1.

II. Pro M. MARCELLO, habita anno U. C. 707. Æt. an. 61. C. Julio Cæsare, & M. Æmilio Lepido, COSS. 15

III. Pro Q. LIGARIO, habita an. U. C. 707. Æt. an. 61. C. Julio Cæsare, & M. Æmilio Lepido, COSS. 27

IV. Pro REGE DEIOTARO, an. U. C. 708. Cæsare III. Dictatore, & IV. COSS sine Collega, Æt. an. 62. 42

V. VI. VII. VIII. 1, 2, 3, 4. In CATILINAM, an. U. C. 690. M. Tullio Cicerone, & M. Antonio, COSS. Æt. an. 44. 59, 73, 88, 102

IX. Philippica II. in MARC. ANTONIUM, anno U. C. 709. Cæsare V. & M. Antonio, COSS. Æt. an. 63. 115

XI. Pro LEGE MANILIA, ann. U. C. 687. M. Æmilio Lepido, & L. Volcatio Tullo, COSS. Æt. an. 41. 162

XII. Pro T. ANNIO MILONE, anno U. C. 701 Cn. POMPEIO Magno III. COSS. sine Collega, Æt. an. 51. 191

FINIS.